

The Scottish Parliament
Pàrlamaid na h-Alba

Published 24 July 2024
SP Paper 634 (Gaelic)
5th Report, 2024 (Session 6)

Education, Children and Young People Committee

Bile nan Cànan Albannach - Aithisg Ìre 1

Published in Scotland by the Scottish Parliamentary Corporate Body.

All documents are available on the Scottish Parliament website at:
<http://www.parliament.scot/abouttheparliament/91279.aspx>

For information on the Scottish Parliament contact Public Information on:
Telephone: 0131 348 5000
Textphone: 0800 092 7100
Email: sp.info@parliament.scot

Contents

Atharrachadh Ballrachd	1
Ro-ràdh	2
Amasan a' Bhile	5
Inbhe oifigeil don Ghàidhlig agus Scots	10
A' Ghàidhlig	13
Obair Bhòrd na Gàidhlig	13
Sgìrean Cànan Sònraichte	14
Cuspairean-deuchainn	14
Cò ris a bhios sgìrean cànan sònraichte coltach?	15
Pròiseas sònrachaidh	20
Ullachadh airson sgìrean cànan shònraichte don Scots	21
Ro-innleachd Nàiseanta	22
Ruigsinneachd nas motha	24
A' tomhas soirbheas	26
Bun-inbhean, stiùireadh agus àithntean	26
Planaichean agus Aithris Bhuidhnean Poblach	30
Foghlam Gàidhlig	33
Uallaichean Ministearan na h-Alba	33
Dleastanas foghlam Gàidhlig a bhrosnachadh	33
Bun-inbhean, stiùireadh agus àithntean ann am foghlam	34
Co-chomhairle	36
Luchd-teagaisg agus luchd-taic	36
Fileantachd	39
Co-thaobhadh ath-leasachadh foghlaim agus curraicealam Gàidhlig	40
Dleastanasan Mhinistearan agus Ùghdarrasan ionadail	42
Measadh Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig	46
Foghlam Adhartach is Àrd-ìre	48
Scots	50
Ro-innleachd Scots	50
Stiùireadh cànan	53
Foghlam Scots	56
Stiùireadh a' buntainn ri foghlam na Scots	59
Inbhean ann am foghlam	59
Beachdachadh air cumhachdan tiomnaichte	62

Meòrachan Ionmhais vs Ionmhas	65
Co-dhùnadh	71
Pàipear-taice A	72
Bibliography	74

Education, Children and Young People Committee

To consider and report on matters falling within the responsibility of the Cabinet Secretary for Education and Skills and matters relating to the Historical Abuse Inquiry, redress and languages falling within the responsibility of the Deputy First Minister.

ecyp.committee@parliament.scot

0131 348 6225

Committee Membership

Convener
Sue Webber
Scottish Conservative
and Unionist Party

Deputy Convener
Evelyn Tweed
Scottish National Party

George Adam
Scottish National Party

Stephanie Callaghan
Scottish National Party

Pam Duncan-Glancy
Scottish Labour

Ross Greer
Scottish Green Party

Liam Kerr
Scottish Conservative
and Unionist Party

Bill Kidd
Scottish National Party

John Mason
Scottish National Party

Willie Rennie
Scottish Liberal
Democrats

Atharrachadh Ballrachd

1. Thàinig an t-atharrachadh a leanas air ballrachd na Comataidh rè sgrùdadh Ìre 1 den Bhile—

Seòras Adam (SNP) - 18 Ògmhios 2024 - gu ruige seo

Ben Mac a' Phearsain (SNP) - 18 Giblean 2023 - 18 Ògmhios 2024

Ruth NicUidhir (SNP) - 29 Màrt 2022 - 18 Ògmhios 2024

Iain Mason (SNP) - 18 Ògmhios 2024 - gu ruige seo

Michelle NicThòmais (SNP) - 29 Ògmhios 2023 - 18 Ògmhios 2024

Evelyn Tweed (SNP) - 18 Ògmhios 2024 - gu ruige seo.

Ro-ràdh

2. Chaidh Bile nan Cànan Albannach a thoirt a-steach le Jenny NicGilleRuaidh BPA, Rùnaire a' Chaibineit airson Foghlam agus Sgilean, air 29 Samhain 2023. Anns a' Chèitean 2024, chaidh Ceit Fhoirbeis BPA ainmeachadh mar Leas-phrìomh Mhinistear agus Rùnaire na h-Eaconamaidh airson na h-Eaconamaidh agus Gàidhlig. Aig an àm sin, ghabh an Leas-phrìomh Mhinistear uallach airson stiùireadh a' Bhìle.
3. Tha am Meòrachan Poileasaidh a tha an cois a' Bhìle ag ràdh—

” 'S e ceann-uidhe a' Bhìle seo a thaobh phoileasaidhean barrachd taice a chur ri cànanan dùthchasach na h-Alba, a' Ghàidhlig agus Albais... Neartaichidh am Bìle an taic a th' ann airson a bhith a' cur na Gàidhlig agus na h-Albais air adhart tro bhith a' stèidheachadh diofar cheumnan a bheir buaidh air grunn roinnean ann am beatha phoblach na h-Alba. ¹
4. Rinn [manifesto an SNP ann an 2021](#) grunn gheallaidhean a thaobh na Gàidhlig agus Scots. Nam measg bha—
 - toirt taic do bharrachd Foghlaim tro Mheadhan na Gàidhlig
 - cumail taic ri e-Sgoil, Stòrlann agus Sabhal Mòr Ostaig
 - rannsachadh a dhèanamh air cruthachadh “Gàidhealtachd cànanain gus ìrean de chomas cànanain àrdachadh, barrachd sheirbheisean a sholar tro mheadhan na Gàidhlig, agus cothroman a leudachadh gus Gàidhlig a chleachdadh ann an suidheachaidhean làitheil agus suidheachaidhean foirmeil”
 - gnìomhan agus structaran Bhòrd na Gàidhlig ath-sgrùdadh
 - toirt air adhart Bìle nan Cànan Albannach ùr a' còmhdach Scots agus Gàidhlig.
5. Rinn Riaghaltas na h-Alba [co-chomhairle air Gàidhlig, Scots agus Bìle nan Cànan Albannach ann an 2022](#). Chaidh a' cho-chomhairle a dhreachtadh ann am briathran farsaing agus cha robh molaidhean reachdail sònraichte ann. Chaidh [anailis bhon taobh a-muigh air a' cho-chomhairle fhoillseachadh](#). Chaidh am Bìle làithreach a leasachadh às dèidh na co-chomhairle sin.
6. Anns a' Phrògram Riaghaltais 2023-24 aca, thuirt Riaghaltas na h-Alba gun toireadh iad Bìle nan Cànan Albannach a-steach don Phàrlamaid—

” a' toirt aithne laghail don Ghàidhlig is Scots, a' neartachadh riatanasan airson solarachadh Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig, a' toirt cheumnan a-steach gus barrachd dìon a thoirt don Ghàidhlig ann an coimhearsnachdan agus ag ullachadh airson taic a neartachadh do Scots.
7. Chaidh a' Chomataidh Foghlaim, Cloinne agus Dhaoine Òga ainmeachadh mar a' phrìomh Chomataidh airson Ìre 1 den Bhìle air 6 Dùbhlachd 2023.
8. Chuir a' Chomataidh a-mach [dà ghairm bheachdan](#) – suirbhidh ghoirid agus gairm bheachdan nas fhaide – air ullachaidhean a' Bhìle air 22 Faoilleach 2024. Bha iad

a' ruith gu 8 Màrt 2024. Dh'fhaodadh daoine freagairt a thoirt do gach gairm bheachdan ann am Beurla, Gàidhlig no Scots. Bha roghainn BSL ann cuideachd airson na gairm bheachdan fada.

9. Fhuair a' Chomataidh 228 freagairt do na suirbhidhean goirid agus 132 freagairt do na gairmean bheachdan fada. Chaidh geàrr-chunntas de na freagairtean sin fhoillseachadh air [1 Cèitean 2024](#). Chaidh na freagairtean do na gairmean bheachdan fada [fhoillseachadh gu h-iomlan cuideachd](#).
10. Ghabh a' Chomataidh fianais beòil bho dhaoine fa leth agus bho bhuidhnean a' gabhail a-steach—
 - An t-Àrd-ollamh Wilson MacLeòid
 - An t-Àrd-ollamh Raibeart MacColla Millar, às leth Faclairan na Scots
 - Ionad na Scots/Scots Language Centre
 - An t-Àrd-ollamh Conchúr Ó Giollagáin
 - Comann Stiùirichean Foghlaim Alba (ADES)
 - Luchd-sgrùdaidh an Rìgh airson Foghlam Alba
 - Foghlam Alba
 - Comann Luchd-teagaisg Àrd-sgoiltean (CLAS)
 - Comhairle Deadhain Foghlaim na h-Alba (SCDE)
 - Sabhal Mòr Ostaig
 - UHI a Tuath, an Iar agus Innse Gall
 - Oilthigh Fosgailte
 - Comhairle nan Eilean Siar
 - Comhairle Arcaibh
 - Iomairt na Gàidhealtachd is nan Eilean agus
 - Bòrd na Gàidhlig.
11. Ghabh a' Chomataidh fianais bho Cheit Fhoirbeis BPA, an Leas-phrìomh Mhinistear agus Rùnaire a' Chaibineit airson na h-Eaconamaidh is na Gàidhlig, agus oifigearan taice na cois. Thug sgioba Bile Riaghaltas na h-Alba seachad fianais beòil cuideachd aig seisean na bu tràithe.
12. Tha a' Chomataidh fada an comain a h-uile duine a thug seachad fianais.
13. Tha a' Chomataidh mothachail, ge-tà, gum biodh e air a bhith cuideachail barrachd fianais fhaighinn bho bhuidhnean poblach air an tig dleastanasan fon Bhìle. Bha iad air a bhith an dòchas tuigse nas fheàrr fhaighinn air mar a nì ùghdarrasan ionadail agus buidhnean poblach eile air feadh na dùthcha cothromachadh air prìomhachasan agus caiteachas mar fhreagairt don Bhìle seo. Mar sin, bha e na

bhriseadh dùil don Chomataidh gun do dhiùlt Comann Ceannardan is Àrd-mhanaidsearan Ùghdarrasan Ionadail (SOLACE) Alba cuireadh gus fianais a thoirt seachad, leis mar a bhiodh tar-shealladh aca air suidheachadh ùghdarrasan ionadail air feadh na dùthcha.

Amasan a' Bhile

14. Anns a' Mheòrachan Poileasaidh, tha Riaghaltas na h-Alba ag ràdh gum bi am bile a' neartachadh na taice a th' ann airson a bhith a' cur na Gàidhlig agus Scots air adhart tro bhith a' stèidheachadh diofar cheumannaan a bheir buaidh air grunn roinnean ann am beatha phoblach na h-Alba. ¹
15. Tha am [Measadh Buaidh Gnothachais is Riaghlaidh a tha an cois a' Bhile](#) ag ràdh gu bheil am Bile ag amas air “dèanamh cinnteach gu bheil structar ann air feadh Riaghaltas na h-Alba agus san roinn phoblaich san fharsaingeachd gus coinneachadh ri feumalachdan coimhearsnachdan na Gàidhlig agus Scots agus gus dèanamh cinnteach gum bi na cànanan seasmhach san àm ri teachd ann an Alba a tha a' fàs agus eadar-mheasgte.”
16. Nuair a bha i a' toirt seachad fianais don Chomataidh, bhruidhinn an Leas-phrìomh Mhinistear air na h-amasan aice airson na Gàidhlig agus Scots sa mheadhan-ùine agus san fhad-ùine. A thaobh na Gàidhlig, thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear—
 - ” Aig a' cheann thall, 's e an t-amas a th' agamsa gum bi àrdachadh mòr anns an àireimh de luchd-labhairt, aig am bi doimhneachd sgilean sa chànan. Ma tha sgilean aig cuideigin sa Ghàidhlig 's dòcha gun urrainn dhaibh dìreach “Madainn mhath” a ràdh, no 's dòcha gur e cànan an cridhe a th' ann. 'S e an t-amas agam àrdachadh mòr a bhith ann bliadhna an dèidh bliadhna, agus stad a chur air crionadh sluaigh, agus lùghdachadh àireamh luchd-labhairt na Gàidhlig, ann an coimhearsnachdan nas traidiseanta. ²
17. A thaobh Scots, thuirt i—
 - ” Tha buidhnean fa leth, leithid Ionad na Scots agus Faclairean na Scots, air obair luachmhor a dhèanamh às leth a' chàinain. Tro sin, tha iad air làthaireachd Scots a chur am meud ann am foghlam, cultar agus craoladh. Tha am bile a' togail air an obair sin gus riochdachadh Scots a leasachadh barrachd anns a' bheatha phoblaich agus a dhèanamh nas fhaicsinniche. ²
18. Bha cha mhòr a h-uile duine a thug fianais don Chomataidh a' cur taic ri amasan a' Bhile agus ri miann mòran airson Gàidhlig agus Scots a bhith air an cumail suas agus air an neartachadh.
19. Anns an fhreagairt sgrìobhte aca don ghairm bheachdan, rinn UHI a Tuath, an Iar agus Innse Gall moladh air amasan a' Bhile. Ach, rinn iad soilleir—
 - ” Tha ‘cur air adhart’ mion-chànain agus ‘neartachadh’ mion-chànain eadar-dhealaichte bho chèile. Chan eil mothachadh càinain co-ionann ri comas càinain no cleachdadh càinain, agus 's e na dhà mu dheireadh a tha a dhìth airson neartachadh na Gàidhlig agus Scots ann an Alba. ³
20. Ged a bha cuid de bhuidhnean, leithid a' Chomuinn Ghàidhealaich, nach robh a' smaoinachadh gun robh feum air Bile ùr, chuir iad cuideam air “dèanamh cinnteach gu bheil dleastanas reachdail air buidhnean poblach a bhith for-ghnìomhach agus cunntachail ann an dèanamh cinnteach gum faigh Gàidhlig agus Scots a h-uile cothrom airson leasachadh agus soirbheachadh.”

21. Bha an Comunn Gàidhealach den bheachd, ge-tà, gum faodadh “maoineachadh cuimsichte, reusanta le riaghladh làidir na h-aon amasan a choileanadh.”⁴
22. Thogadh tric ann am fianais cho cudromach 's a tha leasachadh coimhearsnachd agus cothroman a chruthachadh airson Gàidhlig a bhruidhinn taobh a-muigh àrainneachdan foghlaim. Thogadh cuideachd cùisean nas fharsaing a thaobh taigheadas, còmhhdail, bun-structair agus cothroman eaconamach, a chaidh a chomharradh mar bhagairt do sheasmhachd na Gàidhlig san àm ri teachd, gu h-àraidh anns na coimhearsnachdan dùthchasach, agus a dh'fheumadh dèiligeadh riutha ma bha am Bile a' dol a choileanadh nan amasan aige.
23. Anns an fhreagairt sgrìobhte aca, thuirt Comhairle nan Eilean Siar—
 Cudromach 's ged a tha e, cha gheall foghlam leis fhèin gum bi a' Ghàidhlig beò, a' leasachadh agus air a cleachdadh gu farsaing. Air an adhbhar sin, bu chòir prìomh amas a' Bhile a bhith air a' Ghàidhlig ath-bheothachadh ann an suidheachaidhean coimhearsnachd.⁵
24. Nuair a bha iad a' toirt seachad fianais don Chomataidh, chomharraich sgioba a' Bhile gum biodh cùisean bun-structair a tha cudromach gu sòisealta agus eaconamach, leithid taigheadas agus turasachd, a' nochdadh anns an ro-innleachd agus na bun-inbhean Gàidhlig agus sgìrean cànan sònraichte.⁶
25. Bha an Leas-phrìomh Mhinistear ag aithneachadh cho cudromach 's a tha obair coimhearsnachd ann a bhith a' toirt chothroman do dhaoine de gach aois a' Ghàidhlig a chleachdadh, a' meudachadh doimhneachd an ionnsachadh cànan agus a' toirt cothrom dhaibh barrachd fileantachd fhaighinn. Thuirt i gur e sin a tha am Bile ag iarraidh a dhèanamh.²
26. Gheall an Leas-phrìomh Mhinistear cuideachd “coimhead nas fharsainge air raointean poileasaidh eile agus smaoineachadh air mar a b' urrainn [Riaghaltas na h-Alba] còmhhdail no taigheadas a chleachdadh gus amasan poileasaidh a thoirt air adhart” a thaobh na Gàidhlig.²
27. Thuirt Ealasaid Dhòmhnallach, Ceannard Bhòrd na Gàidhlig, ged a bha i glè thaiceil do dh'amasan a' Bhile, “cha bhi an reachdas seo na fhuasgladh air na ceistean a tha romhainn aig ìre leasachadh coimhearsnachd, a dh'fheumas modail tasgaidh ùr agus follaiseach gus na targaidean ann am plana nàiseanta ùr na Gàidhlig a libhrigeadh.”⁷
28. Cha do chuir a h-uile duine a thug fianais don Chomataidh taic ris a' Bhile. Ged a bha e taiceil don fheum air coimhearsnachdan Gàidhlig a chumail suas agus a neartachadh, thuirt an t-Àrd-ollamh Conchúr Ó Giollagáin nach toireadh am Bile “rud sam bith ùr a-steach a chuidicheas coimhearsnachd dhùthchasach nan eilean leis an èiginn cànan 's a bheil iad beò.”⁶
29. Thuirt e cuideachd gun dèanadh na ceumannan anns a' Bhile cinnteach à “frèam-obrach no siostam a bhiodh gu leòr airson Gàidhlig na cànan sgoile agus airson a luach samhachail do dhearbh-aithne Albannach, ach nach eil faisg air gu leòr airson coimhearsnachd dhùthchasach a chuideachadh a tha a' strì ri mairsinn beò.”⁶

30. Ged a bha luchd-fianais eile, leithid Dhòmhnail MhicLeòid bho Chomhairle nan Eilean Siar, ain-deònach am facal “èiginn” a chleachdadh, bha aonta ann gum feumar a’ Ghàidhlig ath-bheothachadh agus taic a thoirt dhi gun dàil.
31. Dh’aidich an Leas-phrìomh Mhinistear gu bheil suidheachadh na Gàidhlig feumach air gnìomh sa bhad. Tha i a’ faicinn a’ Bhile mar phàirt den fhuasgladh ach thuirt i gum bi feum air eadar-theachdan eile—
 - ” Tha mi dha-rìribh ag iarraidh an duilgheadas fhuasgladh, agus feumaidh sin gnìomh. Tha feum air reachdas cuideachd, ach tha feum air barrachd air sin. Tha mi a’ smaoinichadh air a h-uile eadar-theachd a nì sinne mar luchd-poilitigs; tha fios againn uile gu bheil reachdas cudromach mar bhunait airson gnìomhachd, ach chan eil e gu tur a’ fuasgladh nan duilgheadasan eaconamach is sòisealta air fad ris a bheil sinn a’ gleac.”²
32. Dh’fhaighnich cunntas-sluaigh 2022 do luchd-freagairt dè am prìomh chànan a bh’ aca. Dh’fhaodadh luchd-freagairt Beurla a thaghadh no cànan eile a ‘sgrìobhadh a-steach’. Thuirt 94.5% den fheadhainn aois 3 agus nas sine gur e Beurla am prìomh chànan aca, thuirt 0.3% de dhaoine gur e Scots am prìomh chànan aca agus chuir 0.1% a’ Ghàidhlig sìos.^{8 i}
33. Sheall cunntas-sluaigh 2022 cuideachd gun robh 2.5% de dhaoine aois 3 agus nas sine ag aithris gu bheil ‘sgilean air choreigin’ aca sa Ghàidhlig. Tha seo na àrdachadh de 43,100, gu 130,161, air cunntas-sluaigh 2011. Chlàraich gach ùghdarras ionadail àrdachadh sa chunntas, ach a-mhàin Comhairle nan Eilean Siar far an do thuit an àireamh bho 16,849 ann an 2011 gu 14,632 ann an 2022. Chaidh na h-àrdachaidhean as motha fhaicinn ann an sgìrean Comhairle Baile Ghlaschu, Comhairle Baile Dhùn Èideann agus Comhairle Siorrachd Obar Dheathain.⁸
34. Am measg an fheadhainn le sgilean air choreigin tha daoine a thuigeas, a bhruidhneas, a leughas, no a sgrìobhas Gàidhlig, no aig a bheil measgachadh de na sgilean sin. Chaidh aithris gun robh nas lugha de dhaoine (43,807) comasach air Gàidhlig a bhruidhinn, a leughadh agus a sgrìobhadh, ach, chan eil an cunntas-sluaigh a’ tomhas ìrean fileantachd ann an gin de na sgilean cànan sin.⁸
35. Thuirt an t-Àrd-ollamh Ó Giollagáin gu bheil an rannsachadh aige air nochdadh gu bheil timcheall air 11,000 neach sa choimhearsnachd dhùthchasach (“vernacular community”) ann an Alba.^{6 ii} B’ e an àireamh-sluaigh iomlan, ann an cunntas-sluaigh 2022, 5,436,600.⁹

i Bho chunntasan 2001, chaidh modaileadh staitistigeil a chleachdadh air feadh na Rìoghachd Aonaichte gus tuairmsean àireamh-sluaigh iomlan fhaighinn bho fhreagairtean cunntas-sluaigh. Mar sin tha staitistig cunntais-sluaigh a’ riochdachadh an t-sluaigh iomlain seach dìreach an fheadhainn a lìon an ceisteachan. Cuideachd, tha an dàta airson chànanan stèidhichte air an àireamh-sluaigh aois 3 agus nas sine seach an sluagh gu lèir. Mar sin tha an tuairmse airson an t-sluaigh sin nas ìsle na an àireamh-sluaigh iomlan, aig 5,294,858.

ii Anns an leabhar aige, *The Gaelic Crisis in the Vernacular Community*, thug an t-Àrd-ollamh Ó Giollagáin agus a cho-oibrichean seachad dàta co-aimsireil air ìre comann-sòisealta agus sgaoileadh luchd-labhairt na Gàidhlig agus labhairt na Gàidhlig ann an

36. Thugadh fa-near uair is uair gu bheil suidheachadh na Scots gu math eadar-dhealaichte ris a' Ghàidhlig. Ged a tha am frèam-obrach agus am bun-structar timcheall air a' Ghàidhlig nas adhartaiche, tha tòrr a bharrachd dhaoine ann a tha ag ràdh gu bheil iad comasach air diofar dhualchainntean de Scots a bhruidhinn agus a thuigsinn.
37. Ann an cunntas-sluaigh 2022, thuir 46.2% de dhaoine aois 3 agus nas sine gun robh sgilean air choreigin aca anns na bha iad a' tuigsinn mar 'Scots'. Bha seo air a dhol an-àirde bho 37.7% ann an cunntas-sluaigh 2011.⁸
38. A dh'aindeoin sin, chuala a' Chomataidh nach eil gu leòr Scots ga chleachdadh ann an suidheachaidhean nas fhoirmeile. Thuir an Dr Micheal Dempster bhon Ionad Cànan Scots gun robh am Bile "fior chudromach... Folk need tae unnerstaun that ye can come tae the Pairlament and speak in yer ain Scots—nae maitter whit dialect ye are speakin—and that ye can dae it at work and in education" – "Feumaidh daoine tuigsinn gun urrainn dhaibh tighinn don Phàrlamaid agus bruidhinn san Scots aca fhèin – ge bith dè an dualchainnt a tha aca – agus gun urrainn dhaibh a dhèanamh aig an obair agus ann am foghlam."⁶
39. Ged nach eil e "gu tur cinnteach mun dòigh-obrach" sa Bhile, tha an t-Àrd-ollamh Raibeart MacColla Millar a' toirt taic dha leis gu bheil e a' riochdachadh, na bheachd-san, "ceum anabarrach mòr air adhart" do Scots. Thuir e cuideachd gum bi feum air tuilleadh cheumannan san àm ri teachd.⁶
40. Dh'aontaich Oor Vyce, ag ràdh gu bheil am Bile cudromach ged a bha iad a' nochdadh cuideachd gu bheil e cuibhrichte a thaobh nas urrainn dha a choileanadh leis fhèin. Thuir iad ged a b' e ceum "cudromach" a bh' ann air an robh iad a' cur fàilte, gum bi barrachd ri dhèanamh.¹⁰
41. Anns an fhianais aice don Chomataidh, thuir an Leas-phrìomh Mhinistear iomadh uair nach eil am Bile seo a' libhrigeadh a h-uile càil a tha a dhìth nuair a thig e gu amasan Riaghaltas na h-Alba; chan eil ann ach pàirt, ged a tha e riatanach, de na tha a dhìth.²

42. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh na taice a chaidh a nochdadh ann am fianais do phrìomh amasan a' Bhile.
43. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near, ge-tà, gu bheil luchd-ùidh a' coimhead airson taic nas susbaintiche, gu sònraichte a thaobh leasachadh coimhearsnachd, na tha na structaran a stèidhicheas am Bile a' gealltainn. Tha a' Chomataidh ag aontachadh le luchd-fianais nach tèid, às aonais na taice sin, amasan a' Bhile a choileanadh.
44. Tha a' Chomataidh den bheachd gu bheil cùisean cudromach ann ris am feumar dèiligeadh gus taic a thoirt don Ghàidhlig, a tha ann an staid chunnartach. Tha a' Chomataidh den bheachd gum feumar barrachd a dhèanamh gus taic èiginneach

grunn de na coimhearsnachdan dùthchasach mu dheireadh a tha air fhàgail ann an Alba - na h-Eileanan Siar, Stafainn san Eilean Sgitheanach, agus ann an Eilean Thiriodh ann an Earra-Ghàidheal is Bòd.

a thoirt do luchd-labhairt, a nì cinnteach gum bi an cànan a' soirbheachadh mar chànan coimhearsnachd.

45. Tha a' Chomataidh mothachail air na cùisean a chaidh a thogail ann am freagairtean, leithid taigheadas, còmh dhail agus an eaconamaidh, a bharrachd air an fhianais bho Riaghaltas na h-Alba gum bi na cùisean bun-structair seo a' nochdadh anns an Ro-innleachd Nàiseanta, bun-inbhean agus sgìrean cànan sònraichte. Tha a' Chomataidh cuideachd ag aithneachadh dealas an Leas-phrìomh Mhinisteir gus tuilleadh beachdachaidh a thoirt air na cùisean sin.
46. Tha a' Chomataidh ag iarraidh tuilleadh fiosrachaidh bho Riaghaltas na h-Alba a thaobh mar a chleachdas iad na cumhachdan sa Bhile gus taic a thoirt do choimhearsnachdan leis na cùisean sin.

Inbhe oifigeil don Ghàidhlig agus Scots

47. Tha Earrannan 1 agus 26 den Bhile ag ràdh gu bheil inbhe oifigeil aig a' Ghàidhlig agus Scots ann an Alba, ann an suidheachaidhean sònraichte.
48. Ann a bhith a' toirt inbhe oifigeil don Ghàidhlig, tha Riaghaltas na h-Alba ag ràdh “cuiridh an cumha a thaobh inbhe oifigeil ri misneachd an luchd-labhairt agus neartaichidh e iomairtean a thèid a chur air adhart san àm ri teachd às leth na Gàidhlig.”¹
49. Nuair a bha i a' toirt seachad fianais don Chomataidh, thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear—
- ” Tha dleastanas moralta oirnn a bhith gan aithneachadh [na cànanan] gu laghail, ach a bharrachd air sin, tha dleastanas moralta oirnn gus taic, aithneachadh agus dìon a thoirt don luchd-labhairt.”²
50. Sheall an fhianais taic do Ghàidhlig agus Scots a bhith air an aithneachadh mar chànanan oifigeil.
51. Chaidh ceistean a thogail, ge-tà, a thaobh dè a bhios ‘inbhe oifigeil’ a’ ciallachadh ann an cleachdadh, mar eisimpleir a thaobh rianachd phoblach, ceartas, no conaltradh.
52. Ged a bha iad a’ cur fàilte air ‘inbhe oifigeil’, thug Caidreachas Ealain is Daonnachdan na h-Alba fa-near nach eil am Bile a’ toirt a-steach còraichean cànan sònraichte airson na Gàidhlig no Scots.¹¹
53. Chuir MG ALBA, Ealain is Cultar Traidiseanta Alba (TRACS), FC Sonas agus Urras Thiriodh freagairt a-steach a thaobh na Gàidhlig. Thog iad nach eil buaidh laghail aig a’ ghairm air inbhe oifigeil ach ann an gnìomhan cuibhrichte a-mhàin, sin, ann a bhith ag adhartachadh, a’ cuideachadh agus a’ toirt taic don Ghàidhlig, agus laghan co-cheangailte ri foghlam Gàidhlig.
54. Thuirt Misneachd Alba cuideachd—
- ” Aig a’ cheann thall, chan eil anns an ‘inbhe oifigeil’ a tha air a bhuileachadh anns an earrainn seo den Bhile... ach na rud samhlauchail a chionn ’s nach eil e a’ toirt dìon no inbhe a bharrachd don chànan.”¹²
55. Dh’iarr diofar luchd-freagairt, Urras Nàiseanta na h-Alba nam measg, barrachd soilleireachd, le Comunn na Gàidhlig ag ràdh—
- ” Chan eil e soilleir dhuinne dè tha inbhe ‘oifigeil’ a’ ciallachadh ann an cleachdadh; dè na h-eadar-dhealachaidhean sònraichte a bhiodh eadar am Bile làithreach agus Achd 2005; ach nas cudromaiche, ciamar a chuidicheadh e le bhith a’ stiùireadh an atharrachaidh a tha a dhìth ri linn èiginn a’ chànan.”¹³
56. Thuirt Comann Lagha na h-Alba nach eil “inbhe oifigeil” air a mhìneachadh sa Bhile agus mhol iad gum bu chòir ullachadh mìneachaidh a chur ris an dà earrainn seo

gus an abairt a shoilleireachadh.

57. Thuir sgioba a' Bhile gun togadh earrainnean 1 agus 26 inbhe nan cànanan, rud a tha cudromach ann fhèin. A thaobh Scots, dhearbhadh iad gu bheil "aithne oifigeil na chiad cheum ann a bhith a' toirt aithne don chànan, ach gun dleastanasan sònraichte sam bith a bhith a' leantainn bhon aithris sin." ⁶
58. Anns a' Mheòrachan Poileasaidh, thuir Riaghaltas na h-Alba gu bheil nàdar oifigeil Scots air aithneachadh gu tric ann an sgrìobhainnean neo-laghail agus ann an aithrisean ministreil ach nach eil san reachdas. Tha Ministearan na h-Alba an dùil gun cuidich inbhe oifigeil airson Scots dèiligeadh ris an stiogma agus leth-bhreith air am bi luchd-labhairt Scots gu tric a' toirt iomradh.
59. Thuir Oor Vyce gum biodh inbhe oifigeil do Scots na cheum cudromach air adhart don chànan ged a thug iad fa-near gum faodadh earrann 26 a dhol na b' fhaide, agus cur an cèill gun robh Scots airidh air spèis agus inbhe co-ionann ris a' Bheurla.
60. Thug Ionad na Scots, Comann Litreachas na h-Alba agus Scots Hoose taic do dh'inbhe oifigeil cuideachd.
61. Bha Ionad na Scots, ge-tà, gu làidir den bheachd gum feumadh Scots labhairteach agus sgrìobhte ainmeachadh gu sònraichte anns a' Bhile, an taca ri "cleachdadh Scots", ag ràdh gun cuidicheadh seo gus dèanamh cinnteach nach ann air an riochd sgrìobhte a-mhàin a dheigheadh beachdachadh. Thuir iad nam biodh "bruidhinn agus sgrìobhadh" ann am briathran a' Bhile "gun dèanamh sin cinnteach gum biodh an cànan labhairteach, bun-stèidh cànan beò sam bith, air a phrìomhachadh gu soilleir." ¹⁴
62. Dh'fhaighnich Faclair na Scots dè bhiodh inbhe oifigeil a' ciallachadh. A' togail air na chaidh fhiosrachadh ann an Nirribhidh, thuir iad gu bheil am bun-bheachd 'oifigeil' a' gabhail a-steach planadh inbhe susbainteach a dh'fheumas co-rèiteachadh air dè tha e a' ciallachadh a thaobh cleachdadh na Beurla agus na Gàidhlig. Ged a bha iad ag iarraidh barrachd, thuir iad fiù ged a bhiodh an sònrachadh samhlachail an-dràsta, gur "b' fhiach Scots a dhèanamh oifigeil ann an dùthaich agus saoghal far a bheil Beurla fhathast uile-chumhachdach." ¹⁵
63. Anns an tagradh sgrìobhte aca, thug Comann an Lagha fa-near gu bheil earrann 26(4) a' mìneachadh "Scots" mar an cànan Scots mar a thathar ga cleachdadh ann an Alba, agus dh'fhaighnich iad "a bheil am mìneachadh sin soilleir gu leòr airson aire a thoirt do chaochlaidhean roinneil taobh a-staigh na h-Alba?" ¹⁶
64. Anns an fhianais aca chuir Comann Cànanan na h-Alba, Iomairt na Gàidhealtachd 's nan Eilean, Time for Inclusive Education (TIE) agus Bòrd na Doric fàilte air inbhe oifigeil airson Scots ach chuir iad cuideam air iomadachd a' chànain air feadh na dùthcha.
65. Thog Bòrd na Doric "beairteas cànan agus iomadachd ann an Scots, cànan de dhual-chainntean" agus am beachd gu bheil "aithne (agus gu dearbh taic) do na mion-chaochlaidhean cudromach seo deatamach ann a bhith a' brosnachadh Scots gu soirbheachail." ¹⁷

66. Dh'aontaich Foghlam Alba, a' moladh gun deigheadh "tuairisgeul nas coileanta agus nas mionaidiche a dhèanamh air dè th' ann an Scots agus far a bheil i ga bruidhinn." ¹⁸
67. Thuirt Seumas Wylie bho Chomhairle Arcaibh nach e dualchainnt de Scots a th' ann an Orcadian ach cànan fa leth, a' tighinn bho dhualchas eile, mar a tha Shetlandic. Dh'iarr e gum faigheadh na cànanan sin aithne shònraichte anns a' Bhile—
- ” Tha ar cànan stèidhichte air ceanglaichean làidir le traidisean Fàrach agus Innis Tìle, agus mar sin bhiodh sinn a' coimhead ri aithne shoilleir fhaicinn air a' chànan shoilleir sin. Bhon t-sealladh againn, tha sinn airson barrachd mion-fhiosrachaidh fhaicinn a tha a' ceangal gu sònraichte ri taic don chànan shònraichte againne, gus nach tèid e air chall ann am bun-bheachd nas fharsaing. ⁷
68. Thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear gu bheil e cudromach aithneachadh na h-ìomadachd agus eadar-dhealachaidhean ann an cànanan na h-Alba.” ² Dhearbh i cuideachd don Chomataidh gum biodh Riaghaltas na h-Alba a' conaltradh ris an fheadhainn a thog a' cheist seo.
69. Thuirt sgioba a' Bhile gun gabhadh barrachd mion-fhiosrachaidh a chur anns an ro-innleachd agus na bun-inbhean a thig às dèidh a' Bhile. Dh'fhaodadh seo a bhith a' gabhail a-steach "barrachd eisimpleirean de na diofar rudan a tha gan ciallachadh leis an fhacal Scots.” ²
70. Ged a thathar mothachail nach eil ach beagan buaidh phractaigeach aig a' ghairm air 'inbhe oifigeil' sa Bhile, tha a' Chomataidh a' toirt fa-near don fhianais air a' bhrìgh shamhlachail a bhiodh aig sònrachadh na Gàidhlig agus na Scots mar chànanan oifigeil ann an reachdas.
71. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh na fianais bho chuid de bhuidhnean gur dòcha nach bi an t-ainm farsaing 'Scots' na chuideachadh gus amasan a' Bhile a choileanadh. Ged a thathar ag aithneachadh gur mathaid gun lìbhrig Riaghaltas na h-Alba barrachd soilleireachd san ro-innleachd agus na h-inbhean a tha ri leantainn, tha a' Chomataidh den bheachd, mas e adhbhar inbhe oifigeil a bhith a' toirt aithne do Scots anns gach riochd, gum feum iomradh nas mionaidiche a bhith ann air na riochdan sin. Mar sin tha a' Chomataidh a' moladh gum bi am Bile a' mìneachadh seo ann an dòigh nas soilleire.

A' Ghàidhlig

Obair Bhòrd na Gàidhlig

72. Is e buidheann poblach neo-roinneil a th' ann am Bòrd na Gàidhlig a tha air a mhaoineachadh le Riaghaltas na h-Alba gus taic a thoirt do dh'adhartachadh leasachadh na Gàidhlig. Dh'atharraicheadh am Bile obair a' Bhùird.
73. Ghluaiseadh Earrann 2 den Bhile an dleastanas airson sgrìobhainn ro-innleachdail nàiseanta ullachadh airson na Gàidhlig agus an dleastanas airson stiùireadh reachdail air foghlam Gàidhlig ullachadh agus fhoillseachadh bho Bhòrd na Gàidhlig gu Ministearan na h-Alba.
74. Chruthaicheadh am Bile dleastanasan a bharrachd airson Bòrd na Gàidhlig cuideachd. Tha iad seo a' gabhail a-steach:
 - aithris air adhartas a dh'ionnsaigh amasan na Ro-innleachd Nàiseanta
 - aithris air gèilleadh ri bun-inbhean sam bith a shuidhicheas Ministearan agus a thèid aontachadh leis a' Phàrlamaid
 - aithris air mar a tha buidhnean poblach a' coileanadh an dleastanais choitcheann gus “a bhith mothachail don mhiann a th' ann” taic a thoirt don Ghàidhlig agus do chultar na Gàidhlig.
75. Bhiodh e mar dhleastanas air Bòrd na Gàidhlig comhairle no cuideachadh a thoirt do bhuidhnean poblach, no “neach sam bith”, air cùisean co-cheangailte ris a' chànan, foghlam Gàidhlig, no cultar na Gàidhlig. Chumadh Bòrd na Gàidhlig na cumhachdan aca gus iarraidh air buidhnean poblach planaichean Gàidhlig a dheasachadh.
76. Thuir an t-Àrd-ollamh Wilson MacLeòid “gu bheil nas urrainn do Bhòrd na Gàidhlig a choileanadh an dha-rìreabh fìor cuingealaichte, gu h-àraidh a thaobh gnìomhachd agus obair leasachaidh coimhearsnachd sa Ghàidhlig, a tha anabarrach gann de mhaoineachadh... chan urrainn don Bhòrd cuideam mòr a chur air buidhnean poblach gus planaichean cànanain làidir a lìbhrigeadh agus chan eil an cumhachd aca an co-èigneachadh gu h-èifeachdach.”⁶
77. Bha buidhnean, Ceòlas nam measg, cuideachd ag argamaid gum bu chòir barrachd chumhachdan a bhith aig Bòrd na Gàidhlig, gus dèanamh cinnteach nach e a-mhàin gun urrainn don Bhòrd comhairle a thoirt seachad ach cuideachd “ceannas thar raointean leithid leasachadh na Gàidhlig, foghlam Gàidhlig agus cultar na Gàidhlig.”¹⁹
78. Thug TRACS agus Comhairle nan Eilean Siar fa-near an strì eadar dleastanasan Bhòrd na Gàidhlig a bhith a' cuideachadh bhuidhnean gus planaichean a chur ri chèile agus an uair sin a' sgrùdadh an cur an gnìomh, ag ràdh gu bheil e “anabarrach duilich don Bhòrd...mura tèid dealas an Riaghaltais airson dèiligeadh ri neo-ghèilleadh a neartachadh tron Bhile.”⁵
79. Thuir neach fa leth a fhreagair a' ghairm bheachdan—

” Tha Achd na Gàidhlig 2005 mar-thà a’ toirt chumhachdan don Bhòrd gus rudan sònraichte a dhèanamh ach gu tric chan eil na cumhachdan sin air an cleachdadh air sgàth gainnead ghoireasan agus cultar nach eil a’ seasamh an aghaidh dìth coileanaidh. ²⁰

80. Rinn Comann Luchd-teagaisg Àrd-sgoiltean (CLAS) argamaid airson barrachd soilleireachd sa Bhile mu àite agus dleastanasan Bhòrd na Gàidhlig a thaobh ceannas agus leasachadh Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig (FtG) agus Foghlam Luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig (FLI) aig ìre nàiseanta. ²¹
81. Fo earrann 3 den Bhile, bidh aig Bòrd na Gàidhlig ri plana corporra ullachadh. Chuir Àrainneachd Eachdraidheil Alba fàilte air an ullachadh seo, ag ràdh gun toir e “fòcas agus follaiseachd do dh’obair Bhòrd na Gàidhlig, a’ leasachadh cunntalachd agus a’ cuideachadh gus barrachd soilleireachd a thoirt seachad air mar a choileanas iad am miannan.” ²²

Sgìrean Cànan Sònraichte

82. Tha earrann 4 den Bhile a’ toirt cumhachd do dh’ùghdarrasan ionadail pàirt den sgìre aca no an sgìre gu lèir a shònrachadh mar “sgìrean cànan sònraichte”. Tha an sònrachadh seo an urra ri co-chomhairle agus aonta bho Mhinistearan. Thuirt am Meòrachan Poileasaidh gun dèanadh an dòigh-obrach seo cinnteach gum biodh taic don Ghàidhlig ri fhaighinn air feadh na h-Alba agus a’ gabhail a-steach “cothrom air taic cho-rèireach a thoirt seachad, a rèir suidheachadh a’ chànain ann an diofar sgìrean”. ¹

Cuspairean-deuchainn

83. Tha am Bile a’ moladh gum faodadh àiteachan a tha a’ coileanadh aon de na cuspairean-deuchainn a leanas a bhith air an sònrachadh mar sgìrean cànan sònraichte—
- tha “sgìlean Gàidhlig” aig co-dhiù 20% de shluagh na sgìre
 - Is e sgìre a th’ ann:
 - “aig a bheil ceangal eachdraidheil ri cleachdadh na Gàidhlig”
 - ’s a bheil solar FtG, no
 - “’s a bheil gnìomhachd shusbainteach co-cheangailte ris a’ Ghàidhlig no cultar na Gàidhlig”.
84. Thuirt oifigich Riaghaltas na h-Alba gu bheil “sgìrean cànan sònraichte nan “dòigh-obrach a chuireas ri neartachadh sgìrean far a bheil àireamh mhòr de luchd-labhairt, agus cuideachd a bhios na bhuannachd do sgìrean far am faodadh a’ Ghàidhlig fàs ann am bailtean-mòra agus cathair-bhailtean.” ⁶
85. Nuair a bha iad a’ toirt fianais don Chomataidh cheasnaich an t-Àrd-ollamh Conchúr Ó Giollagáin agus an t-Àrd-ollamh Wilson MacLeòid na cuspairean-deuchainn a tha

air am mìneachadh sa Bhile.

86. Thug an t-Àrd-ollamh Ó Giollagáin iomradh air na ceithir sònrachaidhean mar a leanas—
- ” tha aon dhiubh [na sònrachaidhean] a’ buntainn ris na coimhearsnachdan Gàidhlig sna h-eileanan—na sgìrean le 20 sa cheud no barrachd. Seo na coimhearsnachdan a tha ann an èiginn, agus feumaidh iad a-nis farpais ri trì sònrachaidhean eile. Mar sin, seach a bhith a’ comharrachadh a’ phrìomh dhùbhlain, tha sinn air sgaoileadh uallaich a thoirt gu buil.”⁶
87. Anns an fhianais sgrìobhte aca, chuir Comann nam Pàrant (Nàiseanta) cuideam air gu bheil “a h-uile sgìre a tha a’ libhrigeadh FtG cudromach a thaobh cànan.”²³
88. Thuirt Urras Thiriodh “nach urrainn cruthachadh SCS [sgìrean cànan cudromach] a bhith aig cosg nan coimhearsnachdan Gàidhlig sna bailtean leis gu bheil iad uile a’ toirt taic dha chèile, agus nach urrainn dhaibh a bhith ann às aonais a chèile.” Ach, bha eagal orra nach biodh an t-ullachadh airson sgìrean cànan sònraichte san dreachd làithreach den Bhile comasach air “fìor bhuaidh a thoirt air sgìrean leithid Tiriodh, far a bheil an cànan beò, ach beò air èiginn.”²⁴
89. Bha buidhnean eile ann nach robh den bheachd gum bu chòir sònrachadh a bhith roghnach don ùghdarras ionadail. Bha grunnan, Misneachd Alba nam measg, ag argamaid, ann an sgìrean far a bheil sgìlean cànan aig co-dhiù 20 sa cheud den t-sluagh, gum bu chòir sònrachadh mar sgìre cànan shònraichte a bhith èigneachail.

Cò ris a bhios sgìrean cànan sònraichte coltach?

90. Cheasnaich grunn luchd-freagairt cò ris a bhiodh sgìrean cànan sònraichte coltach, agus dè bhiodh nan lùib.
91. Thog Urras Nàiseanta na h-Alba an t-aonta a nochd anns na freagairtean do cho-chomhairle Riaghaltas na h-Alba air Gàidhlig, Scots agus Bile nan Cànan Albannach gum bu chòir: “iomairtean cultarach leithid taic do cheòl traidiseanta/dùthchail, brosnachadh luchd-ealain Gàidhlig ionadail, agus leasachadh ionadan cultarail agus fèisean cànan a chur air adhart ann an Gàidhealtachd oifigeil airson coimhearsnachd a bhith a’ soirbheachadh.”²⁵
92. Anns an fhianais aca, mhinich sgioba a’ Bhile gur e poileasaidh nan sgìrean cànan sònraichte an fhreagairt aig Riaghaltas na h-Alba air a’ bheachdachadh a rinn iad air a bhith a’ cruthachadh Ghàidhealtachdan oifigeil ann an co-theacsa suidheachadh na Gàidhlig ann an Alba, leis gum faodadh e “cuideachadh ann an sgìrean far a bheil àireamhan nas àirde agus dùmhlachd luchd-labhairt nas motha, ach gum faodadh e cuideachd rudeigin a thabhann do sgìrean far a bheil Gàidhlig a’ fàs agus ga bruidhinn.”⁶
93. Le draghan gu bheil na briathran reachdail a thaobh cruthachadh nan sgìrean cànan sònraichte “beagan neo-shoilleir”²⁶ dh’iarr buidhnean a’ gabhail a-steach Bith-Chruinne Rois an Iar, An Comunn Gàidhealach, Ceòlas, FC Sonas, Misneachd Alba agus TRACS tuilleadh soilleireachaidh air dè bhiodh na sgìrean dha-rìribh a’

ciallachadh airson na Gàidhlig agus a luchd-cleachdaidh.

94. Thuirt Comhairle Baile Ghlaschu, mar ùghdarras ionadail le “beairteas de dh’fhoghlam, dualchas is cultar na Gàidhlig”,²⁷ gun robh iad a’ cur fàilte air a’ mholadh airson sgìrean cànan sònraichte a shònrachadh. Ach, thuirt iad gu bheil iad cuideachd a’ coimhead airson barrachd mion-fhiosrachaidh air dè bhiodh seo a’ ciallachadh ann an cleachdadh.
95. Thuirt Bòrd na Gàidhlig gum feum comas leasachaidh air a stiùireadh leis a’ choimhearsnachd a bhith na phrìomhachas, agus gum feumar frèam-obrach a chur an sàs gus dèanamh cinnteach gun urrainn do choimhearsnachdan anns na sgìrean cànan sònraichte “sealbh a ghabhail air an leasachadh agus prìomhachasan ro-innleachdail a thoirt air adhart anns an dòigh as fheàrr a dh’obraicheas don sgìre aca.”²⁸
96. Thuirt Comunn na Gàidhlig gum feumar, aig a’ char as lugha, ullachaidhean a chur ris a’ Bhile gus a dhèanamh soilleir “ann an sgìrean cànan sònraichte gum biodh dùil gun obraicheadh a h-uile buidheann phoblach còmhla, agus ann an dòigh chuimsichte airson gnìomhan buadhmhor, susbainteach agus a ghabhas tomhas a chur an sàs airson suidheachadh na Gàidhlig a leasachadh agus a neartachadh.”²⁹
97. Bha cuid draghail gum faodadh buaidh ris nach robh dùil a bhith aig an ullachadh seo. Mar eisimpleir, thog Ùghdarras Theisteanas na h-Alba (SQA) dragh gum faodadh sònrachadh ‘sgìrean cànan sònraichte’ ruigsinneachd air FtG is FLI a lùghdachadh no a thoirt air falbh do chuid de luchd-ionnsachaidh ann an àiteachan nach eil air an sònrachadh mar sgìrean cànan sònraichte. Shaoil iad gum faodadh a leithid de leasachadh buaidh a thoirt air an SQA mar sholaraiche nàiseanta de raon de theisteanasan Gàidhlig agus tro mheadhan na Gàidhlig.³⁰
98. Chomharraich am Meòrachan Poileasaidh grunn iomairtean gan cur an sàs, ann an sgìrean leithid Stafainn agus Uibhist a Deas, far a bheil buidhnean ionadail ag obair le taic bho Bhòrd na Gàidhlig gus feumalachdan nan sgìrean aca a thaobh planadh cànan agus an ro-innleachd aca a chur an cèill.¹
99. Anns an fhianais sgrìobhte aca, thuirt COSLA, leis gu bheil obair mar seo a’ dol air adhart mar-thà, nach eil e soilleir—
- carson a thathar a’ dol a ghluasad bho iomairtean coimhearsnachd gu dleastanas ga chur air ùghdarrasan ionadail agus
 - dè bhios an lùib nan dleastanasan a chuirear air ùghdarrasan ionadail.³¹
100. Nuair a bha e a’ toirt seachad fianais às leth Comhairle nan Eilean Siar, mhìnich Dòmhnall MacLeòid, a thaobh nan Eilean Siar, gum biodh poileasaidh sgìrean cànan sònraichte a’ ciallachadh dòigh-obrach de Ghàidhlig an toiseach, far a bheil dùil gur i a’ Ghàidhlig a thèid a chleachdadh agus gur e sin an àbhaist anns na coimhearsnachdan sin.
101. Dh’aidich Mgr MacLeòid gum b’ urrainnear cuid de na ceumannan a tha san amharc anns a’ Bhile a libhrigeadh gun reachdas, a’ toirt seachad eisimpleirean de dh’iomairtean a tha Comhairle nan Eilean Siar a’ cur an sàs no dha bheil iad a’ toirt

taic mar-thà, gus cothroman a thoirt do dhaoine a' Ghàidhlig a bhruidhinn sa choimhearsnachd agus gus a cleachdadh a mheudachadh. ⁷

102. Dh'aontaich Mgr MacLeòid ri freagairtean mòran nuair a mhinich e gun robh goireasan an ùghdarras ionadail gann airson an ìre de thaic a bha a dhìth a thabhann. Ach, thuirt e, nan deigheadh am Bile a neartachadh a thaobh sgìrean cànan sònraichte, a' gabhail a-steach "frèam-obrach brioghmhor a stiùireas na leasachaidhean sin ann an dòigh structarail agus ro-innleachdail, ceangailte ri plana làidir agus ceumannan agus cunntachalachd air a dheagh mhìneachadh, dh'fhaodte dòigh-obrach nas co-òrdanaichte fhaicinn airson stad a chur air crìonadh agus fàs a bhrosnachadh ann an cleachdadh a' chànan." ⁷
103. Dh'aontaich Joanna Peteranna bho Iomairt na Gàidhealtachd 's nan Eilean cho cudromach 's a tha e gum bi a' Ghàidhlig air a cleachdadh sa choimhearsnachd, ag ràdh "gum feum an cànan soirbheachadh ann an coimhearsnachdan, agus airson coimhearsnachdan a bhith soirbheachail gum feum iad farsaingeachd de bhun-structar sòisealta is eaconamach."
104. Thog i cho cudromach 's a tha e gum bi am Bile ag aithneachadh bun-structair na coimhearsnachd san fharsaingeachd agus, ann an sgìrean cànan sònraichte, a' dèanamh cinnteach gu bheil "taigheadas, ceanglaichean didseatach agus còmhhdhail is mar sin air adhart uile ann gus na h-àiteachan sin a dhèanamh tarraingeach airson a bhith a' fuireach agus ag obair annta." ⁷
105. Fo na molaidhean làithreach, is e an t-ùghdarras ionadail a nì an co-dhùnadh sgìre cànan sònraichte a shònrachadh, ach feumaidh a h-uile buidheann phoblach iomchaidh san sgìre sin aire a thoirt don ro-innleachd, bun-inbhean agus stiùireadh a shuidhicheas Ministearan na h-Alba agus a dh'fhaodadh ullachaidhean sònraichte a dhèanamh a thaobh dleastanasan a choileanadh ann an sgìrean cànan sònraichte. Dh'fheumadh buidheann phoblach sam bith aig a bheil plana Gàidhlig beachdachadh cuideachd air dè na ceumannan a bharrachd a dh'fheumadh iad a ghabhail ann an sgìre cànan sònraichte.
106. Anns an fhianais aice don Chomataidh, thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear gum biodh na sgìrean cànan sònraichte a' dèanamh dòigh-obrach nas aonaichte comasach a thaobh na h-obrach a tha a dhìth—
- ” Aig deireadh an latha, is ann ann an coimhearsnachd a bhios a' Ghàidhlig a' soirbheachadh agus, mar sin, 's e aon atharrachadh mòr a thachras gum bithear ag aithneachadh gum bi iomadh buidheann agus comann ann an sgìre fo dhleastanas agus cunntachail don choimhearsnachd. ²
107. Dh'aontaich Dòmhnall MacLeòid, Joanna Peteranna agus Bòrd na Gàidhlig gum feumadh plana buileachaidh a bhith ann, stèidhichte air co-chomhairle leis a' choimhearsnachd air dè na prìomhachasan a bu chòir a bhith aig an sgìre cànan sònraichte. Thuirt Joanna Peteranna gum bu chòir dòighean tomhais a bhith an cois plana buileachaidh sam bith. ⁷
108. Bha Comhairle nan Eilean Siar agus Bòrd na Gàidhlig gu làidir den bheachd gum feum coltas a bhith ann gu bheil shònrachadh a' dèanamh diofar.
109. Chuir Am Pàipear fàilte air a' chomas sgìrean cànan sònraichte a shònrachadh, ag

ràdh gum faodadh e fìor neart a chur ri fàs luach cultarail is eaconamach na Gàidhlig agus leigeil le ionadan deagh chleachdadh a thighinn am bàrr mar mhodailean san àm ri teachd. Thog an fhreagairt aca air obair a tha a' dol air adhart an-dràsta ann an Uibhist—

” tha fianais shoilleir a' nochdadh gach latha air mar a tha 'sgìre cànan shònraichte' ag obair ann an cleachdadh – bho Chnoc Soilleir agus Ceòlas, gu Taigh Chearsabhaigh agus Am Pàipear. Nuair a thèid pròiseactan a stèidheachadh, bidh iad a' soirbheachadh, a' leudachadh cleachdadh na Gàidhlig, a' fàs na h-eaconamaidh agus a' cur ri toileachas san fharsaingeachd. ³²

110. Chuir a' mhòr-chuid den luchd-fhreagairt cuideam air an fheum air ro-innleachd maoinachaidh soilleir a bhith an cois nan ullachaidhean sin oir, às aonais tuilleadh ghoireasan, cha bhiodh cumhachd an t-sònrachaidh èifeachdach.
111. Thug Fèisean nan Gàidheal fa-near gu bheil goireasan a bharrachd gan cur an sàs ann an Èirinn gus dèanamh cinnteach gum bi taic nas fheàrr ann airson cleachdadh na Gaeilge ann an sgìrean Gaeltachta. Mhìnich iad gu bheil oifigear, no oifigearan, agus buidseat aig gach sgìre gus taic a thoirt do leasachadh agus gnìomhachd agus, ann an cuid de chùisean, gu bheil obraichean riaghaltais air an gluasad gu na sgìrean sin le riatanas gum bi luchd-obrach comasach air seirbheisean a thabhann ann an Gaeilge.
112. Rinn Fèisean nan Gàidheal coimeas eadar modail na h-Èireann agus an dòigh-obrach sa Bhile nach eil a' sùileachadh gum bi caiteachas sam bith a bharrachd ann an co-cheangal ri ullachadh gus sgìrean cànan shònraichte a shònrachadh. Thuirt iad nach eil coltas ann gun tèid an cumhachd seo a chleachdadh às aonais brosnachadh ionmhasail do dh'ùghdarrasan ionadail a leithid de shònrachadh a chur an gnìomh. ³³
113. Ged a bha iad ag ràdh gum biodh Comhairle nan Eilean Siar gu làidir a' cur taic ri sònrachadh mar sgìre cànan shònraichte, agus ag iarraidh na goireasan a lorg air a shon, dh'aidich Dòmhnall MacLeòid agus Bòrd na Gàidhlig gum faodadh e a bhith duilich do dh'ùghdarrasan ionadail eile, sònrachadh a bhrosnachadh. ⁷
114. Thuirt Àrainneachd Eachdraidheil Alba leis gur ann air an ùghdarras ionadail a thig na cosgaisean airson sònrachadh agus libhrigeadh ann an sgìre cànan shònraichte, “gum faodadh cùisean èirigh far an tèid an sònrachadh a dhiùltadh do sgìrean agus coimhearsnachdan Gàidhlig a tha a' coinneachadh ri mìneachadh agus riatanasan sgìre cànan chudromaich ri linn dìth taic ùghdarras ionadail don Ghàidhlig no ri linn duilgheadas maoinachaidh nas fharsainge.” ²²
115. Bha Sabhal Mòr Ostaig ag argamaid gum bu chòir ionnsachadh cànan sa choimhearsnachd, tro phrògram nàiseanta de dh'oifigearan Gàidhlig le maoinachadh shònraichte, a bhith air fhisge a-steach do na sgìrean cànan shònraichte a tha am Bile a' moladh. Chaidh iad air adhart a ràdh gum bu chòir aon oifigear cànan làn-ùine no barrachd a bhith anns gach sgìre cànan shònraichte. ³⁴
116. Thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear a thaobh sgìrean cànan shònraichte—

” Tha mi an dòchas gun cluinn sibh Gàidhlig ga bruidhinn ... oir 's e cànan beò a th' innte do na daoine sin. Tha i fhathast beò, agus nuair a thèid iad a bhùth ionadail, don eaglais no ge b' e dè a nì iad, is ann sa Ghàidhlig a nì iad e. Tha iad a' faireachdainn gun urrainn dhaibh am beatha a chaitheamh gu tur tron mheadhan a thogras iad fhèin. Sin an diofar a tha mi an dòchas a chì sibh. ²

117. Dh'aidich i gun gabhadh tòrr de na thathar a' sùileachadh airson nan sgìrean cànan sònraichte a dhèanamh mar-thà, ach, a dh'aindeoin sin, gu bheil an ceum a thathar a' moladh a' sealltainn gu bheil feum air barrachd a dhèanamh, nas luaithe agus ann an dòigh mòran nas cuimsichte. Thuirt i gur e pròiseas sgìrean cànan sònraichte a leigeas le Ministearan na h-Alba smaoineachadh air far a bheil na prìomh choimhearsnachdan Gàidhlig agus cò ris a bhios lìonra coltach. ²

118. Thuirt an Leas-phrìomh Ministear cuideachd—

” Tha mi a' smaoineachadh gum bu chòir an aon inbhe a bhith aig an obair coimhearsnachd, ach airson obair coimhearsnachd a dhèanamh, feumaidh tu a' choimhearsnachd aithneachadh. Feumaidh coimhearsnachd a tha aithnichte a bhith ann. ²

119. Tha a' Chomataidh mothachail gu bheil cuid de na gnìomhan a bhiodh a' tachairt ann an sgìre cànan shònraichte stèidhichte mar-thà. Chan eil e soilleir don Chomataidh gu bheil feum air reachdas gus sgìre cànan shònraichte a thoirt gu buil ann an cleachdadh.

120. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near nach eil cuid de luchd-ùidh cinnteach dè tha sgìre cànan shònraichte a' ciallachadh agus cò ris a bhiodh e coltach.

121. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh na fianais bho Chomhairle nan Eilean Siar agus feadhainn eile, a' gabhail a-steach an Leas-phrìomh Mhinistear, a' mìneachadh cò ris a bhiodh sgìre cànan shònraichte coltach anns na h-Eileanan Siar. Mar thoradh air sin, tha a' Chomataidh soilleir mun lèirsinn airson sgìre cànan shònraichte an sin.

122. Chan eil e soilleir don Chomataidh, ge-tà, cò ris a bhiodh sgìre cànan shònraichte coltach ann an ùghdarrasan ionadail far nach eil uiread luchd-labhairt na Gàidhlig gu co-rèireach, agus ciamar a dh'obraicheadh buidhnean poblach nàiseanta is ionadail còmhla gus builean a libhrigeadh don chànan agus na dleastanasan a bhiodh rin coileanadh ann an sgìre cànan shònraichte.

123. Air an adhbhar sin, tha a' Chomataidh ag iarraidh barrachd fiosrachaidh bho Riaghaltas na h-Alba a thaobh mar a shaoileas iad a dh'obraicheadh na ceumannan seo ann an cleachdadh agus mar a bhiodh ùghdarrasan ionadail agus buidhnean poblach ag obair còmhla gus cothroman a thoirt do luchd-labhairt agus luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig.

124. Tha a' Chomataidh mothachail nach eil am Bile a' libhrigeadh innealan, dòighean-obrach no maoinachadh do dh'ùghdarrasan ionadail aon uair 's gu bheil sgìre cànan shònraichte air a sònrachadh.

125. Tha ùghdarrasan ionadail an-dràsta a' dèiligeadh ri dùbhlain ionmhais agus iomadh prìomhachas. Mar sin tha a' Chomataidh a' ceasnachadh carson a bhiodh ùghdarras ionadail airson sgìre cànan shònraichte a shònrachadh nan cruthaicheadh seo dleastanasan a bharrachd gun airgead a bharrachd nan cois.

Pròiseas sònrachaidh

126. Ged a bha luchd-ùidh taiceil san fharsaingeachd don bheachd mu sgìrean cànan shònraichte, bha cuid ag iarraidh atharrachadh air a' phròiseas sònrachaidh.
127. Thuirt cuid de bhuidhnean, a' gabhail a-steach Fèisean nan Gàidheal, Comann nam Pàrant (Nàiseanta) agus Àrainneachd Eachdraidheil Alba, gum bu chòir Bòrd na Gàidhlig a bhith an sàs anns a' phròiseas sònrachaidh.
128. Thuirt an t-Àrd-ollamh MacLeòid gun robh am moladh a th' ann an-dràsta "gu math institiùideach" le àite gu math cudromach ga thoirt do dh'ùghdarrasan ionadail. Thuirt e gun robh seo, gu ìre, "air tighinn mar chlach às an adhar a thaobh planadh cànan na Gàidhlig, leis nach eil prìomh àite air a bhith aig ùghdarrasan ionadail ann am planadh ro-innleachdail airson na Gàidhlig gu ruige seo." Thuirt e cuideachd nach eil am moladh "a' cruthachadh dòigh airson gum bi gnìomhachd fo stiùir na coimhearsnachd no a' toirt seachad a' mhaoineachaidh a dhèanadh sin comasach." ⁶
129. Thuirt cuid eile, a' gabhail a-steach Bòrd na Gàidhlig, CLAS agus Iomairt na Gàidhealtachd 's nan Eilean gum bu chòir còir a bhith aig coimhearsnachd sònrachadh iarraidh. A' bruidhinn air na molaidhean làithreach, thuirt Bòrd na Gàidhlig—
- ” 's e an fhìrinn, nuair a bhios sinn a' cuimseachadh a-mhàin air a' bhuidhinn phoblaich agus an ùghdarras ionadail, gu bheil sinn, gu ìre, air feumalachdan na coimhearsnachd fhèin a dhìochuimhneachadh. ⁷
130. Mhìnich Joanna Peteranna bho Iomairt na Gàidhealtachd 's nan Eilean—
- ” Tha e cudromach gum faigh na coimhearsnachdan fhèin guth anns a' cho-dhùnadh an e no nach e sgìre cànan shònraichte a th' annta. Cha bu chòir gum biodh e an urra ri buidheann, leithid ùghdarras ionadail, an co-dhùnadh sin a dhèanamh às leth na coimhearsnachd; feumaidh e a bhith stèidhichte air com-pàirteachadh làidir leis a' choimhearsnachd. ⁷
131. Chaidh am moladh seo a chur chun an Leas-phrìomh Mhinistear aig coinneamh na Comataidh air 22 Cèitean 2024. Na freagairt, thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear—
- ” Tha mi deònach sin a rannsachadh, oir bheireadh e cuideam don dòigh-obrach ionadail. Tha rudeigin gu math cumhachdach mu dheidhinn rudan a' tighinn bho thaobh a-staigh coimhearsnachd. ²
132. Ged a chuir Comhairle na Gàidhealtachd fàilte air na h-ullachaidhean a thaobh

sgìrean cànan sònraichte, dh'iarr iad barrachd fiosrachaidh, a' gabhail a-steach stiùireadh reachdail, mu fharsaingeachd na co-chomhairle poblaich a bhiodh ri dhèanamh. ³⁵

133. Dh'aontaich Comataidh Ghàidhlig Eaglais na h-Alba gum bu chòir sònrachadh fhàgail aig ùghdarrasan ionadail. ³⁶
134. Tha Comhairle nan Eilean Siar air a ràdh mar-thà gum bu chòir na h-Eileanan Siar gu lèir a shònrachadh mar sgìre cànan sònraichte. Thuirt Comhairle Baile Ghlaschu cuideachd gum biodh ùidh aca ann an co-dhiù pàirt den ùghdarras ionadail ainmeachadh mar sgìre cànan sònraichte.
135. Ach, cha robh uiread soilleireachd ann a thaobh mar a bhiodh sgìrean am broinn ùghdarrasan ionadail air an stèidheachadh. Mhol grunn dhaoine fa leth, cho math ri FC Sonas agus Misneachd Alba, uàrdan ùghdarras ionadail a chleachdadh mar na sgìrean nas lugha.

136. Tha a' Chomataidh ag aontachadh le luchd-ùidh mu cho cudromach 's a tha com-pàirteachadh agus taic coimhearsnachd nuair a thathar a' sònrachadh sgìre cànan chudromach. Mar sin, 's dòcha gur e atharrachadh feumail air a' Bhile ullachadh gum bi a' choimhearsnachd ionadail an sàs anns a' cho-dhùnadh a thaobh an sgìre aca a shònrachadh mar tè a tha sònraichte a thaobh cànan.
137. Tha a' Chomataidh den bheachd gu bheil e cudromach gum bi guth aig coimhearsnachdan ionadail sa phròiseas seo. Mar sin tha a' Chomataidh a' cur ìmpidh air Riaghaltas na h-Alba beachdachadh air mar a ghabhadh am Bile atharrachadh gus ullachadh airson beachdan coimhearsnachd a thoirt an lùib a' phròiseis, a' gabhail a-steach beachdachadh air ceumannan gus leigeil le coimhearsnachdan sgìre cànan sònraichte a mholadh cho math ri ùghdarrasan ionadail.

Ullachadh airson sgìrean cànan sònraichte don Scots

138. Chan eil ullachadh sam bith sa Bhile airson sgìrean cànan sònraichte don Scots. Ach, mhol Oor Vyce anns an fhianais sgrìobhte aca gun gabhadh an dòigh-obrach seo a chleachdadh airson Scots. Thuirt iad gum faodadh sgìrean sònraichte a thaobh na Scots frèam-obrach a sholarachadh airson com-pàirteachadh coimhearsnachd agus libhrigeadh maoineachaidh is sheirbheisean ann an sgìrean leithid Siorrachd Obar Dheathain, Sealtainn, Siorrachd Àir an Ear, agus eile. Chuir Oor Vyce cuideam air an fheum air tuilleadh rannsachaidh gus an dòigh as fheàrr a lorg air sgìrean a mhìneachadh gu cruinn-eòlasach. ¹⁰
139. Mhìnich Seumas Wylie bho Chomhairle Arcaibh gum biodh sgìre cànan sònraichte a' còmhach Arcaibh a' ciallachadh gum mothaicheadh daoine nuair a ruigeadh iad Arcaibh ceumannan leithid sanasan air an aiseag agus soidhnichean agus ainmean sràide ann an Orcadian.
140. Thuirt Mgr Wylie gun robhas a' dèanamh seo mar-thà air feadh an ùghdarras ionadail agus mar sin, ann an seagh, gun robh an sgìre cànan sònraichte ann mar-

thà. Cheasnaich e, ge-tà, leis gun robh obair a' dol air adhart mar-thà, am biodh a' Chomhairle ag iarraidh na cosgaisean an lùib a bhith ga shònrachadh fhèin mar sgìre cànan shònraichte a ghiùlan, fiù 's nan robh ullachadh den leithid air a chur ris a' Bhile.⁷

141. Anns an fhreagairt aca, thuir Urras Nàiseanta na h-Alba, nam beachd-san, dìreach mar a dh'fhaodadh a' Ghàidhlig buannachd fhaighinn bho iomairtean cultarail ann an 'Gàidhealtachd', gum faodadh Scots cuideachd buannachd fhaighinn bhon t-seòrsa taic seo.²⁵

142. Nuair a chaidh faighneachd dhi carson nach eil ceumannan ann gus sgìrean sònraichte a thaobh na Scots a dhèanamh comasach, cha b' urrainn don Leas-phrìomh Mhinistear freagairt agus thuir i gum beachdaicheadh i air a' cheist.²

143. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near gealladh an Leas-phrìomh Mhinistear gum beachdaich i air an dìth ullachaidh airson sgìrean cànan sònraichte do sgìrean Scots agus tha iad a' coimhead air adhart ri toradh a beachdachaidh.

Ro-innleachd Nàiseanta

144. Fo earrann 5 den Bhile, cruthaichidh Riaghaltas na h-Alba Ro-innleachd Nàiseanta Ghàidhlig, a thèid an àite Phlana Nàiseanta na Gàidhlig a bhiodh Bòrd na Gàidhlig ag ullachadh. Tha am Meòrachan Ionmhais a' nochdadh gun tèid a' chiad Ro-innleachd Nàiseanta Ghàidhlig fhoillseachadh mu 2028, aig deireadh na h-ùine a tha am Plana Nàiseanta làithreach a' còmhdach.

145. Mus tèid an ro-innleachd ullachadh, feumaidh Ministearan na h-Alba dreachd ro-innleachd fhoillseachadh agus co-chomhairle a chumail ris "na daoine sin a tha iad a' meas iomchaidh".

146. Chuir mòran luchd-freagairt ris a' ghairm bheachdan, Àrainneachd Eachdraidheil Alba agus Am Pàipear nam measg, fàilte air a bhith a' toirt uallach do Mhinistearan airson na ro-innleachd, leis gun robh iad den bheachd gun toireadh seo barrachd faicsinneachd don Ghàidhlig agus gun cruthaicheadh e dòigh-obrach nas aonaichte thar Riaghaltas na h-Alba. Bha Am Pàipear, ge-tà, làidir den bheachd gum "feum ro-innleachdan planaichean libhrigidh làidir ma tha fìor bhuilean gu bhith air an libhrigeadh."³²

147. Anns an fhianais sgrìobhte aca, thuir Misneachd Alba—

” Dh'fhaodadh an t-àite nas motha a bhios aig Riaghaltas na h-Alba seach Bòrd na Gàidhlig ann an stiùireadh poileasaidh cànanin casaidean a tharraing mu bhith a' glèidheadh cus cumhachd sa mheadhan, ach bu chòir dha cuideachd cunntalachd dheamocratach a chur am meud, agus an raon eòlais agus ghoireasan san t-seirbheis chatharra air am b' urrainnear tarraing ann an leasachadh poileasaidh a leudachadh.¹²

148. Thuir Bòrd na Gàidhlig gum biodh an gluasad riatanach airson dèanamh cinnteach

- nach biodh a' Ghàidhlig air a cumail air leth, mar a tha a' chùis tric a' faireachdainn an-dràsta, gus an gabh beachdachadh air prìomh chùisean buntainneach ann an sgìrean far a bheil Gàidhlig ga bruidhinn, mar eisimpleir taigheadas. ⁷
149. Chuir Comhairle Baile Ghlaschu fàilte cuideachd air a' chomas beachdachadh air a' Ghàidhlig thar raointean poileasaidh nas fharsainge ach thog iad dragh gum faodadh ro-innleachd bho Mhinistearan leasachadh na Gàidhlig a dhèanamh nas buailtich ri droch bhuaidh bho phrìomhachasan poilitigeach. ²⁷
150. Thog diofar bhuidhnean, a' gabhail a-steach UHI a Tuath, an Iar agus Innse Gall agus Luchd-sgrùdaidh an Rìgh, am feum air eòlaichean ann am planadh mhion-chànanan agus foghlam Gàidhlig a bhith an sàs ann an ullachadh na ro-innleachd. Thog COSLA dragh gum faodte eòlas a chall bhon phròiseas le gluasad gu ro-innleachd air ullachadh le Ministearan, seach Bòrd na Gàidhlig. ³¹
151. Fon Bhile làithreach feumaidh Ministearan na h-Alba co-chomhairle a chumail “ris na daoine sin a tha iad a' meas iomchaidh”.
152. Ged a bha cuid de bhuidhnean toilichte gum biodh an sgrìobhainn dealbhaidh nàiseanta airson na Gàidhlig a-nis an urra ri Ministearan na h-Alba, mhol iad ceumannan a neartaicheadh, nam beachd-san, na riatanasan co-chomhairle airson na dreachd ro-innleachd.
153. Bha buidhnean a' gabhail a-steach An Comunn Gàidhealach, Bòrd na Gàidhlig, MG ALBA, Ceòlas agus Comann nam Pàrant (Nàiseanta) uile ag iarraidh pròiseas co-chomhairle nas fharsainge agus nas soilleire, a ghabhadh a-steach co-chomhairle ri Bòrd na Gàidhlig, agus buidhnean riochdachaidh agus coimhearsnachdan.
154. Thuirt Comann nam Pàrant (Nàiseanta)—
- ” Mar a tha air a chur an cèill an-dràsta tha an coltas ann gu bheil mòran cead ga thoirt do Mhinistearan na h-Alba ann a bhith ag ullachadh Ro-innleachd Ghàidhlig a dheigheadh an àite a' Phlana Nàiseanta Is iad briathran neo-shoilleir a tha seo a dh'fhaodadh Ministearan a cheadachadh gus an dleastanas a choileanadh fon reachdas às aonais pròiseas soilleir agus follaiseach anns a bheil co-chomhairle le buidhnean riochdachaidh. ²³
155. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan, chomharraich Comann Lagha na h-Alba an t-ìomadh suidheachadh sa Bhile far am bi co-chomhairlean a' tachairt, mar eisimpleir air ro-innleachdan, bun-inbhean agus stiùireadh. Thug iad fa-near, aig an àm seo, nach eil riatanas sam bith air Ministearan na h-Alba gus toraidhean nan co-chomhairlean sin fhoillseachadh agus tha iad a' moladh gun tèid seo atharrachadh. ¹⁶
156. Thuirt Comhairle nan Eilean Siar agus TRACS gum bu chòir Ro-innleachd Nàiseanta Ghàidhlig a bhith air a bhuileachadh nas luaithe na 2028, agus nach bu chòir feitheamh gus am bi am Plana Nàiseanta làithreach air tighinn gu crìoch.
157. Thug Luchd-sgrùdaidh an Rìgh fa-near gum bu chòir am Bile a bhith nas dèine na oidhirpean gus crìonadh cànanain a stad agus seasmhachd a' chànanain a thoirt gu buil. Dh'ainmich iad co-dhùnadh Riaghaltas na h-Alba feitheamh gu 2028 airson ro-innleachd a chur an gnìomh mar eisimpleir de seo.

158. Anns an fhianais aice don Chomataidh, dh'aontaich an Leas-phrìomh Mhinistear gu bheil feum air gnìomh èiginneach gus taic a thoirt don Ghàidhlig.

159. Tha a' Chomataidh mothachail air an taic bho luchd-ùidh do Mhinistearan na h-Alba a bhith a' gabhail sealbh air Ro-innleachd Nàiseanta na Gàidhlig.

160. Tha a' Chomataidh den bheachd gun ceadaich seo barrachd co-leanailteachd thar iomadh raon poileasaidh a' gabhail a-steach taigheadas, còmhhdail agus an eaconamaidh.

161. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near an dragh bho chuid de luchd-ùidh gum faodadh a' cho-chomhairle a tha a dhìth air an dreachd ro-innleachd a bhith cuibhrichte. Tha a' Chomataidh den bheachd gu bheil e cudromach gum bi an ro-innleachd a' nochdadh feumalachdan agus prìomhachasan choimhearsnachdan. Air an adhbhar sin, tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba mìneachadh mar a nì iad cinnteach gun tèid co-chomhairle a chumail ri prìomh luchd-ùidh agus coimhearsnachdan mun dreachd ro-innleachd.

162. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near don mholadh bho Chomann Lagha na h-Alba gum bu chòir toraidhean nan diofar cho-chomhairlean a nithear nuair a thathar ag ullachadh ro-innleachdan, bun-inbhean agus stiùireadh, fhoillseachadh.

163. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh gu bheil cuid de luchd-ùidh ag iarraidh air Ministearan na h-Alba Ro-innleachd Nàiseanta Ghàidhlig a chruthachadh nas tràithe, seach a bhith a' feitheamh chun a' chinn-latha a thathar a' moladh, 2028. Tha a' Chomataidh cuideachd ag aithneachadh cho èiginneach 's a tha an suidheachadh làithreach. Air an adhbhar sin, tha a' Chomataidh a' moladh gum beachdaich Riaghaltas na h-Alba air an obair aca air an ro-innleachd a dhèanamh nas luaithe.

164. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh na fianais air na dùbhlain a tha mu choinneamh na Gàidhlig. Tha a' Chomataidh den bheachd nach eil am Plana Nàiseanta làithreach gu leòr airson dèiligeadh riutha agus gum feumar an ath sgrìobhainn ro-innleachdail nàiseanta airson na Gàidhlig a neartachadh. Co-dhiù, aig deireadh pròiseas a' Bhile, a bheil an sgrìobhainn ro-innleachdail nàiseanta airson na Gàidhlig an urra ri Ministearan na h-Alba, no a' fuireach aig Bòrd na Gàidhlig, tha a' Chomataidh a' moladh nach biodh an obair sin airson poileasaidh a leasachadh agus a neartachadh a' feitheamh ri toradh a' Bhile.

Ruigsinneachd nas motha

165. Fo Achd na Gàidhlig (Alba) 2005, faodaidh Bòrd na Gàidhlig iarraidh air ùghdarras poblach iomchaidh Plana Gàidhlig a chruthachadh. Feumaidh a' bhuidheann phoblach aire a thoirt do Phlana Nàiseanta na Gàidhlig ann a bhith a' cruthachadh no ag ath-sgrùdadh plana na buidhne aca.

166. Aig an àm seo chan ann ach air na 57 buidhnean poblach aig a bheil Plana Gàidhlig a tha dleastanas aire a thoirt do Phlana Nàiseanta na Gàidhlig ann a bhith a' beachdachadh air mar a tha iad a' coileanadh an gnìomhan – tro phròiseas leasachadh no ath-sgrùdadh Plana Gàidhlig.

167. Fon Bhile, dh'fheumadh a h-uile h-ùghdarras poblach buntainneach aire a thoirt don

Ro-innleachd Nàiseanta ann a bhith a' coileanadh an gnìomhan – ge b' e an robh Plana Gàidhlig aca no nach robh. Bhiodh an àireamh de bhuidhnean poblach iomchaidh a dh'fheumadh aire a thoirt don ro-innleachd, stiùireadh is eile gu math nas àirde na an àireamh de bhuidhnean poblach aig a bheil planaichean Gàidhlig an-dràsta.

168. Anns an fhianais aca, thog ùghdarrasan ionadail airson sgìrean aig nach eil ceangal làidir, no ceangal sam bith, ris a' Ghàidhlig, leithid Comhairle Arcaibh, dragh mu na dleastanasan agus na geallaidhean ionmhais a dh'fhaodadh am Bile a chur orra gus an cànan agus an cultar adhartachadh. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan, thuirt Comhairle Dhùn Phris is Ghall-Ghàidhealaibh—

” bhiodh sinn teagmhach mu bhith a' cur dùilean/riatanasan ùra agus nas motha air sgìrean ùghdarrasan ionadail far nach eil fianais air feum, agus gu sònraichte far am faodadh iad buaidh nas motha a thoirt air buidseat/goireasan.³⁷

169. Tha am Meòrachan Poileasaidh a' mìneachadh gun tèid dèiligeadh ri cùisean a' gabhail a-steach ullachadh airson sgoiltean làn-Ghàidhlig a stèidheachadh no a bhith a' sìmpleachadh a' phròiseis airson foghlam tro mheadhan na Gàidhlig (FtG) iarraidh anns an ro-innleachd agus bun-inbhean Gàidhlig seach anns a' Bhile. Anns an fhianais sgrìobhte aca, thuirt COSLA gur e cùisean cudromach a tha seo agus cheasnaich iad carson, ma tha Riaghaltas na h-Alba an dùil an cur an sàs, nach eil iad anns a' Bhile.³¹

170. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh gun tigeadh àrdachadh air an àireamh de dh'ùghdarrasan poblach a dh'fheumadh aire a thoirt don Ro-innleachd Nàiseanta ann a bhith a' coileanadh an gnìomhan – co-dhiù a bheil Plana Gàidhlig aca no nach eil – mar thoradh air earrann 5 den Bhile.

171. Ach, chan eil e soilleir don Chomataidh cia mheud a bharrachd de bhuidhnean poblach air am biodh buaidh no dè na cosgaisean a thigeadh air na buidhnean poblach sin mar thoradh. Air an adhbhar sin, tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba mion-fhiosrachadh a thoirt seachad mu na buidhnean poblach air a bheil dleastanasan fo na h-ullachaidhean a th' ann mar-thà agus an fheadhainn air an tig dleastanasan mar thoradh air an ro-innleachd agus taobhan eile den Bhile, a bharrachd air beachd mu chosgais do na buidhnean poblach sin.

172. Tha a' Chomataidh mothachail gum faodadh atharrachaidhean mòra a bhith san ro-innleachd ùr leithid ullachadh airson sgoiltean làn-Ghàidhlig a stèidheachadh no a bhith a' sìmpleachadh a' phròiseis airson FtG iarraidh. Leis a' bhuidhnean a dh'fhaodadh a bhith aig atharrachaidhean mar seo air ùghdarrasan ionadail, a' gabhail a-steach an cuid goireasan, tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba beachdachadh air na ceumannan sin a chur an cèill air aghaidh a' Bhile agus na cosgaisean a dh'fhaodadh tighinn air ùghdarrasan ionadail mar thoradh orra.

A' tomhas soirbheas

173. Thuir Fèisean nan Gàidheal, airson gluasad gu ro-innleachd a bhith luachmhor, gum bu chòir targaidean nas àrd-amasaiche a bhith ann airson na Gàidhlig, le goireasan co-chosmhail, gus dèanamh cinnteach à seasmhachd a' chànain san àm ri teachd. ³³ Dh'iarr an t-Àrd-ollamh Wilson MacLeòid cuideachd targaidean àrd-ìre airson leasachadh, ag ràdh gum faodadh planadh siostamataigeach targaidean den leithid a choileanadh. ⁶
174. Anns an fhianais aice don Chomataidh, thuir an Leas-phrìomh Mhinistear—
- ” Tha mi eadar dà bharail mu thargaidean. Faodaidh iad a bhith gu math cunnartach, oir tha iad a' cuimseachadh tòrr airgid agus aire air raointean sònraichte a dh'fhaodadh a bhith soirbheachail ach nach eil a' nochdadh farsaingeachd na cùise. ²
175. Chuir Iain Mac a' Mhaoilein bho Bhòrd na Gàidhlig cuideam air—
- ” Bu chòir don ro-innleachd a dhèanamh soilleir mar a bhios sinn a' tomhas soirbheachas, agus bu chòir riatanas a bhith anns a' bhile gum feum an ro-innleachd sin a dhèanamh. Feumaidh sinn a bhith soilleir mu dheidhinn sin anns a' bhun-reachdas gus dèanamh cinnteach gun coilean na ceumannan a thig às a dhèidh na tha a dhìth. Feumaidh sinn a bhith soilleir mu na tha sinn a' feuchainn ri choileanadh. Bidh sin ann fhèin a' dearbhadh an raoin-ama anns am bu chòir dhuinn a bhith a' dèanamh rudan. Tha mi fhathast a' smaoinichadh gu bheil ceist ann a thaobh suidheachadh na ro-innleachd agus coimhead air na builean. Gu dearbh, a bheil feum sam bith ann an ... ro-innleachd airson còig bliadhna mura h-urrainn dhuinn na builean a thomhas gu 10 bliadhna? ⁷

176. Leis gum bi feum air dòighean-obrach sònraichte ann an diofar sgìrean, tha a' Chomataidh a' tuigsinn gu bheil feum air sùbailteachd ann a bhith a' suidheachadh àrd-amasan anns an ro-innleachd.
177. Ach, tha a' Chomataidh den bheachd gu bheil e cudromach àrd-amasan agus targaidean soilleir a shuidheachadh airson na tha ri choileanadh. Air an adhbhar sin, tha a' Chomataidh a' moladh gum bi dleastanas reachdail gus builean gearr-ùine is fad-ùine a chruthachadh agus a mhìneachadh air a ghabhail a-steach ann an ullachaidhean na ro-innleachd, còmhla ri ceumannan gus coileanadh nan targaidean agus na h-amasan sin a dhèanamh nas fhasa.

Bun-inbhean, stiùireadh agus àithntean

178. Tha Earrann 6 den Bhile a' toirt cumhachd do Mhinistearan na h-Alba riaghailtean a dhèanamh gus bun-inbhean agus riatanasan a shònrachadh co-cheangailte ri bhith ag adhartachadh agus a' cuideachadh cleachdadh na Gàidhlig a bhios a' buntainn ri ùghdarrasan poblach iomchaidh ann an coileanadh an gnìomhan. ³⁸

179. Tha am Meòrachan Poileasaidh ag ràdh—

” Thathar an dùil tràth san ùine sam bithear a’ cur a’ Bhile an gnìomh gun cleachdar an cumhachd gus bun-inbhean a stèidheachadh airson susbaint is riatanasan, a tha air nochdadh ann an stiùiridhean reachdail agus planaichean Gàidhlig, a ghluasad gu bhith a’ nochdadh ann an riaghlaidhean. Le sin, thèid bun-riatanasan a dhaingneachadh ris am feum Riaghaltas na h-Alba cumail agus nithear cinnteach gum bithear fhathast a’ cumail ri bun-inbhean. Bidh na trì eileamaidean, ro-innleachd na Gàidhlig, bun-inbhean agus planaichean Gàidhlig gan cur an sàs còmhla gus dèanamh cinnteach gum bi adhartas agus cunbhalachd ann a thaobh mar a thèid Gàidhlig a chur air adhart ann an Alba.

1

180. Tha am Meòrachan Poileasaidh cuideachd a’ mìneachadh gum feum, fo earrann 7, ùghdarrasan poblach iomchaidh aire a thoirt don mhiann airson a bhith a’ brosnachadh agus a’ toirt taic do chleachdadh na Gàidhlig ann an coileanadh an gnìomhan. Bidh cumhachd aig Ministearan na h-Alba stiùireadh a thoirt do dh’ùghdarrasan poblach iomchaidh a thaobh an dleastanais don Ghàidhlig agus bidh cumhachd aig Ministearan na h-Alba cuideachd àithntean a thoirt seachad. ¹

181. Mus tèid riaghailtean a stèidheachadh anns a bheil bun-inbhean agus riatanasan agus nuair a bhios iad ag ullachadh stiùireadh, feumaidh Ministearan na h-Alba co-chomhairle a chumail ri Bòrd na Gàidhlig agus an leithid de dhaoine eile a mheasas iad iomchaidh. Mus tèid stiùireadh a thoirt do dh’ùghdarras poblach, feumaidh Ministearan na h-Alba a bhith air co-chomhairle a chumail ris an ùghdarras phoblach sin.

182. Mhìnich sgioba a’ Bhile, gus an siostam a dhèanamh nas èifeachdaiche, gum bi na bun-inbhean agus riatanasan a’ mìneachadh solar, leithid shuaicheantasan dà-chànanach agus faicsinneachd shoidhnichean, agus cha bhi e comasach do bhuidhnean poblach sin a sheachnadh a-nis. Air an adhbhar sin, faodaidh còmhraidhean ùghdarrasan poblach le Bòrd na Gàidhlig a bhith ag amas air dè eile a ghabhas dèanamh seach “a bhith a’ coimhead a-rithist air ceumannan a bu chòir a bhith nan àbhaist.” ⁶

183. Bha grunn luchd-freagairt ag aithneachadh cho cudromach ’s a tha na bun-inbhean, an stiùireadh agus na h-àithntean a dh’fhaodadh Ministearan na h-Alba a chur a-mach.

184. Air an adhbhar sin, dh’iarr buidhnean, a’ gabhail a-steach Comhairle Baile Ghlaschu, Comhairle Baile Dhùn Èideann, Comhairle na Gàidhealtachd agus Iomairt na Gàidhealtachd ’s nan Eilean, uile soilleireachd a thaobh dè a bhiodh an lùib nam bun-inbhean do bhuidhnean poblach, gus tuigse fhaighinn air mar a bhiodh iad ag eadar-obrachadh le ro-innleachdan, buidseatan agus gnìomhan a tha stèidhichte mar-thà. Bha grunn dhiubh cuideachd a’ sireadh soilleireachd a thaobh mar a bhiodh gèilleadh air a mheasadh agus le cò, a bharrachd air a’ bhuidhean a bhiodh air buidheann phoblach nam bithear a’ meas nach robh iad air gèilleadh.

185. Thog grunn luchd-freagairt don ghairm bheachdan, a’ gabhail a-steach buidhnean leithid FC Sonas agus Misneachd Alba, bun-inbhean cànan a chaidh a chur an gnìomh sa Chuimrigh fo Ghnìomh na Cuimris (A’ Chuimrigh) 2011. Mhìnich Misneachd Alba gu bheil reachdas na Cuimrigh “gu math nas mionaidiche mu

shusbaint nam bun-inbhean, a' buntainn ri libhrigeadh seirbheis, dèanamh phoileasaidhean, cùisean obrachaidh, adhartachadh, agus cumail chlàran.”¹²

186. Mhol an luchd-freagairt sin gu bheil na cuspairean sin dualtach a bhith buntainneach don Ghàidhlig, agus dh'iarr iad gum biodh barrachd sònrachaidh sa Bhile.
187. Chomharraich Misneachd Alba cuideachd gu bheil am Meòrachan Ionmhais a' meas gun cosg beachdachadh air an 't-sreath de phlanaichean Gàidhlig agus stiùireadh reachdail làithreach agus an gluasad gu riaghailtean mu £5,000 de chosgaisean luchd-obrach thairis air roinnean poileasaidh is lagh'. Ann am beachd Misneachd Alba, chan e mòran a tha seo airson atharrachadh poileasaidh cho cudromach a thoirt gu buil agus is dòcha gu bheil e a' ciallachadh gur e siostam gu math beag a thathar a' sùileachadh.
188. Rinn iad coimeas eadar seo agus siostam bun-inbhean na Cuimrigh a thug grunn bhliadhnaichean airson a chur ri chèile agus a chur an gnìomh. Fhad 's a tha iad ag aithneachadh gur dòcha nach biodh am frèam-obrach a bhiodh aig a' Ghàidhlig cho farsaing, chuir Misneachd Alba ìmpidh air Riaghaltas na h-Alba an ùine agus an aire a thoirt don chùis air a bheil e airidh.¹²
189. Thog cuid dragh mu bhith a' suidheachadh bun-inbhean airson a h-uile h-àite. A' riochdachadh Comann Stiùirichean an Fhoghlaim (ADES), thuirt Dòmhnall MacLeòid gun robh dealbh eadar-mheasgte air feadh na dùthcha le cuid de sgìrean draghail “gum faodte bun-inbhean a sparradh orra nach eil a' choimhearsnachd aca ag iarraidh.”³⁹
190. Thog COSLA gu bheil an coltas ann gu bheil cumhachdan mòra anns na ceumannan seo gus àithntean a thoirt do dh'ùghdarrasan ionadail agus co-dhùnidhean a thoirt air falbh bho sgìrean ionadail. Bha iad a' ceasnachadh ciamar a tha an dòigh-obrach seo “a' freagairt air an dòigh-obrach cumhachdachaidh agus na geallaidhean ann an Aonta Taigh Verity”.³¹
191. Thog Comhairle Dhùn Phris is Ghall-Ghàidhealaibh an àireamh coimeasach ìosal de luchd-labhairt na Gàidhlig. Thuirt iad gum biodh iad, air sgàth sin, teagmhach mu riatanasan ùra agus nas motha a sparradh air sgìrean ùghdarrasan ionadail far nach eil fianais air feum, gu sònraichte far am faodadh barrachd buaidh a bhith air goireasan. Air an adhbhar sin, bha iad ag argamaid gu bheil “feum air sùbailteachd gus a bhith reusanta agus co-rèireach a thaobh seo.”³⁷
192. Anns an aon dòigh, mhìnich Comhairle Arcaibh nach robh a' Ghàidhlig riamh air a bhith na pàirt de chultar nan Eilean sin agus, air an adhbhar sin, nach eil i na prìomhachas dhaibh. Thog iad dragh gun cuireadh am Bile riatanasan air a' Chomhairle a thaobh libhrigeadh na Gàidhlig agus mar thoradh air sin thuirt iad gun robh co-chomhairle le ùghdarrasan ionadail air leth cudromach.⁴⁰
193. Mhìnich sgioba a' Bhile gu bheil na h-ullachaidhean a' ceadachadh bun-inbhean atharrachadh. Leigeadh seo le bun-inbhean a bhith nas àirde ann sgìrean cànan sònraichte agus cuideachd airson cuid de sgìrean, leithid Comhairle Arcaibh, a bhith saor bho dhleastanasan sam bith.⁶
194. Chuir Comann Luchd-teagaisg Àrd-sgoiltean (CLAS) fàilte air an ullachadh a

bheireadh cumhachd do Mhinistearan na h-Alba barrachd àithntean a thoirt do dh'ùghdarrasan ionadail. Chuir Comhairle Baile Ghlaschu fàilte cuideachd air comas a thoirt do Mhinistearan na h-Alba airson stiùireadh agus àithntean a thoirt seachad ach thuirt iad nach robh na h-ullachaidhean soilleir gu leòr.

195. Dh'iarr TRACS barrachd soilleireachd cuideachd air mar a tha Riaghaltas na h-Alba an dùil buidhnean poblach a bhrosnachadh gus taic agus brosnachadh a thoirt don Ghàidhlig.
196. Dh'iarr Comunn na Gàidhlig agus Comann nam Pàrant (Nàiseanta) le chèile gun deigheadh briathran earrainn 7 a neartachadh. Tha na dhà den bheachd nach eil an riathanas air ùghdarrasan poblach iomchaidh a bhith 'a' toirt aire don mhiann' airson a bhith a' brosnachadh agus a' toirt taic do chleachdadh na Gàidhlig ann an coileanadh an gnìomhan, idir deimhinne gu leòr agus mhol iad seo atharrachadh gus am b' e "toirt taic for-ghnìomhach do leasachadh na Gàidhlig" an àbhaist.²⁹
197. Cha do dh'aontaich an t-Àrd-ollamh Ó Giollagáin leis an dòigh-obrach a bha air a mhìneachadh anns na ceumannan seo. Anns an fhianais aige, thuirt e gu bheil am Bile a' gluasad bho dhòigh-obrach a thaobh na Gàidhlig a tha ro bhùrocratach gu pròiseas bun-inbhean cànan a bheir "a-steach eallach bìùrocratach eadhon nas motha gun a bhith a' dèiligeadh ris na duilgheadasan."⁶

198. Tha a' Chomataidh mothachail air an rùn poileasaidh a bhith a' suidheachadh bun-inbhean agus riathanasan air feadh na dùthcha, gus dèanamh cinnteach gu bheil bun-loidhne chunbhalach ann de "chleachdadh air a bheil aonta".
199. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh, ge-tà, gum bi am Bile a' ceadachadh—
 - Bun-inbhean eadar-dhealaichte ri bhith ann airson diofar sgìrean, le ìrean nas àirde buailteach ann an sgìrean a tha air an sònrachadh mar sgìrean cànan sònraichte
 - gum faodadh ùghdarrasan ionadail aig nach eil eachdraidh Ghàidhlig, no far nach eil e na phrìomhachas, mar eisimpleir Arcaibh, tarraing a-mach às na riathanasan sin.
200. Chan eil a' Chomataidh soilleir ciamar a nì Riaghaltas na h-Alba cothromachadh eadar an t-amas aca gus bun-inbhean a thoirt a-steach a bheir air adhart Gàidhlig agus comas ùghdarrasan ionadail tarraing a-mach. Tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba mìneachadh a bheil e am beachd slatan-tomhais a shuidheachadh airson bun-inbhean Gàidhlig a chur an sàs ann an ùghdarrasan poblach, agus na suidheachaidhean far am faodadh ùghdarras poblach tarraing a-mach.
201. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh gu bheil mòran bhuidhnean poblach ag iarraidh tuilleadh fiosrachaidh mu na dh'fhaodadh a bhith anns na h-inbhean. Tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba sealladh a thoirt dhaibh air dreachd bun-inbhean agus riathanasan gus sealltainn dè na ceumannan a dh'fhaodadh a bhith nan lùib, aig a' char as fhaide ro Ìre 2.

Planaichean agus Aithris Bhuidhnean Poblach

202. Nì earrann 8 den Bhile atharrachadh air Achd na Gàidhlig (Alba) 2005 gus iarraidh air Bòrd na Gàidhlig aithisgean ullachadh agus fhoillseachadh a thaobh—
- adhartas Ministearan na h-Alba a dh'ionnsaigh nan amasan air am mìneachadh ann an ro-innleachd na Gàidhlig; agus
 - gu bheil ùghdarrasan poblach iomchaidh a' gèilleadh ris an dleastanas aca mu:
 - aire a thoirt do ro-innleachd na Gàidhlig,
 - gèilleadh ri bun-inbhean agus riatanasan a tha air an comharrachadh ann an riaghailtean fo earrann 2C(1) agus na dleastanasan ann an earrann 2D.
203. Leigidh earrann 8 cuideachd do Bhòrd na Gàidhlig na h-aithisgean sin a chur fa chomhair Pàrlamaid na h-Alba.
204. Chuir Comhairle Baile Ghlaschu fàilte air na h-ullachaidhean ann an earrann 8 a' buntainn ri aithris air adhartas agus gèilleadh ris an ro-innleachd, bun-inbhean agus dleastanasan, a shaoil iad air leth cudromach. ²⁷
205. Nuair a bha e a' toirt seachad fianais às leth Comhairle nan Eilean Siar, thuirt Dòmhnall MacLeòid nach robh e soilleir ciamar a bhiodh buidhnean poblach an dùil soirbheachas a thomhas a thaobh na Gàidhlig agus Scots, ag ràdh gu bheil “na tomhasan nàiseanta a' strì gus Gàidhlig a mheas ann an dòigh bhrioghmhor, gu sònraichte. far a bheil roinnean le grunn bhuidhnean beaga.”^[7] Thuirt Mgr MacLeòid cuideachd nach eil tomhasan leasaichte agus gu bheil iad a' cuimseachadh air meud a-mhàin. Tha feum air tomhasan a tha a' meas càileachd cuideachd. Rinn Jennifer McHarrie bho Bhòrd na Gàidhlig an aon phuing. ⁷
206. Fhuair a' Chomataidh iarrtasan bho dhaoine fa leth agus bho bhuidhnean airson Coimiseanair Cànan. Tha sgrùdadh air gèilleadh ri planaichean cànan, agus dol an gnìomh ma thachras neo-ghèilleadh, na phrìomh dhleastanas a bhiodh iad ag iarraidh air Coimiseanair a ghabhail os làimh.
207. Mhol buidhnean leithid Comann nam Pàrant (Nàiseanta) gum faodadh Coimiseanair no panail ath-bhreithneachaidh neo-eisimeileach “siostam aithris is sgrùdaidh nas làidire” a lìbhrigeadh a tha iad den bheachd a tha a dhìth. ²³
208. Thuirt Fèisean nan Gàidheal gun robh feum air barrachd soilleireachd a thaobh buaidh neo-ghèillidh—

” Nam biodh cothrom aig Bòrd na Gàidhlig aithris a thoirt don Phàrlamaid, cho math ri gu ministearan, a thaobh neo-ghèilleadh, dh’fhaodadh gum biodh barrachd dhaoine mothachail air cùisean neo-ghèillidh, ach chan eil e soilleir dè dhèanadh a’ Phàrlamaid nam biodh an leithid de dh’aithisg air am beulaibh. Tha àithntean a dh’fhaodadh Ministearan na h-Alba cur a-mach gam mìneachadh sa Bhile ach a rèir a’ Mheòrachain Ionmhais cha bhithear an dùil cumhachdan mar seo a chleachdadh ach “ainneamh” agus “mar an roghainn mu dheireadh”.

Tha sinne, air an adhbhar sin, a’ faighneachd dè a’ bhuidhe a bhiodh aig na h-atharrachaidhean sin san reachdas agus is e ar beachd fhathast gur e coimiseanair neo-eisimeileach am fuasgladh as fheàrr airson sgaradh dhleastanasan agus gum biodh an cothrom as fheàrr againn dèanamh cinnteach gun gèilleadh buidhnean poblach ris na Planaichean Gàidhlig aontaichte aca.³³

209. Chan eil Riaghaltas na h-Alba den bheachd gum bu chòir Coimiseanair a chruthachadh aig an àm seo. Thuirt sgioba a’ Bhile—

” Tha sinn a’ faireachdainn gu bheil barrachd cothroim ann tòrr adhartais a dhèanamh le ceannardas Riaghaltas na h-Alba agus le buidhnean poblach ag obair còmhla agus a bhith deimhinneach mun chànan, seach ombudsman ag obair ann an dòigh cheannsachail aig an ìre seo.⁶

210. Tha earrann 9 den Bhile a’ dèanamh diofar atharrachaidhean air earrann 3 de dh’Achd 2005 mu phlanaichean Gàidhlig, gus aire a thoirt don ro-innleachd ùr Ghàidhlig agus gus am pròiseas atharrachadh airson ullachadh phlanaichean Gàidhlig do bhuidhnean poblach fa-leth.

211. Nuair a bha iad a’ beachdachadh air planaichean Gàidhlig, thuirt Bòrd na Gàidhlig—

” Chan e planaichean Gàidhlig an aon fhreagairt airson leasachadh na Gàidhlig, ach tha iad nam pàirt chudromach den fhrèam-obrach ann an àrainneachd far an dèan buidhnean poblach na thèid iarraidh orra.⁷

212. Chuir CLAS fàilte air na h-ullachaidhean anns an earrainn seo agus rinn iad tagradh airson “targaidean brioghmhor a ghabhas tomhas a thaobh foghlam” a bhith ann am planaichean Gàidhlig ùghdarrasan ionadail fa leth, gu sònraichte co-cheangailte ri ionnsachadh na Gàidhlig a chur air adhart tro Fhoghlam Luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig, agus cuideachd gum biodh dreuchdan àrdaichte a’ gabhail a-steach dreuchdan stiùiridh ro-innleachdail agus meadhan-ìre ainmichte airson Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig.²¹

213. Thuirt Joanna Peteranna bho Iomairt na Gàidhealtachd ’s nan Eilean gum bu chòir do bhuidhnean poblach a bhith cunntachail airson lìbhrigeadh nam planaichean aca, a bu chòir a bhith a rèir ro-innleachd iomlan agus a’ nochdadh an t-suidheachaidh ionadail; ge-tà, bu chòir maoinachadh gu leòr a bhith aig buidhnean poblach airson sin a dhèanamh.⁷

214. Thug Comann Lagha na h-Alba fa-near gu bheil cumhachd ann an earrann 9, agus

grunnan eile air feadh a' Bhile (earrannan 7, 12 agus 14), gus àithntean a thoirt do dh'ùghdarras poblach, ris am feum e gèilleadh. Chomharraich iad nach eil, aig an àm seo, ullachadh, ann gin de na h-earrannan seo, airson co-èigheachadh mura h-eilear a' gèilleadh ri àithntean no ullachadh airson ath-thagradh an co-cheangal ri àithntean den leithid.

215. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh na taic coitchinn bho luchd-ùidh airson ceumannan sa Bhile co-cheangailte ri planaichean agus aithris bhuidhnean poblach.
216. Tha a' Chomataidh mothachail gu bheil dìth soilleireachd ann a thaobh na buaidh a dh'fhaodadh a bhith ann mura h-eil buidheann phoblach a' gèilleadh no a' libhrigeadh ghealltanasan a chaidh a dhèanamh sa phlana Ghàidhlig aca. Air an adhbhar sin tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba aithris shoilleir a thoirt air dè a' bhuidh a dh'fhaodadh a bhith ann, ro Ìre 2 aig a' char as fhaide.
217. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near cuideachd do bheachd Comann Lagha na h-Alba gum feum ùghdarras poblach cumail ri àithntean a nì Ministearan na h-Alba fo ghrunn earrannan den Bhile, gun ullachadh sam bith airson ath-thagradh. Tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba an fheallsanachd aca airson na dòigh-obrach seo a mhìneachadh agus dèanamh soilleir am bu chòir, às dèidh dhaibh smaoinichadh air a-rithist, ullachadh a bhith ann airson ath-thagradh agus, mas còir, cò ris a bhiodh am pròiseas ath-thagraidh sin coltach.

Foghlam Gàidhlig

Uallaichean Ministearan na h-Alba

218. Tha ceumannan ann an earrainnean 11 gu 14 den Bhile a thaobh solar foghlam luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig (FLI) agus foghlam tro mheadhan na Gàidhlig (FtG) agus teagasg na Gàidhlig ann an solar foghlam adhartach le ùghdarrasan foghlaim.
219. Chuireadh earrann 11 dleastanas air Ministearan na h-Alba a leithid de sholarachadh a bhrosnachadh agus taic a thoirt dha. Bheireadh earrannan 12, 13 agus 14 cumhachd do Mhinistearan na h-Alba—
- Bun-inbhean agus riatanasan òrdachadh, a dh'fhaodadh a bhith eadar-dhealaichte airson diofar ùghdarrasan foghlaim no eadhon taobh a-staigh ùghdarras foghlaim (Earrann 12);
 - stiùireadh a thoirt do dh'ùghdarrasan poblach na h-Alba (Earrann 13); agus
 - àithntean a chur a-mach gu ùghdarrasan foghlaim (Earrann 14).
220. Air an gabhail còmhla, tha am Bile a' feuchainn ri fòcas ùghdarrasan ionadail a mheudachadh air solarachadh foghlam Gàidhlig agus a' toirt barrachd innealan do Riaghaltas na h-Alba airson cumadh no àithntean a thoirt air solar foghlam Gàidhlig air feadh na h-Alba no ann an sgìrean fa leth.

Dleastanas foghlam Gàidhlig a bhrosnachadh

221. Tha earrann 11 a' cur dleastanas ùr air Ministearan na h-Alba a bhith "a' cur air adhart, a' cuideachadh le agus a' toirt taic" do dh'fhoghlam Gàidhlig ann am foghlam sgoile agus foghlam inbheach air a sholarachadh le ùghdarrasan ionadail. Tha am Bile cuideachd ag ullachadh gum feum a h-uile ùghdarras ionadail a bhith "a' cur air adhart, a' cuideachadh le agus a' toirt taic" do dh'fhoghlam Gàidhlig ann am foghlam sgoile agus foghlam inbheach air a sholarachadh le ùghdarrasan ionadail. Tha seo a' cruthachadh dleastanas nas fharsainge air ùghdarrasan ionadail na tha ann an-dràsta.
222. Chuir Bòrd na Gàidhlig, Ceòlas, FC Sonas, Stòrlann agus Misneachd Alba fàilte air an ullachadh seo, le cuid ag ràdh gun cruthaich e dòigh-obrach ro-innleachdail nàiseanta ùr.
223. Ged a bha iad a' cur fàilte air an ullachadh seo, bha Comann nam Pàrant (Nàiseanta) den bheachd gum bu chòir dleastanas soilleir a bhith ann airson goireasan gu leòr a thoirt do FtG.
224. Thuir Àrainneachd Eachdraidheil Alba gu bheil taic mhinistreib airson foghlam Gàidhlig cudromach do dh'ùghdarrasan poblach gus dèanamh cinnteach gum bi na sgìlean agus eòlas Gàidhlig aig an sgioba-obrach san àm ri teachd.
225. Chuir an Dr Inge Birnie, Co-chathraiche Buidheann Chànanan aig Comhairle Deadhain Foghlaim na h-Alba (SCDE) cuideam air soilleireachd a thaobh adhbhar FtG agus na tha e airson a choileanadh, a' gabhail a-steach ìrean comais dhaoine

òga agus dè nì iad leis a' chànan nuair a dh'fhàgas iad an sgoil. ³⁹

226. Chuir grunn luchd-freagairt ris a' ghairm bheachdan fàilte air dleastanas Riaghaltas na h-Alba gus foghlam Gàidhlig a bhrosnachadh a bhith cuideachd a' gabhail a-steach solarachadh foghlam adhartach le ùghdarrasan foghlaim (m.e. clasaichean inbheach).
227. A' riochdachadh ADES, thuir Dòmhnall MacLeòid gun robh e an dòchas gun toireadh am Bile fàs air ionnsachadh inbheach, an dà chuid a thaobh slighe bho fhoghlam gu cinn-uidhe às dèidh na sgoile agus luchd-ionnsachaidh inbheach a tha a' dol an sàs sa chànan airson a' chiad uair.
228. Thug Oilthigh na Gàidhealtachd is nan Eilean fa-near gu bheil an t-iomradh air foghlam adhartach san earrainn seo dìreach a-mach air foghlam adhartach a tha ùghdarrasan foghlaim a' toirt seachad. Mar sholaraiiche colaiste airson FtG agus ionnsachadh na Gàidhlig, mhol UHI a Tuath, an Iar agus Innse Gall gun deigheadh 'agus solaraichean aithnichte eile ann am Foghlam Adhartach' a chur ris an earrainn seo.
229. Rinn a' cholaiste cuideachd gearan mu cheum ann an earrann 11 a chuireadh "ga chleachdadh" an àite "ga labhairt" a thaobh na Gàidhlig, ann an Achd an Fhoghlaim (Alba) 2016 . Bha iad ag argamaid gum faodadh seo a bhith air a mhìneachadh mar bhrosnachadh air faicsinneachd (leithid soidhnichean) a' chànain seach cleachdadh cànan sa choimhearsnachd. ³

Bun-inbhean, stiùireadh agus àithntean ann am foghlam

230. Tha am Meòrachan Poileasaidh ag ràdh gum bi e comasach do bhun-inbhean mìneachadh dè a bhithear a' sùileachadh nuair a thòisicheas neach òg air foghlam tro mheadhan na Gàidhlig a thaobh grunn chùisean. Dh'fhaodadh iad a bhith a' gabhail a-steach—
- cothrom air solar FtG agus brosnachadh ùghdarrasan ionadail air FtG
 - FtG mar eòlas 3-18 agus leantainneachd FtG
 - roghainn chuspairean, curraicealam agus measadh FtG
 - Fastadh luchd-teagaisg, suidheachadh, gleidheadh agus ionnsachadh proifeiseanta FtG
 - Taic agus goireasan luchd-teagaisg agus sgoilearan
 - 0-3, solar tràth-bhliadhnaichean agus togail cànan
 - Meud chlasaichean, luchd-cuideachaidh cànan, bogadh agus fileantachd
 - A' gabhail aire de FtG nuair a thathar a' suidheachadh dùilean nàiseanta
 - FtG ga gabhail a-steach ann am planadh agus aithris le sgoiltean far a bheil FtG air a sholarachadh

- Foghlam luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig aig gach ìre
 - A' stèidheachadh mar as urrainn do bhuidhnean nàiseanta obair còmhla nas fheàrr gus taic a thoirt do FtG agus FLI.
231. Anns na freagairtean aca dh'iarr Misneachd Alba ¹², FC Sonas ⁴¹ agus grunn dhaoine fa leth air Riaghaltas na h-Alba beachdachadh gu sònraichte air cuid de na cùisean sin a chur air aghaidh a' Bhile le riatanas gun tèid dèiligeadh riutha anns na riaghailtean.
232. Thuirt sgioba a' Bhile gum bi "an t-ìomadh rud air am bu toil leinn cuimseachadh ann am foghlam tro mheadhan na Gàidhlig air an gabhail a-steach ann an ullachadh bhun-inbhean na Gàidhlig." Mhìnich iad gum bi iad seo an uair sin a' suidheachadh na thathar a' sùileachadh bho ùghdarrasan ionadail agus buidhnean poblach agus na dh'fhaodadh pàrantan a bhith an dùil. ⁶
233. Coltach ri bun-inbhean Gàidhlig, dh'fhaodadh bun-inbhean agus riatanasan a thaobh foghlam Gàidhlig a fhreagradh ri diofar sgìrean, mar eisimpleir a bhith nas àirde ann sgìrean cànan sònraichte.
234. Fhuair a' Chomataidh tòrr fianais, an dà chuid sgrìobhte agus aig coinneamhan Comataidh, mu na h-ullachaidhean airson gum biodh Riaghaltas na h-Alba a' suidheachadh bun-inbhean, a' toirt seachad stiùireadh agus a' cur a-mach àithntean a thaobh foghlam Gàidhlig.
235. Chuir mòran luchd-freagairt fàilte air na h-ullachaidhean. Ach, bha diofar iarrtasan bho dhaoine fa leth agus bho bhuidhnean a thog puingeann mu dheidhinn—
- dè a bhios anns na bun-inbhean agus an stiùireadh agus ciamar a bheir sin aire don fheum air co-dhùnaidhean ionadail
 - am feum air barrachd thidsearan agus luchd-obrach le Gàidhlig
 - co-chomhairle air na ceumannan seo
 - cho cudromach 's a tha fileantachd cànan
 - mar a bhios na ceumannan sin a' dol an lùib ath-leasachadh leantainneach air foghlam
 - am feum air curraicealam Gàidhlig.
236. Thog ADES gu bheil, air feadh na dùthcha, diofar ìrean de chom-pàirteachadh sa Ghàidhlig agus Scots. Air an adhbhar sin dh'fheumadh ùghdarrasan ionadail "soilleireachd air mion-fhiosrachadh nam bun-inbhean, na dùilean a bhios air ùghdarrasan foghlaim a thaobh a bhith a' cur nam bun-inbhean an gnìomh, mar a dheigheadh an tomhas agus a luachadh, agus dè am peanas a dh'fhaodadh tighinn air ùghdarras foghlaim mura deigheadh na bun-inbhean sin a choileanadh." ³⁹
237. Ged a bha iad a' tuigsinn an amais a bhith a' suidheachadh bun-inbhean nàiseanta, chuir ADES cuideam air an fheum aig ùghdarrasan ionadail a bhith a' cumail cho-dhùnaidhean aig ìre ionadail cho fada 's a b' urrainn dhaibh.

238. Dh'iarr ùghdarrasan foghlaim fa leth, a' gabhail a-steach Comhairle Baile Ghlaschu agus Comhairle Baile Dhùn Èideann, barrachd fiosrachaidh mu bun-inbhean, mar a bhiodh iad air an suidheachadh agus cò an luchd-ùidh ris an deigheadh co-chomhairle a chumail.
239. Thuirt Luchd-sgrùdaidh an Rìgh gu bheil am Bile an eisimeil cleachdadh nan cumhachdan ùra gus riaghailtean, bun-inbhean, stiùireadh agus ro-innleachdan a chruthachadh. Thuirt iad gu bheil feum air tuilleadh soilleireachaidh agus follaiseachd a thaobh "mar a bhrosnaicheas fo-reachdas atharrachadh, astar an atharrachaidh seo, mar a thèid dàta a chleachdadh gus fòcas an fho-reachdais aithneachadh agus dè a bhios air a phrìomhachadh." ⁴²
240. Mhol Foghlam Thidsearan, Sabhal Mòr Ostaig, Ionad Nàiseanta Cànan is Cultar na Gàidhlig, gum bu chòir a' Chomataidh eisimpleirean a shireadh air structar agus farsaingeachd nam bun-inbhean, gus cuideachadh leis an sgrùdadh aca air a' Bhile.

Co-chomhairle

241. Fo na h-ullachaidhean sin, nì Riaghaltas na h-Alba co-chomhairle le—
- prìomh luchd-ùidh ann a bhith ag ullachadh bhun-inbhean agus stiùireadh agus,
 - ùghdarras foghlaim air thoiseach air àithntean a thoirt don ùghdarras sin.
242. Dh'aithnich agus chuir Foghlam Thidsearan aig Sabhal Mòr Ostaig fàilte air an ullachadh sa Bhile airson co-chomhairle le prìomh luchd-ùidh; ge-tà, dh'iarr iad cuideachd co-chomhairle phoblach gus leigeil leis gach neach le ùidh beachd a thoirt seachad. ⁴³
243. Bha Comhairle Arcaibh cuideachd airson gun deigheadh a' cho-chomhairle a leudachadh, a' toirt fa-near gu bheil Riaghaltas na h-Alba daonnan air dèanamh soilleir gu bheil foghlam Gàidhlig mar phàirt de ghluasad cultarail nas cudromaiche a ghabhas faireachdainn taobh a-muigh nan sgoiltean fhèin. Thug iad fa-near cuideachd, ge-tà, nach eil an liosta den fheadhainn ris am feumar co-chomhairle a chumail nuair a thathar ag ullachadh riaghailtean airson ùghdarrasan foghlaim a' gabhail a-steach ùghdarrasan ionadail no coimhearsnachdan ionadail. ⁴⁰

Luchd-teagaisg agus luchd-taic

244. Thog grunn bhuidhnean a' phàirt a bhios aig luchd-teagaisg agus luchd-obrach sgoile ann a bhith a' coileanadh bun-inbhean sam bith a dheigheadh a shuidheachadh. Bha Luchd-sgrùdaidh an Rìgh toilichte gum biodh Ministearan a-nis a' suidheachadh bun-inbhean, ag ràdh gum faodadh e dòigh-obrach nas ro-innleachdail a thoirt gu buil. Thug iad fa-near, ge-tà, gu bheil "dòigh-obrach nas ro-innleachdail a thaobh Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig an urra ri barrachd luchd-teagaisg, agus luchd-obrach nach eil a' teagasg a bhith ann." ³⁹
245. Thog Seonaidh Charity bho Chomann Luchd-Teagaisg Àrd-sgoiltean (CLAS), gun robh an cunntas-sluaigh thidsearan as ùire a' sealltainn gu bheil 418 tidsear bun-

- sgoile comasach air teagasg tro mheadhan na Gàidhlig, ach nach eil ach 266 ag obair ann am FtG an-dràsta.
246. Dhearbh an Leas-phrìomh Mhinistear gu bheil, airson luchd-teagaisg àrd-sgoile, 183 comasach air teagasg tron Ghàidhlig, le 121 a' dèanamh sin an-dràsta.² Aig an àm seo tha 54,033 tidsear FTE ag obair ann an Alba.⁴⁴
247. A' riochdachadh ADES, thuirt Dòmhnall MacLeòid gur e, a rèir coltais, an aon adhbhar as motha nach eil tidsearan a' libhrigeadh FtG nuair a tha iad comasach air, dìth misneachd nan comas cànanain.
248. Thuirt e cuideachd a thaobh Comhairle nan Eilean Siar gum buin a' chùis seo ri tidsearan àrd-sgoile nas motha na tidsearan bun-sgoile. Mhìnich e, airson dèiligeadh ri seo, gu bheilear a' toirt taic do thidsearan aig a bheil ìre de dh'fhileantachd sa Ghàidhlig ach a dh'fheumas leasachadh agus ionnsachadh proifeiseanta.³⁹
249. Thuirt Seonaidh Charity gum feum tidsearan taic phroifeiseanta ach gum feumar cuideachd barrachd bun-structair mun cuairt orra gus taic a thoirt do sgoilearan, mar eisimpleir Luchd-taic Sgoilearan agus luchd-obrach Feumalachdan Taic a Bharrachd aig a bheil Gàidhlig.³⁹
250. Thog COSLA dragh mu na buaidhean a dh'fhaodadh a bhith air ùghdarrasan foghlaim mura coinnich iad ris na h-inbhean stèidhichte air sgàth nach urrainn dhaibh luchd-obrach fhastadh ann an cuid de chuspairean agus ann an cuid de sgìrean, ag ràdh—
- ” Gu tric chan eil smachd aig an ùghdarras ionadail air sruth solar thidsearan Gàidhlig, agus às aonais gnìomh eadar Riaghaltas na h-Alba agus com-pàirtichean gus an àireamh de thidsearan Gàidhlig a chur am meud, cha bhiodh leudachadh sam bith comasach.... Tha an coltas sa Mheòrachan Poileasaidh nach biodh cùisean taobh a-muigh smachd an ùghdarras ionadail nan adhbhar iomchaidh airson nach robhar a' coinneachadh ri bun-inbhean ùra sam bith, rud a tha mì-reusanta.”³¹
251. Thuirt Common Weal nach eil am Bile a' dèiligeadh ri tuiteam san àireamh de thidsearan Gàidhlig agus an strì a th' aig mòran ùghdarrasan ionadail ann am fastadh. Dh'iarr iad soilleireachd air mar a gheibheadh Riaghaltas na h-Alba agus ùghdarrasan ionadail seachad air seo.⁴⁵
252. Thuirt an Dr Inge Birnie bhon SCDE, “gu bheil dùbhlain mhòra fastaidh ann, oir feumaidh tu a bhith fileanta sa chànan ma tha thu gu bhith a' teagasg innte.”
253. Dh'innis an Dr Birnie cuid de na h-oidhirpean a rinneadh airson daoine a cheadachadh agus a bhrosnachadh gus cuspairean àrd-sgoile a libhrigeadh sa Ghàidhlig, agus airson tidsearan ath-thrèanadh a bhith comasach air teagasg ann am FtG, ann am bun-sgoiltean agus àrd-sgoiltean. Ach, thuirt i gu bheil na h-àireamhan a tha a' tighinn tro na slighean sin “glè bheag, ri linn na h-àireimh bhig de luchd-labhairt comasach sa Ghàidhlig.”³⁹
254. Bha an Leas-phrìomh Mhinistear ag aithneachadh gun robh e gu tur na roghainn phearsanta càite an robh cuideigin ag obair agus a' fuireach; ach, thuirt i gun robh e

curomach FtG a dhèanamh cho tarraingeach 's a ghabhas a bhith ag obair ann. Thuirt i, aig a' cheann thall, "feumar slighean a sholarachadh: far a bheil sgilean a tha tidsearan ag iarraidh a chleachdadh, bu chòir dhuinn a bhith cinnteach gun toir sinn cothroman dhaibh sin a dhèanamh." ²

255. Anns an fhianais sgrìobhte aca, nochd Comhairle Teagaisg Choitcheann na h-Alba (GTC Alba)ⁱⁱⁱ dragh gun deigheadh bun-inbhean a chruthachadh a thaobh "fastadh luchd-teagaisg, suidheachadh, gleidheadh agus ionnsachadh proifeiseanta FtG." Chomharraich iad gu bheil e an urra ri GTC Alba, fo [Òrdugh Ath-leasachadh Seirbheisean Poblach \(Comhairle Teagaisg Choitcheann na h-Alba\) 2011](#), co-dhùnadh a dhèanamh air dè na teisteanasan a bhios aithnichte do dhaoine a tha ag iarraidh clàradh leotha mar thidsear sgoile.
256. Bidh GTC Alba cuideachd a' suidheachadh nan ìrean inntigridh as ìsle airson prògraman Foghlam Tòiseachaidh Luchd-teagaisg (ITE) ann an Alba a tha a' libhrigeadh theisteanasan teagaisg aithnichte agus bidh iad a' barantachadh prògraman ITE. Feumaidh prògram foghlam luchd-teagaisg ùr sam bith a bhith air a mheasadh le GTC Alba tron fhrèam-obrach barantachaidh aca.
257. Thuirt iad nach robh e soilleir, aig an àm seo, ciamar a bhiodh riaghailtean a chruthachadh Ministearan na h-Alba a' co-thaobhadh ri gnìomhan reachdail GTC Alba. Rinn iad soilleir gum feum bun-inbhean agus riatanasan ùra sam bith a bhith ag obair taobh ri taobh (agus gun a bhith a' feuchainn ri dol os cionn no a' lagachadh) an dleastanais aca gus bun-inbhean foghlaim a stèidheachadh a tha iomchaidh do thidsearan agus na h-ìrean giùlain agus comas proifeiseanta ris am biodh dùil bho thidsear clàraichte. ⁴⁶
258. Bidh bun-inbhean agus riatanasan foghlam Gàidhlig chan ann a-mhàin a' còmhach sgoiltean, ach cuideachd suidheachaidhean tràth-ionnsachaidh agus cùram-cloinne (ELC) a' gabhail a-steach sgoiltean-àraich.
259. Chuir Thig a Chluich fàilte air an taic a thug Riaghaltas na h-Alba do dh'fhoghlam Gàidhlig ach chomharraich iad gun robh feum air barrachd luchd-obrach sgoil-àraich Ghàidhlig. Thuirt iad gum feumadh barrachd luach a chur air sgilean dà-chànanach luchd-obrach ELC agus gum feum barrachd ghoireasan a thoirt dhaibh. ⁴⁷
260. A thaobh trèanadh do luchd-dreuchd tràth-bhliadhnaichean a bhith ag obair ann an suidheachadh ELC, chuala a' Chomataidh gu bheil Teisteanas Nàiseanta Àrd-ìre ri fhaighinn tro lìonra Oilthigh na Gàidhealtachd agus nan Eilean. Ach, san fharsaingeachd, tha an trèanadh ionann ris an trèanadh airson foghlam tro mheadhan na Beurla, agus tha e an urra ri comas cànanan an luchd-dreuchd an-dràsta.
261. Mhìnich an Dr Birnie agus Thig a Chluich le chèile gu bheil dùbhlain a bharrachd ro neach-dreuchd ELC ann an suidheachadh tro mheadhan na Gàidhlig agus iad a'

ⁱⁱⁱ Fhreagair Comhairle Teagaisg Choitcheann na h-Alba a' ghairm bheachdan mus do dhùin i, ach, air sgàth cùis theicnigeach, cha d'fhuair iad an fhreagairt aca aig an àm a chaidh a chur a-steach. Nuair a chaidh a' chùis seo aithneachadh, aig deireadh a' Chèitein, chaidh an fhreagairt aca fhoillseachadh còmhla ris an fhianais sgrìobhte eile a fhuair a' Chomataidh.

feuchainn ri dhèanamh cinnteach gu bheil a' chlann a' togail cànan agus a' ruighinn ìre comais gu leòr mus tèid iad don bhun-sgoil anns na tha, dha mòran dhiubh, na cànan a bharrachd.

Fileantachd

262. Tha a' Chomataidh air mòran bheachdan fhaighinn a' cur cuideam air fileantachd nuair a tha daoine ag ionnsachadh, agus a' cumail suas, Gàidhlig.
263. Anns an fhianais sgrìobhte aca, thuirt Luchd-sgrùdaidh an Rìgh gum feum na h-ullachaidhean mu fhoghlam Gàidhlig sa Bhile a bhith ceangailte nas soilleire ri àrdachadh luchd-labhairt na Gàidhlig. Thug iad fa-near cuideachd, ged a bha iad a' cur fàilte air an inbhe nas àirde a chaidh a thoirt do FLI, gum bu chòir—
- dùil a bhith ann gun toir a h-uile h-ùghdarras foghlaim prìomhachas do FtG airson a' bhuidhe a th' aige ann a bhith a' cruthachadh, aig astar, fileantaich sa chànan, a gheibh buannachdan dà-chànanais
 - barrachd cuideim a bhith air leantailachd ann an ionnsachadh bho thrì gu 18 agus air adhart, le teisteanasan. ⁴²
264. Airson Bòrd na Gàidhlig, tha an t-eadar-dhealachadh anns na roghainnean a tha rim faighinn ann am FtG anns na h-àrd-sgoiltean, agus san ìre as sine, air feadh na h-Alba na phrìomh chuspair—
- ” Cha bhiodh dùil againn gum feumadh clann taghadh eadar cumail orra le Beurla agus cuspair air choireigin eile a dhèanamh. Ach, sin a dh'fhaodas tachairt ann am foghlam tro mheadhan na Gàidhlig. ⁷
265. Dh'iarr CLAS bun-inbhean a tha a' toirt taic do dhaoine òga gu bhith fileanta sa Ghàidhlig, agus gus teisteanas fhaighinn, a' moladh barrachd cuimseachaidh air dèanamh cinnteach gu bheil FtG na eòlas 3-18 air feadh na dùthcha. Dh'iarr iad cuideachd mapa-slighe nàiseanta a mhìnichadh mar a thèid solar àrdachadh anns gach sgìre, a' gabhail a-steach aithne nach eil cuid de dh'ùghdarrasan ionadail an-dràsta a' tabhann solar sam bith.
266. Dh'aontaich Comunn na Gàidhlig ris a' phuing seo, a' moladh gum bu chòir dha a bhith na thargaid eadar-amail gum biodh 90% de chlann a thòisicheas FtG 'làn fhileanta' nuair a dh'fhàgas iad an àrd-sgoil. Thuirt iad gur b' e targaid “làidir agus brìoghmhor” a bhiodh an seo a “chuimsicheadh air comas cànan, agus a chruthaicheadh buidheann de luchd-labhairt ùra airson an ama ri teachd.” ¹³
267. Dh'aontaich an Leas-phrìomh Mhinistear gun robh feum air làn fhileantachd agus thuirt i gum bu toil leatha a dhol nas fhaide buileach, le targaid de 100 sa cheud. Thuirt i gun robh feum air barrachd air dìreach teagasg acadaimigeach na Gàidhlig. Thuirt i—
- ” feumaidh fìor fhileantachd tachairt taobh a-muigh an t-seòmair-sgoile. Buinidh e ris na cothroman a gheibh neach tro obair òigridh, spòrs, teaghlach agus an uair sin air adhart gu obair. ²

268. Dh'aontaich mòran luchd-freagairt don ghairm bheachdan, a' gabhail a-steach Dòmhnall Morris, Am Pàipear, Ceòlas Uibhist, Sabhal Mòr Ostaig agus Sradagan Dhùn Èideann, gun robh foghlam Gàidhlig soirbheachail ach thuirt iad gun robh e deatamach gum biodh cothroman ann Gàidhlig a bhruidhinn taobh a-muigh a' chlas, gus dèanamh cinnteach às an làn fhileantachd seo.
269. Dh'aontaich CLAS, ADES agus Luchd-sgrùdaidh an Rìgh gun robh cothroman labhairt sa Ghàidhlig taobh a-muigh na sgoile deatamach agus chomharraich iad obair le com-pàirtichean a' gabhail a-steach FC Sonas agus Comunn na Gàidhlig gus cothroman mar seo a chruthachadh.

Co-thaobhadh ath-leasachadh foghlaim agus curraicealam Gàidhlig

270. Anns na freagairtean aca don ghairm bheachdan, dh'iarr Bòrd na Gàidhlig, Comhairle Baile Dhùn Èideann agus Luchd-sgrùdaidh an Rìgh soilleireachd a thaobh mar a dheigheadh co-dhùnaidhean sam bith air bun-inbhean foghlaim a thoirt a-steach don phròiseas leantainneach air ath-leasachadh foghlaim.
271. Chuala a' Chomataidh cuideachd bho ghrunn luchd-fianais, nam measg an Dr Inge Birnie, agus an Dr Gillian Rothach bho Shabhal Mòr Ostaig, gum bu chòir curraicealam Gàidhlig a bhith ann. Thuirt iad gum bu chòir curraicealam Gàidhlig a bhith aig an aon ìre ris an fhear meadhan-Beurla, ach chan e dìreach eadar-theangachadh dheth.
272. Thuirt an Dr Birnie gum faodadh eileamaid chultarail a bhith ann an curraicealam Gàidhlig a tha "cho cudromach airson fèin-aithne làn-chultarach a leasachadh, le sin tha mi a' ciallachadh gum bi clann ag ionnsachadh mu mhothachadh air àite agus sgìre ann an Alba, agus an dàimh a th' aig seo ris a' Ghàidhlig." ³⁹

273. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near do fhianais bho luchd-ùidh air an fheum air co-chomhairle le coimhearsnachdan a thaobh bun-inbhean agus stiùireadh airson foghlam Gàidhlig. Tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba tuilleadh beachdachaidh a dhèanamh air seo.
274. Tha a' Chomataidh mothachail, gus amasan a' Bhile a thaobh foghlam Gàidhlig a choileanadh, gu bheil e deatamach gu bheil tidsearan gu leòr ann as urrainn Gàidhlig a theagasg agus sin a dhèanamh tro mheadhan na Gàidhlig.
275. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh gu bheil grunn chùrsaichean agus iomairtean ann an-dràsta gus teagasg na Gàidhlig no tro mheadhan na Gàidhlig a chur air adhart mar dhreuchd. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh cuideachd bhon fhianais gu bheil àireamhan coimeasach beag de dhaoine a' cleachdadh nan slighean sin.
276. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near an dragh a th' aig ùghdarrasan ionadail gu bheil gainnead luchd-obrach le teisteanas na bhacadh air leudachadh FtG agus FLI, agus nach eil an comas acasan an duilgheadas sin fhuasgladh. Tha a' Chomataidh a' faighneachd do Riaghaltas na h-Alba a bheil ceumannan eile ann a dh'fhaodadh iad a ghabhail gus cuideachadh le àireamh nan tidsearan, luchd-obrach sgoiltean agus luchd-obrach sgoil-àraich a chur am meud. Tha a'

- Chomataidh cuideachd ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba mìneachadh dè a dhèanadh iad, ma tha dad idir, nam biodh gainnead luchd-obrach ann an ùghdarras ionadail, agus an gabhadh iad ealla do chùisean taobh a-muigh smachd an ùghdarras.
277. Tha a' Chomataidh a' moladh gun dèan Riaghaltas na h-Alba eacarsaich planadh luchd-obrach a thaobh luchd-teagaisg agus luchd-taic airson suidheachaidhean ELC, bun-sgoile agus àrd-sgoile agus beachdachadh air an leithid de dhleastanas a chur don Bhile.
278. Tha a' Chomataidh mothachail air fianais GTC Alba a thaobh a dhleastanas reachdail agus mar a bhios riaghailtean a dhèanadh Ministearan na h-Alba a' co-thaobhadh ris na gnìomhan aige. Tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba mìneachadh mar a nì iad cinnteach gum bi co-thaobhadh ri GTC Alba a thaobh riaghailtean buntainneach.
279. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near don fhianais, ged a tha mòran a' cur fàilte air, nach eil soilleireachd anns na h-ullachaidhean mu bhun-inbhean, stiùireadh agus àithntean a thaobh dè a bhios iad a' còmhachadh. Air an adhbhar sin, chan eil beachd soilleir aig ùghdarrasan ionadail no pàrantan/luchd-cùraim air na dh'fhaodadh a bhith anna a thaobh solar agus bun-inbhean foghlam Gàidhlig.
280. Leis gum faodadh bun-inbhean no stiùireadh a bhith a' cur riatanasan susbainteach air ùghdarrasan ionadail, tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba sealladh a thoirt dhaibh air dreachd bhun-inbhean agus riatanasan gus sealltainn dè na ceumannan a dh'fhaodadh a bhith nan lùib, agus na cosgaisean co-cheangailte riutha, ro Ìre 2 aig a' char as fhaide.
281. Fo na molaidhean làithreach, bhiodh na h-inbhean a dheigheadh a chruthachadh air am mìneachadh ann am fo-reachdas le ùmhlachd don mhodh àicheil. Tha seo a' ciallachadh gum biodh a' Chomataidh bhuntainneach mothachail air an fho-reachdas agus gum faodadh iad beachdan clàraichte a thoirt seachad. Ach, mar as tric chan fheumadh Ministear fianais a thoirt seachad don Chomataidh mu na ceumannan, ciamar a dh'obraicheadh iad no carson a bha Riaghaltas na h-Alba air an dreachdadh san dòigh sin, mar a thachradh fon mhodh deimhinneach. Tha seo na adhbhar dragh don Chomataidh.
282. Tha a' Chomataidh mothachail gum bi bun-inbhean Gàidhlig a chaidh ullachadh fo chumhachdan earrainn 6 anns a' Bhile fo smachd a' mhodha daingneachaidh ach gum bi bun-inbhean foghlaim Gàidhlig, ann an earrann 12, fo smachd a' mhodha àicheil.
283. Leis a' bhuidh a dh'fhaodadh a bhith aig ceumannan a dh'fhaodadh tighinn a-steach fo na riaghailtean seo, tha a' Chomataidh a' moladh gum bi riaghailtean anns a bheil bun-inbhean foghlam Gàidhlig cuideachd fo smachd a' mhodha daingneachaidh.
284. Tha a' Chomataidh mothachail air an fhianais air miann gum bi 'làn fhileantachd' aig luchd-labhairt sa Ghàidhlig mar thoradh air FtG. Tha a' Chomataidh a' moladh gun cuir Riaghaltas na h-Alba seo don ro-innleachd mar aon de na builean comharraichte agus tomhas nàiseanta cunbhalach a chruthachadh air a shon.

285. Tha a' Chomataidh cuideachd a' toirt fa-near don fhianais a tha ag ràdh gu bheil feum air cothroman gus Gàidhlig a bhruidhinn ann an suidheachaidhean coimhearsnachd gus 'làn fhileantachd' a choileanadh. Tha a' Chomataidh a' faighneachd do Riaghaltas na h-Alba ciamar a tha iad an dùil taic a thoirt do chothroman leithid seo agus an dèanamh nas fhasa fhaighinn.
286. Tha a' Chomataidh mothachail air iarrtasan airson curraicealam Gàidhlig sònraichte. Tha a' Chomataidh a' faighneachd do Riaghaltas na h-Alba dè am beachdachadh a rinn iad air cho comasach 's a bhiodh seo, a' gabhail a-steach measadh agus deuchainnean.

Dleastanasan Mhinistearan agus Ùghdarrasan ionadail

287. Tha na Notaichean Mineachaidh a tha an cois a' Bhile ag ràdh—

” Tha earrann 15 den Bhile ag atharrachadh Achd 1980 gus am bi e soilleir gu bheil solar foghlam luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig agus foghlam tro mheadhan na Gàidhlig a' tighinn fon mhìneachadh air foghlam sgoile, agus mar sin gum faodadh dleastanas ùghdarras foghlaim a thaobh foghlam sgoile iomchaidh is èifeachdach a libhrigeadh san sgìre aca a bhith a' gabhail a-steach foghlam Gàidhlig luchd-ionnsachaidh agus foghlam tro mheadhan na Gàidhlig a bhith ann (a' cur a-steach mìneachaidhean air na teirmean sin ann an Achd 1980 gus a bhith co-chòrdail ri Achd 2016). Chan eil seo tuilleadh a' buntainn a-mhàin ri sgìrean far a bheil Gàidhlig ga bruidhinn (rud nach deach a mhìneachadh ann an Achd 1980, a dh'fhaodadh mì-chinnt adhbharachadh). Chan eil teagasg na Gàidhlig mar phàirt de dhleastanas ùghdarras foghlaim a thaobh foghlam adhartach a sholarachadh a' buntainn tuilleadh dìreach ri sgìrean far a bheil Gàidhlig ga bruidhinn. ³⁸

288. Anns a' choinneimh air 1 Cèitean, chomharraich sgioba a' Bhile gun cuireadh an earrann seo às don chrìoch air far an gabh foghlam tro mheadhan na Gàidhlig a thoirt seachad; sin, tha an ceum seo a' toirt air falbh cnap-starra seach a' sparradh dleastanas. ⁶

289. Ach, tha Luchd-sgrùdaidh an Rìgh den bheachd gun soillsich an ceum seo gu bheil dleastanas air a h-uile ùghdarras foghlaim Foghlam Luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig is Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig a sholarachadh agus gum bu chòir dha co-ionannachd àrdachadh.

290. Às dèidh dha nochdadh air beulaibh na Comataidh, thug an t-Àrd-ollamh Wilson MacLeòid seachad fianais sgrìobhte a bharrachd a thuir—

” Mar a chaidh a sgrìobhadh, tha am bile a' leudachadh nan dleastanasan coitcheann a tha air ùghdarrasan foghlaim ann an Alba gus ullachadh a dhèanamh airson na Gàidhlig. Bhiodh an dleastanas seo a-nis a' leudachadh chun a h-uile h-ùghdarras. ⁴⁸

291. Anns an fhianais aige don Chomataidh, thuirt an t-Àrd-ollamh MacLeòid gun robh mòran ùghdarrasan ionadail aig nach robh spionnadh gu leòr a thaobh leasachadh foghlam Gàidhlig a ghluasad air adhart.⁶ Air sgàth seo, tha e a' cur fàilte air leudachadh nan dleastanasan air ùghdarrasan foghlaim mar ath-leasachadh air a bheil làn thide.⁴⁸
292. Ach, thug an t-Àrd-ollamh MacLeòid fa-near an t-eadar-dhealachadh eadar mar a leugh e an t-ullachadh seo agus an fhianais a thug Riaghaltas na h-Alba seachad, a bharrachd air cuid de na h-aithrisean anns na Notaichean Mineachaidh agus Meòrachan Poileasaidh air a' Bhile, ag ràdh—
- ” Tha e cudromach gun tèid am bile air adhart mar a chaidh a sgrìobhadh agus chan ann air an stèidh mòran nas laige a chuir Riaghaltas na h-Alba an cèill.
- Nam bheachd-sa, tha e cudromach gun tèid am bile air adhart mar a chaidh a sgrìobhadh, gus an tèid an dleastanas a thaobh ‘foghlam sgoile’ a leudachadh gu ‘gach ùghdarras foghlaim’ agus gum bi ‘foghlam sgoile’ a’ gabhail a-steach ‘foghlam luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig agus foghlam tro mheadhan na Gàidhlig’. Bhiodh seo a’ ciallachadh gum feumadh a h-uile h-ùghdarras foghlaim solar air choreigin a dhèanamh airson na Gàidhlig agus nach bi an roghainn aca tuilleadh gun a bhith a’ dèanamh solar sam bith.⁴⁸
293. Chuir Comhairle Baile Ghlaschu fàilte air an t-soilleireachadh gu bheil foghlam Gàidhlig a’ tighinn fon mhìneachadh air foghlam sgoile, ag ràdh gun toireadh e cuideam agus inbhe do dh’fhoghlam Gàidhlig.
294. Anns an fhianais aca, thog COSLA dragh gu bheil coltas gu bheil am Bile a’ cur riatanasan air ùghdarrasan foghlaim beachdachadh air solar a mheudachadh gun iarrtas phàrantan a bhith ann. Thuirt iad, nan tachradh seo, gun cuireadh e uallaichean a bharrachd air ùghdarrasan ionadail. Thuirt COSLA cuideachd—
- ” Tha pròiseasan againn mar-thà far an urrainn do phàrantan agus luchd-cùraim Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig iarraidh, le dùil làidir ann an reachdas agus an stiùireadh reachdail gun tèid sin a sholarachadh.³¹
295. Dhearbh sgioba a’ bhile nach e rùn ainmichte an Riaghaltais gum feum foghlam sgoile a bhith a’ toirt a-steach foghlam Gàidhlig airson gach ùghdarras foghlaim. Tha an dà chuid na Notaichean Mineachaidh agus am Meòrachan Poileasaidh ag innse gum faodadh an dleastanas mar a chaidh atharrachadh “a bhith a’ toirt a-steach” teagasg na Gàidhlig. Ach, chan eil am Bile a’ cleachdadh an fhacail “faod” co-cheangailte ri teagasg na Gàidhlig.
296. Nam b’ e rùn Riaghaltas na h-Alba a ràdh “gum faodadh foghlam sgoile a bhith a’ gabhail a-steach”, seach “gum bitheadh foghlam sgoile a’ gabhail a-steach”, teagasg na Gàidhlig, bu chòir dreachdadh a’ Bhile a bhith nas fhaisge air briathrachas nan sgrìobhainnean a tha na chois.
297. Fhuair a’ Chomataidh fianais bho iomadh neach agus buidheann ag iarraidh còir shoilleir air Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig.
298. Chuir Sabhal Mòr Ostaig, Fèisean nan Gàidheal, Comataidh Ghàidhlig Eaglais na h-Alba, TRACS agus daoine fa leth leithid Timothy Currie Armstrong agus an t-Àrd-ollamh Wilson MacLeòid, agus mòran eile, taic ri còir air FtG. An-dràsta, tha còir

ann foghlam bun-sgoile tro mheadhan na Gàidhlig (FBtG) iarraidh.

299. Chomharraich Fèisean nan Gàidheal gun do cho-dhùin a' Bhuidheann-obrach [Gheàrr-bheatha air Cothroman Eaconamach is Sòisealta don Ghàidhlig](#) (a chaidh a ghairm sa Mhàrt 2022 le Rùnaire a' Chaibineit airson Ionmhas is na h-Eaconamaidh aig an àm) gum bu chòir cothrom air foghlam Gàidhlig a dhaingneachadh san lagh. Dh'aithnich a' Bhuidheann-obrach Gheàrr-bheatha na dùbhlain phractaigeach a dh'fhaodadh a bhith ann a' libhrigeadh seo, mar eisimpleir luchd-obrach gu leòr, ach thuirt iad gu bheil “còir laghail— eadhon ged as e còir chuingealaichte an toiseach— na chomharra soilleir air rùn.”³³
300. Dh'iarr Dòmhnall MacLeòid bho Chomhairle nan Eilean Siar gun deigheadh suidheachadh foghlaim a' Bhile a neartachadh le beachdachadh air còir air FtG a ghabhail a-steach a bharrachd air àite FLI.⁷
301. Thog luchd-freagairt eile cuideachd an fheum air coimhead air àite FLI, agus thuirt an t-Àrd-ollamh Wilson MacLeòid gu bheil, anns na beagan bhliadhnaichean a dh'fhalbh, an ìre de sholarachadh airson FLI sa bhun-sgoil air tuiteam mu 50 sa cheud.⁶
302. Thug CLAS fa-near cuideachd gu bheil an àireamh de luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig a' tuiteam, ag ràdh gu bheil e air “tuiteam uiread 's gu bheil an teisteanas a-nis dìreach beò air èiginn.”³⁹
303. Anns an fhianais aice don Chomataidh, chuir an Dr Birnie cuideam air feum cothroman a bhith aig daoine òga an cànan ionnsachadh sa bhun-sgoil leis gu bheil e tòrr nas duilghe a bhith a' brosnachadh luchd-ionnsachaidh an cànan a ghabhail san àrd-sgoil.³⁹
304. Thog Foghlam Alba, ADES agus Luchd-sgrùdaidh na Bànrigh uile a' phàirt a tha aig poileasaidh cànan 1+2^{iv} ann a bhith a' sgaoileadh na Gàidhlig, le Luchd-sgrùdaidh an Rìgh ag ràdh gu bheil an stiùireadh reachdail a th' ann mar-thà a' brosnachadh clann is daoine òga air fad Gàidhlig ionnsachadh san sgoil.⁴²
305. Ach, ann am beachd an Àrd-ollaimh MhicLeòid, tha buileachadh na ro-innleachd 1+2 air a dhol gu dona airson na Gàidhlig le, ann an iomadh cùis, ùghdarrasan ionadail a' leigeil às an solar Gàidhlig a tha sna sgoiltean aca mar-thà.⁶
306. Bu toil le Luchd-sgrùdaidh an Rìgh gum biodh barrachd sgoiltean a' tabhann Gàidhlig mar aon de na cànanan aca. Tha iad den bheachd gun cuidicheadh seo gus stad a chur air a' chrìonadh ann an àireamhan a thachair sna bliadhnaichean mu dheireadh. Thuirt Bòrd na Gàidhlig gum bu toil leothasan cuideachd gum biodh a' Ghàidhlig mar aon den dà chànan a thathar a' teagasg anns na sgoiltean.
307. Chomharraich CLAS gum feumadh slighe a thoirt do luchd-ionnsachaidh soirbheachail chun na h-ìre as àirde gus dèanamh cinnteach “gu bheil na tha a'

^{iv} Is e am prògram 1+2 poileasaidh Riaghaltas na h-Alba airson ionnsachadh chànanan ann an Alba. Tha e ag amas air a h-uile pàiste a bhith comasach air nuadh-chànan ionnsachadh (ris an canar L2) bho BS1 gu deireadh an fhoghlaim fharsaing choitcheann (ÀS3). A bharrachd air sin, tha còir aig gach pàiste dàrna cànan ùr ionnsachadh (ris an canar L3) bho BS5 air adhart.

tachairt ann am bun-sgoiltean a' leantainn air adhart a' leasachadh, agus ann an àrd-sgoiltean gu bheil structar a' churraicealaim agus an t-solair a tha ann a' toirt cothrom dhaibh cumail a' dol.”³⁹

308. Na fianais don Chomataidh, thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear gun robh i gu math taiceil don dòigh-obrach Gàidhlig an toiseach a chaidh a chleachdadh anns na h-Eileanan an Iar. Ged a bha i ag aideachadh gum feumar cothromachadh fhaighinn—

” Tha cuid de sgìrean ùghdarrasan ionadail ann far a bheil coimhearsnachdan le àireamhan mòra de luchd-labhairt, leithid nan Eileanan an Iar, a' Ghàidhealtachd agus Earra-Ghàidheal is Bòd, sam bithinn mar as tric airson barrachd Gàidhlig an toiseach fhaicinn.”²

309. Coltach ri earrann 11, tha earrann 15 a' toirt iomradh sònraichte air foghlam adhartach a tha air a sholarachadh le ùghdarrasan foghlaim. Rinn Lydia Rohmer, Prionnsapal UHI a Tuath, an Iar agus Innse Gall, a' phuing aice a-rithist gum bu chòir solaraichean foghlam adhartach eile, leithid cholaistean, a bhith air an gabhail a-steach san tuairisgeul san earrainn seo.

310. Bidh earrann 18 den Bhile ag iarraidh air ùghdarras ionadail am plana aca airson foghlam Gàidhlig a chur an cèill sa phlana Ghàidhlig aca, ma bhios fear aca. Feumaidh an t-ùghdarras ionadail cuideachd co-chomhairle a chumail ri daoine le ùidh mu na h-eileamaidean sin den phlana.

311. Tha am Meòrachan Poileasaidh a' mìneachadh—

” Tha an cumhachd a th' aig Ministearan na h-Alba airson riaghailtean a dhèanamh mu shusbaint a' phlana Ghàidhlig ga leudachadh gus tuilleadh ullachaidh a cheadachadh mu na cùisean a dh'fheumar a ghabhail a-steach. Thèid planaichean Gàidhlig nan ùghdarrasan foghlaim a neartachadh le barrachd sònraichidh a thaobh mar a bu chòir dèiligeadh ri libhrigeadh foghlaim tro mheadhan na Gàidhlig agus foghlam luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig mar phàirt den phròiseas planadh cànan airson na Gàidhlig.”¹

312. Bha Comann nam Pàrant (Nàiseanta) chan e a-mhàin a' cur fàilte air an ullachadh airson gun cuireadh ùghdarrasan foghlaim planadh libhrigeadh foghlam Gàidhlig anns na planaichean Gàidhlig aca ach cuideachd a' cur fàilte air an ullachadh a nì cinnteach gun tèid co-chomhairle a chumail ri Comann nam Pàrant, agus Luchd-sgrùdaidh an Rìgh.²³ Mhol Stòrlann Nàiseanta na Gàidhlig gum bu chòir luchd-libhrigidh seirbheis 'leis am faodadh an t-ùghdarras co-obrachadh' a chur ris an liosta de luchd-comhairle.⁴⁹

313. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan, bha CLAS ag argamaid gu bheil e deatamach fo na h-ullachaidhean seo gun deigheadh planaichean Gàidhlig a chleachdadh gu ùghdarrasan foghlaim a chumail cunntachail.²¹

314. Anns an fhianais sgrìobhte aca, dh'fhaighnich Comhairle Baile Ghlaschu ciamar a dh'obraicheadh na h-ullachaidhean sin ann an cleachdadh. Thuirt an t-ùghdarras ionadail gu bheil stiùireadh agus co-thaic tric gu math buannachdail; ge-tà, “tha e cudromach gun cùm ùghdarrasan foghlaim smachd air an t-susbaint a tha a' dol ann am Plana Gàidhlig an ùghdarras agus mar a tha e a' freagairt air a' phlanadh

ro-innleachdail iomlan aca.”²⁷

315. Thog Bòrd na Gàidhlig dragh mu earrann 18, ag ràdh nach eil feum air a’ cheum ma tha foghlam Gàidhlig ga dhaingneachadh san t-siostam foghlaim. Bha am Bòrd ag argamaid gu bheil e “a’ dol an aghaidh a’ phrionnsapail a bhith a’ daingneachadh foghlam Gàidhlig gu h-iomlan ann an rèiteachaidhean reachdail foghlaim”²⁸ agus dh’iarr iad gun deigheadh an earrann a thoirt a-mach.

316. Tha a’ Chomataidh mothachail air an dith co-chòrdaidh san fhianais a thaobh dè a’ bhuidh a bhios aig earrann 15. Air an adhbhar sin tha a’ Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba mìneachadh gu soilleir, air aghaidh a’ Bhile, dè an t-adhbhar a tha aig an ullachadh seo, dè a choileanas an t-adhbhar sin, agus cuin a thèid a choileanadh.

317. Tha a’ Chomataidh ag aithneachadh iarrtasan mòran luchd-ùidh airson còir shoilleir air FtG. Ged a tha a’ Chomataidh a’ tuigsinn a’ mhiann a tha air cùl leithid de dh’iarrtas, tha iad a’ toirt fa-near na cnapan-starra a th’ ann mar thà gu seo a libhrigeadh, a’ gabhail a-steach àireamhan luchd-teagaisg agus dùbhlain eile a thaobh ghoireasan agus ag aontachadh le Riaghaltas na h-Alba nach fheum seo a bhith sa Bhile.

318. Tha a’ Chomataidh cuideachd ag aithneachadh iarrtasan airson shlighean soilleir do luchd-ionnsachaidh na Gàidhlig, gus dèanamh cinnteach gun urrainn dhaibh an cuid ionnsachaidh a thoirt bho bhun-sgoil gu àrd-sgoil agus teisteanasan a choileanadh.

Measadh Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig

319. An-dràsta, tha pròiseas dà-ìre ann ma tha pàrant/neach-cùraim ag iarraidh gum bi am pàiste aca air a theagasg ann am foghlam bun-sgoile tro mheadhan na Gàidhlig (FBtG). An-toiseach nì iad iarrtas don ùghdarras ionadail, a’ toirt fianais air iarrtas am measg phàrantan eile de chlann san aon bhuidheann bliadhna. Feumaidh an t-ùghdarras ionadail an uair sin measadh tùsail a dhèanamh air an fheum air FBtG. Às dèidh sin, ma tha an t-ùghdarras ionadail air dearbhadh gu bheil feum ann air FBtG, faodaidh iad làn mheasadh a dhèanamh air an fheum air FBtG no co-dhùnadh solarachadh FBtG a dhèanamh gun mheasadh.

320. Leudaicheadh am Bile am pròiseas seo gu bhith a’ gabhail a-steach Tràth-ionnsachadh agus Cùram-cloinne tro Mheadhan na Gàidhlig. Cheadaicheadh am Bile cuideachd atharraichean air cumhachdan Riaghaltas na h-Alba gus riaghailtean a dhèanamh a thaobh stairsnich a bhios riatanach mus dèan ùghdarrasan ionadail ciad mheasaidhean air solar FtG.

321. Chuir mòran bhuidhnean, a’ gabhail a-steach Bòrd na Gàidhlig agus Comann nam Pàrant, fàilte air leudachadh a’ phròiseis airson Tràth-ionnsachadh agus Cùram-cloinne tro Mheadhan na Gàidhlig a gabhail a-steach. Thog iad air cho cudromach ‘s a tha e clann a bhith air am bogadh sa Ghàidhlig bho aois òg agus thuirt iad gum bu chòir don ullachadh leigeil le barrachd cloinne seo fhaighinn.

322. Thuirt Dòmhnall MacLeòid, às leth ADES,—

” Tha ELC tro mheadhan na Gàidhlig a’ cur gu mòr mòr ri gabhail ri foghlam bun-sgoile tro mheadhan na Gàidhlig agus na phrìomh chlach-stèidh den t-slighe Ghàidhlig 3 gu 18 sin. ³⁹

323. Anns an fhianais sgrìobhte aca, dh’iarr Comhairle nan Eilean Siar soilleireachd anns a’ Bhile an tèid FBtG a sholarachadh ann an sgìrean ùra far a bheilear a’ stèidheachadh Tràth-ionnsachadh agus Cùram-cloinne tro Mheadhan na Gàidhlig. ‘S e sin, am biodh e a’ tòiseachadh slighe a ghabhadh a leantainn don bhun-sgoil. ⁵

324. Chaidh Comann nam Pàrant nas fhaide, ag ràdh ged a dh’fhaodadh iarrtas bho phàrantan airson FtG a bhith airson Tràth-ionnsachadh is Cùram-cloinne no FBtG an toiseach, gu bheil foghlam a’ leantainn tron àrd-sgoil agus gum feumar ullachadh a dhèanamh air feadh an fhoghlaim. Thuirt iad cuideachd gu bheil an t-eadar-dhealachadh ann an solar a chithear an-dràsta eadar sgoiltean a’ nochdadh gu bheil cruaidh fheum air soilleireachadh a thaobh curraicealam na h-àrd-sgoile. ²³

325. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan, thuirt Foghlam Thidsearan aig Sabhal Mòr Ostaig—

” Tha leasachadh Foghlam tro Mheadhan na Gàidhlig aig ìre na h-àrd-sgoile, agus gu sònraichte aig an ìre as àirde, deatamach ma tha sgoilearan FtG gu bhith a’ fàgail na sgoile mar luchd-labhairt fileanta agus misneachail sa Ghàidhlig a chì àm ri teachd dhaibh fhèin mar bhuill den choimhearsnachd Ghàidhlig. ⁴³

326. Thog mòran, ged a bha iad a’ cur fàilte air an ullachadh airson gum b’ urrainn do phàrantan/luchd-cùraim Tràth-ionnsachadh agus Cùram-cloinne tro Mheadhan na Gàidhlig iarraidh, gu bheil am pròiseas airson FBtG iarraidh gu math dùbhlach agus gum feumar a dhèanamh nas sìmplidh.

327. Thug an Dr Birnie bho SCDE fa-near cho duilich ‘s a tha am pròiseas an-dràsta do phàrantan gus foghlam tro mheadhan na Gàidhlig fhaighinn. Ach, thuirt Luchd-sgrùdaidh an Rìgh “le Gàidhlig ga dhaingneachadh ann am Foghlam na h-Alba, bu chòir an uiread iomairt a dh’fheumas pàrantan a dhèanamh airson cothrom air Gàidhlig a bhith air a lughdachadh.” ⁴²

328. Mhol Comann nam Pàrant gum faodadh am pròiseas a sgioblachadh le bhith a’ cur riathanas air ùghdarrasan ionadail aon làn mheasadh a chur an àite a’ phròiseas measaidh dà-ìre. ²³

329. Nuair a bha iad a’ toirt seachad fianais còmhla ris an Leas-phrìomh Mhinistear air 22 Cèitean, dh’aithnich sgioba a’ Bhile gu bheil an siostam làithreach a’ cur eallach gu math trom air pàrantan leis gu bheil e ag iarraidh orra còignear cloinne a lorg san aon bhuidheann bliadhna a tha cuideachd airson FtG fhaighinn.

330. Thog sgioba a’ Bhile gun ceadaicheadh earrann 22 den Bhile an àireamh de chòig atharrachadh airson sgìrean cànan sònraichte agus/no sgìrean eile, ag ràdh gum faodadh an Riaghaltas “beagan a bharrachd sùbailteachd a chleachdadh”, gus am pròiseas a dhèanamh nas fhasa. ² Bidh na ceumannan sin fo smachd a’ mhodha daingneachaidh.

331. Dh'aithnich ADES gu bheil am Bile a' feuchainn ris a' phròiseas a dhèanamh nas sìmplidh do phàrantan a tha ag iarraidh an cuid cloinne a bhith air an teagasg ann an àrainneachd FBtG. Ach, bha iad a' rabhadh gum feumar "fìor iarrtas seasmhach aig am biodh goireasan gu leòr agus gum biodh ullachaidhean obrachail a' tighinn fon reachdas far a bheil fìor fheum air an son dearbhte. Chan eil sinn airson gun tèid riatanasan a chur air ùghdarrasan far nach eil iarrtas seasmhach, dìreach mar fhrith-bhuaidh an reachdais." ³⁹
332. Ged a chuir iad fàilte air cunbhalachadh agus soilleireachadh a' phròiseis, chomharraich Comhairle Baile Ghlaschu cuideachd gum biodh buaidh ionmhasail is sgioba-obrach air ùghdarrasan ionadail leis an dleastanas a bharrachd a thaobh measadh a dhèanamh air an fheum air Tràth-ionnsachadh agus Cùram-cloinne tro Mheadhan na Gàidhlig.
333. Atharrachaidh earrann 24 earrann 50 de dh'Achd na Cloinne is na h-òigridh (Alba) 2014 gus am feum ùghdarras foghlaim co-chomhairle a dhèanamh am bu chòir tràth-ionnsachadh agus cùram-chloinne tro mheadhan na Gàidhlig a thoirt seachad agus mas coir, ciamar.
334. Mhìnich sgioba a' Bhile gum feum ùghdarrasan foghlaim mar-thà co-chomhairle a chumail ris na coimhearsnachdan aca gu cunbhalach gus faighneachd dè an seòrsa ELC a tha iad ag iarraidh agus càite. Mhìnich iad gu bheil seo airson ùghdarrasan a chuideachadh le planadh, gus am bi na seirbheisean a tha iad a' dealbhadh a' freagairt air feumalachdan nan coimhearsnachdan aca.
335. Thuirt sgioba a' Bhile cuideachd nach fheum, aig an àm seo, ùghdarrasan foghlaim faighneachd mu chànan. Atharraichidh earrann 24 seo, gus dèanamh cinnteach nuair a thèid co-chomhairle a chumail, gu bheilear a' faighneachd mu chànan. ²

336. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near don fhianais a tha a' toirt taic don ullachadh gus a' chòir a bhith ag iarraidh Foghlam Bun-sgoile tro Mheadhan na Gàidhlig a leudachadh, gu bhith a' gabhail a-steach Tràth-ionnsachadh agus Cùram-cloinne tro Mheadhan na Gàidhlig a-nis.
337. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near cuideachd, ge-tà, fianais bho ùghdarrasan ionadail a thaobh nan goireasan a tha a dhìth gus measaidhean a dhèanamh agus am feum air iarrtas a bhith seasmhach. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near nach eil am Meòrachan Ionmhais a' mìneachadh nan cosgaisean airson an leithid de leudachadh.

Foghlam Adhartach is Àrd-ìre

338. Tha ullachadh ann an earrann 25 gum faod maoineachadh Riaghaltas na h-Alba do Chomhairle Maoineachaidh na h-Alba a bhith a' gabhail a-steach "teirmichean is cumhaichean airson comasachadh, brosnachadh no meudachadh com-pàirt ann am foghlam adhartach maoinichte agus foghlam àrd-ìre maoinichte sa Ghàidhlig agus ann an cultar na Gàidhlig." ¹
339. Fhuair a' Chomataidh fianais bho bhuidhnean coimhearsnachd a' togail cho

cudromach 's a tha cothroman ionnsachaidh do dhaoine de gach aois.

340. Chuir an Comunn Gàidhealach cuideam air feum air ro-innleachd nas coileanta a bhith ann airson luchd-fàgail na sgoile a tha ag iarraidh na sgilean cànan aca a chleachdadh, mar eisimpleir preantasachdan ùra tro mheadhan na Gàidhlig. ⁴
341. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan, thuirt Ceòlas gu bheil feum air trèanadh aig gach ìre gus sgilean Gàidhlig agus eòlas sa Ghàidhlig a neartachadh a' gabhail a-steach leasachadh proifeiseanta leantainneach. Thuirt iad cuideachd gu bheil beàrnann ann an sgilean agus misneachd a tha a' cruthachadh cnap-starra dhaibhsan a dh'fhaodadh a bhith a' cur a-steach airson dreuchdan far a bheil Gàidhlig riatanach/feumail agus gum feum trèanadh a bhith ruigsinneach agus ri fhaotainn anns a h-uile coimhearsnachd. ¹⁹
342. Mhol CLAS leudachadh mòr ann an solar foghlam adhartach is àrd-ìre tro mheadhan na Gàidhlig, a' toirt fa-near gu bheil gainnead luchd-ceumnachaidh ann an Gàidhlig is Ceiltis a' toirt buaidh mhòr air àireamhan luchd-teagaisg àrd-sgoile. ²¹

343. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near don cheangal eadar cruthachadh barrachd chothroman gus Gàidhlig a bhruidhinn agus ionnsachadh ann am foghlam adhartach is àrd-ìre agus a bhith a' cruthachadh barrachd comas labhairt na Gàidhlig ann an luchd-obrach, a' gabhail a-steach tidsearan Gàidhlig ùra.
344. Tha a' Chomataidh a' faighneachd de Riaghaltas na h-Alba dè na ceumannan a tha iad an dùil a thoirt a-steach a thaobh foghlam adhartach, gus cuideachadh le bhith dèiligeadh ri àireamh ìosal luchd-teagaisg, dè a chosgadh na ceumannan sin do luchd-solair agus a bheil Riaghaltas na h-Alba an dùil na cosgaisean sin a phàigheadh.
345. Tha a' Chomataidh cuideachd a' faighneachd do Riaghaltas na h-Alba ciamar a nì e cinnteach gum bi ionnsachadh na Gàidhlig ri fhaighinn ann am foghlam taobh a-muigh na sgoile, a' gabhail a-steach foghlam adhartach agus preantasachdan.

Scots

346. Tha ceumannan ann am Pàirt 2 den Bhile a' buntainn ri Scots.
347. Is e a' chiad cheum earrann 26, a tha a' toirt inbhe oifigeil do Scots. Chaidh seo a dheasbad na bu tràithe, còmhla ri earrann 1, a tha a' toirt inbhe oifigeil don Ghàidhlig.
348. Mar a chaidh a ràdh na bu tràithe, ann am paragrafan 63 gu 69, b' e prìomh chuspair a chaidh a thogail san fhianais iomadachd chànanan is dualchainntean air feadh na dùthcha, agus am feum air an reachdas a bhith ag aithneachadh sin gu soilleir.

Ro-innleachd Scots

349. Dh'iarradh earrann 27 air Ministearan na h-Alba ro-innleachd Scots ullachadh agus co-chomhairle a chumail air.
350. Feumaidh ministearan agus ùghdarrasan poblach Albannach "aire" a thoirt don ro-innleachd ann an coileanadh an gnìomhan. Bheir ministearan an uair sin aithris air adhartas na ro-innleachd. Is e dòigh-obrach eadar-dhealaichte a tha seo bhon tè airson ro-innleachd na Gàidhlig, agus bidh Bòrd na Gàidhlig ag aithris air an adhartas sin seach Riaghaltas na h-Alba.
351. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan, thuirt Scots Hoose gum faodadh buaidh mhath a bhith aig ro-innleachd Scots ann an grunn dhòighean—

” A strategy that gives value and practical support to the language of young Scots through education and inwith their community and across wider Scottish society as well with help to normalise the Scots language in positive ways and challenge and hopefully end the discrimination young Scots speakers thole in modern Scotland on a daily basis.

Ro-innleachd a tha a' toirt luach agus taic phractaigeach do chànan Albannaich òga tro fhoghlam agus anns na coimhearsnachdan aca agus air feadh comann-sòisealta na h-Alba san fharsaingeachd a bharrachd air cuideachadh gus Scots a dhèanamh àbhaisteach ann an dòighean adhartach, agus a chuireadh dùbhlán ri agus, bhithear an dòchas, a chuireadh crìoch air leth-bhreith a dh'fhuilingeas luchd-labhairt òga Scots gach latha ann an Alba.⁵⁰

352. Dh'iarr Oor Vyce gum biodh planaichean geàrr-ùine mionaideach agus lèirsinn dhàna airson an ama ri teachd anns a' chiad ro-innleachd. Nam beachd-san, bu chòir don ro-innleachd a bhith a' còmhdach coimhearsnachd, foghlam, an dà chuid luchd-labhairt ùr agus làithreach, ìrean bun-sgoile, àrd-sgoile agus treas ìre, craoladh agus na meadhanan agus riaghladh.
353. Mhol iad cuideachd gum biodh an ro-innleachd a' mìneachadh clàr-ama de ghnìomhan a bu chòir a choileanadh sa gheàrr-ùine, a bharrachd air mar a thèid soirbheachas a thomhas.¹⁰
354. Dh'aontaich an Dr Micheal Dempster gum feumadh comharran soirbheachais a

bhith anns an ro-innleachd. Dh'iarr e cuideachd gun deigheadh còraichean cànan a chur an sàs ann an Lagh na h-Alba ann a' Bhìle.⁶

355. Mhol Common Weal gum biodh an ro-innleachd a' gabhail a-steach beachdachadh air mar a b' urrainnear luchd-ionnsachaidh inbheach Scots a chuideachadh.
356. Mar a chaidh a chomharrachadh na bu tràithe, agus iad a' cur fàilte air comas a' Bhìle "dìon a thoirt do chànan ann an Alba",⁷ tha Comhairle Arcaibh air a bhith soilleir nan cuid fianais gu bheil Orcadian diofraichte bhon Scots choitcheann a chleachdadh san eadar-theangachadh Scots den Bhìle, le diofar structaran sheantansan agus co-chàradh.
357. Tha dragh air Comhairle Arcaibh gum faodadh "Ro-innleachd Scots nàiseanta agus putadh airson foghlam coitcheann ann an Scots no mu dheidhinn Scots, guth sònraichte Arcaibh a mhùchadh gun fhiosta."⁴⁰ Air an adhbhar sin tha iad ag iarraidh dearbhadh gun deach beachdachadh air Orcadian agus gun tèid a dhìon fon Bìle.
358. Thog COSLA mar an ceudna feum beachdachadh air agus gabhail a-steach seòrsaichean agus dualchainntean Scots eile, Doric nam measg.
359. Nuair a bha e a' toirt fianais don Chomataidh, thuirt an Dr Mìcheal Dempster—

” One o the strengths o the Scots strategy is that we can bring thegither dialects and see whit they have in common. Where dae we work fae, fae here? How does the Shetland speaker speak wi the Dumfries speaker? Whit is common there?

'S e aon de na neartan san ro-innleachd Scots gum faod sinn dualchainntean a thoirt còmhla agus faicinn dè tha aca ann an cumantas. Càite an tòisich sinn, an seo? Ciamar a bhios neach-labhairt Shealtainn a' bruidhinn ri neach-labhairt Dhùn Phris? Dè tha aca sa chumantas?⁶

360. Coltach ri Ro-innleachd Nàiseanta na Gàidhlig, chomharraich grunn luchd-freagairt cho cudromach 's a bha a' cho-chomhairle a bhiodh a' gabhail àite ann a bhith ag ullachadh Ro-innleachd Scots. Thuirt freagairt Scots Radio—

” Tha mi a' faireachdainn gur e an rud as cudromaiche sa Bhìle ùr seo coimhearsnachdan a thoirt a-steach aig an toiseach gus am bi iad a' faireachdainn nam pàirt den phròiseas. Le bhith a' dèanamh seo bidh e cinnteach gun tèid iomadachd cànan roinneil a dhìon.⁵¹

361. Chuir Ionad na Scots agus Bòrd na Doric cuideachd cuideam air an fheum air “com-pàirteachadh fìor agus farsaing air feadh na dùthcha”¹⁷ ann an cruthachadh na ro-innleachd, gus dèanamh cinnteach gu bheil iomadachd a' chànan ri fhaicinn ann.
362. Thog cuid de luchd-freagairt, Comann Litreachas na h-Alba nam measg, dragh gun toireadh Ministearan aithris air cho soirbheachail 's a bha an ro-innleachd, seach Bòrd neo Coimiseanair neo-eisimeileach.⁵²
363. Fhuair a' Chomataidh mòran iarrtasan bho dhaoine fa leth agus bho bhuidhnean a' gabhail a-steach TRACS, Foghlam Alba, agus Oor Vyce airson Bòrd Scots

reachdail a stèidheachadh, coltach ri Bòrd na Gàidhlig agus an t-àite a th' aige don Ghàidhlig.

364. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan, thuirt Faclairean na Scots, nan robh Bòrd ri chruthachadh, gum bu chòir dha a bhith 'bhon bhonn an-àirde' na dhealbhachd, le bùird no a leithid ann airson gach dualchainnt/sgìre leithid Bòrd na Doric agus Shetland ForWirds. ¹⁵
365. Ach, nuair a bha e a' toirt seachad fianais don Chomataidh, thog an t-Àrd-ollamh Raibeart MacColla Millar cho cudromach 's a tha e tuigse gu bheil tar-cheangal eadar na seòrsaichean agus na dualchainntean. Thug e rabhadh "nam bruidhneadh sinn oirnn fhìn mar chruinneachadh de dhualchainntean eadar-dhealaichte, cha dèanadh sin sinn uabhasach làidir; bhiodh e na dhòigh fhurasta air ar leagail, aon às dèidh a chèile." ⁶
366. Bha an Scots Leid Associe teagmhach mu Bhòrd Scots, a' ceasnachadh cò a thaghadh na buill. ⁵³
367. Mhol Oor Vyce, mus cruthaichear Bòrd Scots sam bith, gun deigheadh buidheann shaor-thoileach a stèidheachadh. Bu chòir don bhuidhinn seo a bhith "a' riochdachadh diofar roinnean dualchainnt na h-Alba, buidhnean dualchais is ealain, agus prìomh luchd-ùidh eile" ¹⁰ agus bu chòir co-chomhairle a chumail riutha mun ro-innleachd (earrann 27), stiùireadh do dh'ùghdarrasan poblach (earrann 30), stiùireadh do dh'ùghdarrasan foghlaim. (earrann 32) agus bun-inbhean co-cheangailte ri foghlam Scots (earrann 33).
368. Mhìnich sgioba a' Bhile gu bheil structaran Scots gan stèidheachadh an-dràsta. Ged nach eil moladh sam bith ann airson Bòrd Scots an-dràsta, chomharraich sgioba a' Bhile gu bheil cuireadh ann do bhuidhnean Scots, agus stiùirichean nam buidhnean sin, cur ri ullachadh bun-inbhean agus stiùireadh Scots. ⁶
369. Thug an Dr Dempster, a bha a' riochdachadh Ionad na Scots, fa-near don chuireadh sin ach chomharraich e gun robh buidhnean Scots mar-thà ag obair cho cruaidh 's a b' urrainn dhaibh, ach tha am meòrachan ionmhais "air a sgrìobhadh mar nach biodh cosgaisean sam bith ann don ionad" ann a bhith a' toirt taic do leasachadh a bharrachd. ⁶
370. Aig a' choinneimh air 22 Cèitean, thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear—
- Tha barrachd ùidh agam ann an [toraidhean agus builean] agus ann a bhith a' sgaoileadh a' mhaoineachaidh gu dìreach gu coimhearsnachdan na tha mi ann a bhith a' stèidheachadh structaran agus buidhnean. ²
371. A thaobh cur an gnìomh na ro-innleachd, thuirt Comann Litreachas na h-Alba gun robh dìth soilleireachd ann an-dràsta air mar a chuireadh ùghdarrasan ionadail an ro-innleachd Scots an gnìomh. Dh'fhaighnich iad cuideachd carson nach robhar an dùil gum biodh Plana Scots aig ùghdarrasan ionadail leis gu bheil an dùil gum biodh Plana Gàidhlig aca. ⁵²
372. Dh'iarr ùghdarrasan ionadail barrachd mion-fhiosrachaidh cuideachd, a' gabhail a-steach Comhairle Dhùn Phris is Ghall-Ghàidhealaibh, a bha airson "tuigse nas fheàrr fhaighinn air na bhithear a' dùileachadh bho Chomhairlean, gu sònraichte

dùilean le buaidh ionmhasail.”³⁷

373. Dh’aontaich buidhnean poblach leithid an SQA gu bheil feum air soilleireachadh air dè na dleastanasan agus na h-uallaich a thigeadh às an ro-innleachd airson Scots.³⁰
374. Coltach ris an ro-innleachd Ghàidhlig a thathar a’ moladh, bhiodh dleastanas air a h-uile ùghdarras poblach iomchaidh aire a thoirt don ro-innleachd Scots ann an coileanadh an gnìomhan. Thuirt am Meòrachan Ionmhais gum bi “cosgaisean air ùghdarrasan ionadail an lùib a bhith a’ freagradh an gnìomhachd a rèir ro-innleachd Scots, bun-inbhean Scots agus stiùireadh Scots duilich ro-innse gus am bi fios cinnteach air susbaint nan sgrìobhainnean sin”.⁵⁴ Air sgàth seo, dh’iarr COSLA gun deigheadh am mion-fhiosrachadh seo a chur air aghaidh a’ Bhile.³¹

375. Tha a’ Chomataidh a’ toirt fa-near don ullachadh anns a’ Bhile airson dreachdadh Ro-innleachd Nàiseanta Scots le Ministearan na h-Alba. Tha a’ Chomataidh den bheachd gu bheil e cudromach gun aithnich an ro-innleachd an iomadachd bheairteach ann an cànanan is dual-chainntean na h-Alba.
376. Leis an dragh a thogadh ann am fianais aig Ìre 1, tha a’ Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba beachdachadh a bheil am Bile, mar a tha e air a dhreachdadh an-dràsta, a’ toirt aire gu leòr don raon de chànanan agus dhualchainntean a tha iad a’ ciallachadh leis an teirm choitcheann ‘Scots’, gus mìneachadh brioghmhor a libhrigeadh agus soilleireachd gu leòr air an ‘taic’ a thathar a’ sùileachadh anns a’ Bhile.
377. Tha a’ Chomataidh ag aontachadh leis an Leas-phrìomh Mhinistear gum bu chòir cuimseachadh air builean agus air a bhith a’ sgaoileadh a’ mhaoineachaidh gu dìreach gu coimhearsnachdan.
378. Tha a’ Chomataidh mothachail, às aonais Bòrd na Scots, gu bheil Riaghaltas na h-Alba an urra ri com-pàirteachadh bho bhuidhnean Scots.
379. Tha a’ Chomataidh a’ toirt fa-near cuideachd gur dòcha nach bi comas aig na buidhnean sin a dhol an sàs anns na pròiseasan sin gun buaidh a thighinn air na gnìomhan eile aca, air sgàth cuingealachadh ghoireasan.

Stiùireadh cànan

380. Tha earrann 30 a’ toirt cumhachd do Mhinistearan na h-Alba stiùireadh a thoirt do dh’ùghdarrasan poblach iomchaidh a thaobh a bhith ag adhartachadh, a’ cuideachadh agus a’ toirt taic do chleachdadh na Scots agus a’ leasachadh agus a’ brosnachadh cultar na Scots.
381. Ann a bhith ag ullachadh an stiùiridh, feumaidh Ministearan na h-Alba co-chomhairle a chumail ri daoine le ùidh sa chùis. Tha na nòtaichean mìneachaidh ag innse gum faodadh seo a bhith a’ gabhail a-steach, mar eisimpleir, Ionad na Scots, Scots Hoose agus Yaldi Books.³⁸

382. Anns an fhreagairt sgrìobhte aca don ghairm bheachdan, thuit COSLA gum feum ùghdarrasan ionadail a bhith air an liosta bhuidhnean ris an tèid co-chomhairle a chumail.
383. Thuit Comann Litreachas na h-Alba gu bheil a' cur fàilte air stiùireadh air bun-inbhean; ach, chuir iad cuideam air gum feum “aithris nas soilleire a bhith ann mu dhòighean cur an gnìomh agus sgrùdadh”.⁵² Tha Ionad na Scots cuideachd ag iarraidh gun tèid na h-ullachaidhean stiùiridh anns a' Bhile a neartachadh, a ràdh gum “feumadh” Riaghaltas na h-Alba stiùireadh a thoirt seachad seach gum “faodadh” iad.
384. Tha fo-earrann 5 de earrann 30 a' mìneachadh cultar na Scots mar a bhith a' gabhail a-steach “...traidiseanan, beachdan, cleachdaidhean, dualchas agus dearbh-aithne nan daoine aig a bheil no a thuigeas Scots”.
385. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan, bha TIE den bheachd gun gabhadh seo a leughadh mar nach robh ach aon chultar aon-ghnèitheach ann ach tha traidiseanan, beachdan, cleachdaidhean, dualchas agus dearbh-aithne nan daoine aig a bheil no a thuigeas Scots measgaichte. Air an adhbhar sin dh'iarr TIE gun deigheadh am mìneachadh ath-dhreachdadh gus a bhith nas in-ghabhalaich don iomadh traidisean agus iomadh cànan ann an Alba.⁵⁵
386. Dh'fhaighnich an Scots Leid Associe cò a shuidhicheadh na h-inbhean agus an stiùireadh. Chomharraich iad cuideachd gun robh—

” some agreement that a staunert screivit form o Scots might be desirable sae lang as it is no prescriptive.

aonta air choireigin ann gur mathaid gum biodh cruth coitcheann de Scots feumail cho fada 's nach bi e ro-òrdachail.⁵³

387. Anns an fhreagairt aige don ghairm bheachdan, mhol Chris Gilmour, nuair a bhiodh iad a' cruthachadh stiùireadh do bhuidhnean poblach, gum bu chòir do Mhinistearan na h-Alba luchd-labhairt Scots fhadhadh gus an cuideachadh. Thuit e cuideachd nach e a-mhàin gum bu chòir an luchd-labhairt seo a bhith air an tarraing bho “raon farsaing de roinnean-obrach, sgìrean agus inbhean sòisealta, ach gum bu chòir dhaibh co-rèir nas motha de luchd-labhairt Scots bho ìrean sòisealta DE agus taobh a-muigh roinnean foghlaim is conaltraidh a chleachdadh.”⁵⁶

388. Tha a' Chomataidh mothachail air an dragh a th' aig cuid de luchd-ùidh gum faodadh an t-iomradh air “cultar Scots” a bhith air a leughadh mar aon chultar, seach an t-iomadh traidisean agus cànan.
389. Air an adhbhar sin tha a' Chomataidh a' moladh gun toir Riaghaltas na h-Alba iomradh nas mionaidiche air cànanan agus dualchainntean Scots anns gach riochd ann a' Bhile agus tha iad a' sireadh freagairt Riaghaltas na h-Alba don dragh sin.
390. Leis gum bi grunn cheumannan sa Bhile a' gabhail a-steach co-chomhairle le buidhnean iomchaidh, mar eisimpleir, air bun-inbhean agus stiùireadh a thaobh na Scots agus foghlam Scots, tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-

Alba dearbhadh gun cuir iad co-chomhairlean ri chèile uiread 's as urrainn dhaibh, gus a' bhuidhe air goireasan a lùghdachadh air buidhnean poblach agus buidhnean le ùidh sa chùis bho iomadh co-chomhairle, agus tha iad a' faighneachd cuin a bhiodh iad am beachd na co-chomhairlean sin a chumail.

Foghlam Scots

391. Tha earrann 31 a' toirt air Ministearan na h-Alba foghlam Scots a bhrosnachadh agus taic a thoirt dha ann an sgoiltean. Feumaidh ùghdarras foghlaim cuideachd foghlam Scots a chur air adhart, a chuideachadh agus taic a thoirt dha anns na sgoiltean a tha fo a stiùireadh.
392. Cheasnaich ùghdarrasan ionadail adhbhar nan ceumannan co-cheangailte ri foghlam Scots. Anns an fhreagairt aca, thuirt Comhairle Baile Dhùn Èideann gu bheil na sgoiltean aca an-dràsta a' dol an sàs ann an Scots, gu ìre mhòr tro ghnìomhan eadar-chuspaireil agus ionnsachadh ceangailte ri litearrachd agus litearrachdan.
393. Thuirt iad cuideachd nach robh e soilleir a bheil am Bile an dùil barrachd den obair seo a bhrosnachadh no a bheil Scots gu bhith a' tighinn fon phoileasaidh 1+2. Dh'iarr iad cuideachd soilleireachd a thaobh mar a bhios gabhail a-steach Scots air a phlanadh, air a chuideachadh agus air a mhaoineachadh.
394. Mhìnich sgioba a' Bhile gu bheil am Bile a' feuchainn ri “àrainneachd ùghdarrachaidh”⁶ a chruthachadh gus am bi fios aig tidsearan a tha airson Scots a chleachdadh sa chlas gu bheil cead aca sin a dhèanamh.
395. Thog Sgioba a' bhile,⁶ Brus Eunson bho Foghlam Alba agus an Dr Sylvia Warnecke bhon Oilthigh Fhosgailte an raon de ghoireasan a bharrachd air ionnsachadh proifeiseanta ùr a bha ann airson taic agus brosnachadh a thoirt do thidsearan gus na goireasan sin a thuigsinn agus a chleachdadh gus Scots a thoirt a-steach don t-seòmar-sgoile.³⁹
396. Ach, thuirt mòran luchd-freagairt nach fheumadh am Bile gun deigheadh pàirt ùr a chur ris a' churraicealam. Thog Bruce Eunson bho Foghlam Alba an uiread obrach ga dhèanamh mar-thà ann an Scots agus air Scots ann an seòmraichean-teagaisg air feadh na dùthcha agus gun dèanadh na ceumannan seo cinnteach gum faigheadh e aithne—
- Bidh sgoiltean aig na 32 ùghdarrasan ionadail uile a bhios a' cleachdadh Scots ann an cruth air choreigin—ged as dòcha nach e Scots a th' aca air. Canaidh luchd-labhairt ann an Obar Dheathain Doric ris, canaidh luchd-labhairt ann an Arcaibh Orcadian ris agus canaidh luchd-labhairt ann an Sealtainn dualchainnt Shealtainn, Shetlandic no dìreach Shaetlan ris.
- Tha sinn airson gun dèan am bile cinnteach nuair a thèid fianais iarraidh air ùghdarrasan ionadail mu na tha iad air a bhith a' dèanamh, gum freagair iad uile le fiosrachadh mun obair sin.³⁹
397. Dh'innis Comhairle Arcaibh don Chomataidh, gu bheil a h-uile sgoilear ann an Arcaibh ag ionnsachadh Orcadian mar an L3 (ann 1+2) gus dèanamh cinnteach gum bi comas aig a' chlann air fad a thuigsinn agus a chleachdadh.⁷
398. Airson Foghlam Alba, tha dà phrìomh amas a bu chòir a bhith aig gnìomhachd Scots ann an sgoiltean:

- nach bu chòir leth-bhreith a dhèanamh air pàiste sam bith ann am foghlam Albannach airson a' chànain a tha iad a' bruidhinn agus
 - nach bu chòir leth-bhreith a dhèanamh air neach-obrach foghlaim aig ìre sam bith airson a' chànain a tha iad a' bruidhinn. ¹⁸
399. Fhuair a' Chomataidh fianais, bho Scots Hoose, Ionad na Scots agus Riaghaltas na h-Alba, gun robh cleachdadh Scots ann an sgoiltean air dòigh-smaoineachadh agus com-pàirteachadh nas fheàrr a thoirt gu buil, agus barrachd misneachd agus buileachaidh.
400. Faodar teacsaichean agus sgrìobhadh Scots a chleachdadh ann an teisteanasan SQA ann am Beurla agus tha an SQA cuideachd a' tabhann dhuaisean ann an Scots agus eòlas na h-Alba.
401. Faodaidh aonadan a' còmhach Gàidhlig, Scots no Beurla a bhith ann an Duais Eòlas na h-Alba. Is e [12 puingeann SCQF](#) meud na Duais Scots. Tha seo dàrna leth Nàiseanta 4, 5 no Àrd-ìre a tha 24 puingeann SCQF. Tha 1 puing SCQF air a thuairmse co-ionann ri 10 uairean a thìde de dh'ionnsachadh, a' gabhail a-steach teagasg, ullachadh is mar sin air adhart.
402. Ann an 2023, chaidh 1,585 a-steach (bho sgoiltean ùghdarrasan ionadail) airson Duais Eòlas na h-Alba, bho [ìrean SCQF 2 - 6](#). Chaidh 395 a-steach airson na Duais Scots, bho ìrean SCQF 3-6.
403. Anns an fhianais aige don Chomataidh, thug Brus Eunson bho Fhoghlam Alba fa-near gum faod a h-uile h-ùghdarras ionadail Scots a thoirt a-steach mar an roghainn L3 aca ann 1+2 mar-thà, mar a rinn Comhairle Arcaibh. Ach, tha stiùireadh làithreach Foghlam Alba ⁵⁷ ag ràdh, airson a bhith a' dèanamh cànan mar L2, gum feum sgoilearan a bhith comasach a thoirt air adhart gu Teisteanas Nàiseanta.
404. Thuir e cuideachd, nam biodh tuilleadh adhartais ann, agus leasachadh air barrachd theisteanasan Scots, gum faodadh Scots a bhith na roghainn L2 cuideachd. Mar thoradh air sin, “chitheadh sinn àite anns an tairgse 1+2 a' leasachadh eadhon nas fhaide.” ³⁹
405. Bha beachd aig Comann Litreachas na h-Alba agus Ionad na Scots air atharrachadh na bu mhotha. Mhol Comann Litreachas na h-Alba—
- ” bu chòir gum feumadh ùghdarras dheuchainnean/teisteanasan san àm ri teachd barrachd litreachas na h-Alba a chòmhdach san deuchainn no mar phàirt de mheasadh obair-cùrsa agus tha sinn cuideachd den bheachd gum bu chòir Teisteanas Scots a chruthachadh aig ìrean Nàiseanta 5-6 gus cur ris an Duais a th' ann mar-thà. ⁵²
406. Bha Ionad na Scots a' moladh mar an ceudna—

” làn sholar foghlaim is taic do Scots bho na tràth-bhliadhnaichean tron bhun-sgoil agus àrd-sgoil, amalachadh Scots le teisteanasan sònraichte aig gach ìre SCQF, agus Scots a bhith anns a h-uile modal sgilean conaltraidh HNC/D, le cruthachadh ceuman urram singilte ann an cànan agus/no litreachas Scots agus prògraman iar-cheuma. ¹⁴

407. Dh'farr iad cuideachd gun deigheadh Scots a ghabhail a-steach don h-uile prògram cruthachail a tha stèidhichte air cànan agus cleasachd oir bhiodh seo deatamach do riochdachadh cultarail na Scots. ¹⁴

408. Chomharraich diofar luchd-freagairt a' gabhail a-steach Scots Radio agus Ionad na Scots, ged a bha iad a' cur fàilte air solar airson foghlam sgoile, cho cudromach 's a bha e dèanamh cinnteach gun robh cothroman ann cuideachd do dh'inbhidh gus Scots ionnsachadh agus ionnsachadh mu dheidhinn Scots.

409. Anns an fhianais aice, dh'aontaich an Leas-phrìomh Mhinistear gun robh feum air cothroman eile agus thuirt i gu bheil prionnsapal làn fhileantachd a' buntainn ri Scots cho math ris a' Ghàidhlig—

” Faodaidh neach comas acadaimigeach a shealltainn ann a bhith a' leughadh, a' sgrìobhadh agus a' bruidhinn cànan, ach airson gur e cànan beò a bhios ann, feumaidh e a bhith air a chleachdadh thar na beatha air fad. Air an adhbhar sin, 's e an t-uallach a tha oirne— gu dearbh, oirnn uile— cànanan a thoirt beò taobh a-muigh a' chlas. ²

410. Tha a' Chomataidh mothachail gu bheil gnìomhachd Scots a' dol air adhart mar-thà ann an sgoiltean agus gu bheil cuid de ghoireasan agus ionnsachadh proifeiseanta rim faighinn gus taic a thoirt do thidsearan.

411. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near cuideachd gu bheil cuid de dh'ùghdarrasan ionadail mì-chinnteach dè an t-àite a th' aig foghlam Scots anns a' churraicealaim.

412. Chuala a' Chomataidh diofar mhiannan airson leasachadh foghlam Scots bho luchd-fianais agus ann am fianais sgrìobhte. Chan eil e soilleir don Chomataidh an e am prìomh amas, mar eisimpleir—

- dèanamh cinnteach gun urrainn do dhaoine an cànan as comhfhurtail leotha a chleachdadh
- tuigse agus sùim air dualchas agus cultar ionadail a leasachadh
- curraicealam Scots a leasachadh.

413. Air an adhbhar sin tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba mìneachadh nas soilleire a thoirt air a' phàirt a bhios aig foghlam Scots, na tha iad an dòchas a choileanadh le foghlam Scots agus mar a thomhaiseas iad soirbheachas.

414. Tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba soilleireachadh mar a bhiodh Scots air a teagasg ann am frèam-obrach Cànan 1+2 a' gabhail a-steach

mar a bheireadh e aire do dhualchainntean agus seòrsaichean eadar-dhealaichte.

Stiùireadh a' buntainn ri foghlam na Scots

415. Tha earrann 32 a' toirt cumhachd do Mhinistearan na h-Alba stiùireadh a thoirt do dh'ùghdarrasan foghlaim mu fhoghlam Scots ann an sgoiltean. Nuair a bhios Ministearan na h-Alba ag ullachadh an stiùiridh feumaidh iad co-chomhairle a chumail ri daoine le ùidh sa chùis.
416. Coltach ri stiùireadh Scots, dh'iarr COSLA gum biodh ùghdarrasan ionadail air an liosta den fheadhainn ris an tèid co-chomhairle a chumail mu stiùireadh foghlam Scots.
417. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan, chuir Bòrd na Doric cuideam air an fheum air bun-inbhean agus stiùireadh gus “iomadachd dualchainnt agus cànan beairteach air feadh na dùthcha aithneachadh, a bhrosnachadh, a chomharrachadh agus taic a thoirt dha, agus dèanamh cinnteach gu bheil seo aig cridhe na dòigh-obrach iomlain airson taic a thoirt do Scots ann am foghlam.”¹⁷
418. Thog COSLA nach eil am Bile a' mìneachadh dè a tha dualtach a bhith anns an stiùireadh air foghlam Scots ann an sgoiltean, ach dìreach brosnachadh na Scots. Air an adhbhar sin dh'iarr iad barrachd soilleireachaidh air dè bhiodh anns an stiùireadh.
419. Aig a' cheann thall, tha e coltach gur e co-dhùnadh ùghdarrasan ionadail a bhios ann. Anns an fhianais aice don Chomataidh, thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear—
- ” Is e roghainn ionadail a th' ann. 'S dòcha gum biodh comataidh foghlaim ionadail airson barrachd Scots a theagasg anns na sgoiltean aca. Bhiodh sin na cho-dhùnadh airson an ùghdarras ionadail, leis gum biodh saorsa aca co-dhùnidhean a dhèanamh.”²

420. Coltach ri inbhe oifigeil airson Scots agus ro-innleachd na Scots, tha a' Chomataidh a' moladh gun aithnich Riaghaltas na h-Alba iomadachd bheairteach de chànanan is dhualchainntean na h-Alba nuair a bhios iad a' cruthachadh an stiùiridh air foghlam Scots, gus aire a thoirt don raon de chànanan is dhualchainntean a tha iad a' tighinn fon sgàil-theirm 'Scots' nam beachd.

Inbhean ann am foghlam

421. Tha earrann 33 a' toirt cumhachd do Mhinistearan na h-Alba riaghailtean a dhèanamh gus na h-inbhean agus riatanasan òrdachadh ris am feumadh ùghdarras foghlaim gèilleadh ann a bhith a' coileanadh a dhleastanasan a thaobh foghlam cànan Scots anns na sgoiltean aige.

422. Faodaidh riaghailtean a bhith a' dèanamh ullachadh eadar-dhealaichte airson diofar adhbharan agus sgìrean eadar-dhealaichte (a' gabhail a-steach diofar phàirtean de sgìre ùghdarras foghlaim). Feumaidh Ministearan na h-Alba co-chomhairle a chumail ri daoine le ùidh sa chùis nuair a tha iad ag ullachadh nan riaghailtean ³⁸ a bhiodh an uair sin air an cur sìos ann am fo-reachdas fo smachd a' mhodha àicheil.
1
423. Thuirt sgioba a' Bhile gun dèan suidheachadh na ro-innleachd agus bun-inbhean leasachadh air nas urrainn do phàrantan “dùileachadh anns a' chlas agus na bu chòir do thidsearan agus ùghdarrasan ionadail a bhith an dùil a libhrigeadh ann an suidheachaidhean sònraichte. Bheir e fàs agus leasachadh càileachd gu buil.” ⁶
424. Dhearbh an sgioba, ge-tà, gum faodadh bun-inbhean a bhith eadar-dhealaichte airson diofar sgìrean. Tha seo a' ciallachadh, airson sgìrean mar na h-Eileanan an Iar, nach leigear a leas dleastanasan sam bith a chur an sàs a thaobh Scots. ⁶
425. Dh'iarr ùghdarrasan ionadail a-rithist barrachd soilleireachd air dè bhiodh bun-inbhean a' ciallachadh. Thuirt Comhairle Dhùn Phris is Ghall-Ghàidhealaibh “nach robh am facal bun-inbhean soilleir gu leòr” a tha a' fàgail “cus raointean far am faodadh mì-chinnt ionmhasail a bhith ann”. ³⁷
426. Dh'iarr Comhairle Teagaisg Choitcheann (GTC) na h-Alba cuideachd barrachd soilleireachd, gu sònraichte a thaobh nam bun-inbhean airson Scots ann an sgoiltean agus mar a bhiodh iad ag eadar-obrachadh leis na gnìomhan reachdail acasan a thaobh a bhith a' dearbhadh teisteanasan teagaisg aithnichte, a' barantachadh prògraman Foghlam Tòiseachaidh Luchd-teagaisg (ITE). agus a' suidheachadh nan riathanasan intrigidh as ìsle, agus a bhith a' suidheachadh nam bun-inbhean a dh'fheumas tidsearan a choileanadh agus a chumail. ⁴⁶
427. Dh'iarr buidhnean eile gun deigheadh bun-inbhean a neartachadh, gus dèanamh cinnteach à buaidh. Airson Caidreachas Ealain is Daonnachdan na h-Alba (SAHA), tha sin a' ciallachadh atharrachadh briathran a' Bhile gus 'feumaidh' bun-inbhean agus riathanasan a bhith air an sònrachadh, seach 'faodaidh'. ¹¹
428. Don Scots Leid Associe, tha e a' ciallachadh barrachd stiùiridh do sgoiltean agus ùghdarrasan ionadail—

” Scots needs tae be taught in a systemised and structured wey in schuils. This needs tae be mandatory and biggit intil the curriculum. Siller and resources need tae be provided.

Feumaidh Scots a bhith air a teagasg ann an dòigh eagraichte agus structarail ann an sgoiltean. Feumaidh seo a bhith riatanach agus freumhaichte sa churraicealam. Feumar airgead agus goireasan a sholarachadh. ⁵³

429. Leis gum faodadh bun-inbhean no stiùireadh a bhith a' cur riathanasan susbainteach air ùghdarrasan ionadail, tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba sealladh a thoirt dhaibh air dreachd bhun-inbhean agus riathanasan gus sealltainn dè na ceumannan a dh'fhaodadh a bhith nan lùib, agus na cosgaisean co-cheangailte riutha, ro Ìre 2 aig a' char as fhaide.

430. Tha a' Chomataidh cuideachd ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba aithris shoilleir a thoirt seachad air—
- a bheil e mar dhleastanas air ùghdarras ionadail na ceumannan sin a chur an gnìomh a dh'aindeoin cosgais,
 - a bheil làn roghainn aig an ùghdarras ionadail a thaobh na ceumannan sa Bhile agus ullachaidhean taiceil sam bith san àm ri teachd a chur an gnìomh
 - nuair a thèid an cur an gnìomh, a bheil comas aig ùghdarras ionadail na ceumannan sin atharrachadh no stad a chur orra, ma thogras e.
431. Tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba mìneachadh mar a nì iad cinnteach gum bi co-thaobhadh ri GTC Alba a thaobh riaghailtean buntainneach air Foghlam Scots.

Beachdachadh air cumhachdan tiomnaichte

432. Chaidh a thoirt fa-near le mòran a' toirt fianais don Chomataidh gum bi tòrr den fhiosrachadh mu na tha am Bile airson a chur an sàs ri lorg anns na ro-innleachdan, an stiùireadh, na bun-inbhean agus na h-àithntean a thèid a chruthachadh a thaobh na Gàidhlig agus na Scots.
433. Nì am Bile ullachadh airson, an dà chuid ann an Gàidhlig agus Scots—
- Ro-innleachd nàiseanta
 - Stiùireadh cànan
 - Bun-inbhean foghlaim
 - Stiùireadh co-cheangailte ri foghlam
434. Bheir e cumhachdan cuideachd do Mhinistearan na h-Alba gus bun-inbhean Gàidhlig òrdachadh agus àithntean a thoirt seachad a thaobh—
- gnìomhan ùghdarrasan poblach buntainneach a thaobh na Gàidhlig
 - Planaichean Gàidhlig
 - Bun-inbhean ann am foghlam Gàidhlig
 - Foghlam Gàidhlig
435. Is e obair Comataidh nan Cumhachdan Tiomnaichte agus Ath-leasachadh Lagha (DPLR) sgrùdadh a bheil cumhachdan a thathar a' moladh airson fo-reachdas a dhèanamh ann am Bilean, leithid seo, iomchaidh.
436. Aig a' choinneimh aca air 5 Màrt 2024, bheachdaich a' Chomataidh DPLR air na cumhachdan gus fo-reachdas a dhèanamh anns a' Bhile seo.
437. Dh'aontaich a' Chomataidh [sgrìobhadh gu Riaghaltas na h-Alba](#) a thogail cheistean a thaobh 9 de na 18 cumhachdan sa Bhile—
- Cumhachdan airson stiùireadh a thoirt seachad: Earrainnean: 4(2), 7(2), 9(6), 13, 30 agus 32(1);
 - Cleachdadh agus co-rèireachd nan àithntean sa Bhile:
 1. Earrann 7(2): Cumhachd do Mhinistearan na h-Alba àithntean a thoirt do dh'ùghdarrasan poblach iomchaidh;
 2. Earrann 9(6): Planaichean Gàidhlig;
 3. Earrann 12(5): Cumhachdan do Mhinistearan na h-Alba àithntean a thoirt seachad a thaobh bun-inbhean airson Foghlam Gàidhlig; agus
 4. Earrann 14(2): Àithntean gu ùghdarrasan foghlaim co-cheangailte ri

foghlam Gàidhlig.

438. Fhreagair Riaghaltas na h-Alba [air 19 Màrt 2024](#).
439. Às dèidh dhaibh beachdachadh air a' chonaltradh seo, bha a' Chomataidh toilichte sa chumantas na freagairtean a thàinig bho Riaghaltas na h-Alba agus fiosrachadh a bharrachd a thugadh seachad a thoirt fa-near.
440. Ach, bha a' Chomataidh DPLR airson dà phuing san [aithisg aca](#) a chomharradh don phrìomh Chomataidh.
441. Buinidh a' chiad phuing ris an stiùireadh a thathar a' moladh fo earrannan 4(2), 7(2), 9(6), 13, 30 agus 32(1). Dh'iarr a' Chomataidh air Riaghaltas na h-Alba nàdar an stiùiridh seo a shoilleireachadh, agus gu sònraichte, a bheileas an dùil gum bi an stiùireadh na thaic no na àithne do dh'ùghdarrasan ionadail. Sin, dh'fhaighnich a' Chomataidh DPLR an e stiùireadh rianachd no stiùireadh reachdail a tha ann agus—
- Mas e stiùireadh rianachd a th' ann, carson a thathar ga shaoilsinn riatanach dleastanas a chur air ùghdarrasan ionadail gus aire a thoirt dha?
 - Mas e stiùireadh reachdail a th' ann, carson nach eil e fo smachd modh-obrach pàrlamaideach sam bith?
442. Thuirt freagairt Riaghaltas na h-Alba—
- ” Tha an stiùireadh ga mholadh fo gach aon de na h-earrannan air an deach iomradh a thoirt gu h-àrd ag amas air cuideachadh a thoirt do dh'ùghdarrasan ionadail (ann an cùis ullachaidhean co-cheangailte ri Sgìrean Cànan Sònraichte) no ùghdarrasan poblach (ann an cùis nan earrannan eile air an deach iomradh a thoirt) ann a bhith a' coileanadh an dleastanasan. Is e prìomh fheart an stiùiridh gur e comhairle a th' ann seach òrdugh agus nach eil e a' cur an sàs dleastanasan ceangailteach fon lagh. Air an adhbhar sin cha bhi an stiùireadh reachdail agus, mar thoradh, cha bhiodh e iomchaidh modh pàrlamaideach a cheangal ris na cumhachdan a thaobh stiùireadh a thoirt seachad. Ach, dh'fhaodadh neo-ghèilleadh ris an stiùireadh a bhith cudromach airson dearbhadh a bheil ùghdarras air cumail ris na dleastanasan anns a' Bhile. Saoilidh sinn gu bheil e iomchaidh gum feum ùghdarrasan aire a thoirt don stiùireadh nuair a bhios iad a' dèanamh co-dhùnadh buntainneach, gus beachdachadh air mar a dh'fhaodadh an stiùireadh sin a bhith buntainneach ri coileanadh an gnìomhan. Tha mòran eisimpleirean reachdail ann de dhleastanas a bhith a' toirt aire do stiùireadh.

443. Anns an aithisg aca, thug a' Chomataidh DPLR fa-near, ged nach eil e às an àbhaist gum bi stiùireadh fo smachd “feumar aire a thoirt don riatanas”, bidh co-dhiù a bheil sin iomchaidh an urra ris an t-suidheachadh agus nàdar an stiùiridh a thathar a' moladh. Anns an t-suidheachadh seo, tha e coltach gur e cuideachadh seach àithne nàdar an stiùiridh.

444. Air an adhbhar sin tharraing a' Chomataidh na cumhachdan stiùiridh gu lèir gu aire na prìomh chomataidh gus beachdachadh a bheil e iomchaidh agus riatanach, anns an t-suidheachadh, riatanas a chur air an stiùireadh a gheibh cumhachd laghail gum “feumar aire a thoirt dha.”

445. Tha an dàrna puing a thog a' Chomataidh DLPR a' buntainn ri cleachdadh agus co-rèireachd nan stiùiridhean sa Bhile, a thaobh earrann 9(6): Planaichean Gàidhlig.
446. Dh'fhaighnich a' Chomataidh do Riaghaltas na h-Alba—
- Carson a tha Riaghaltas na h-Alba den bheachd gu bheil cumhachd stiùiridh co-rèireach anns an t-suidheachadh, leis gum feum ùghdarras poblach iomchaidh aire a thoirt do stiùireadh sam bith a thèid a dhèanamh fo earrann 7A de dh'Achd 2005 agus bun-inbhean agus riatanasan sam bith a chur an gnìomh a tha air an sònrachadh ann an riaghailtean dèanta le Ministearan na h-Alba fo earrann 2C de dh'Achd 2005?
 - A bheil Riaghaltas na h-Alba an dùil nach bi e soilleir air aghaidh nan riaghailtean dè na bun-inbhean no riatanasan a dh'fheumas ùghdarrasan iomchaidh a choileanadh? Mura h-eil, carson a tha feum air a' chumhachd seo?
447. Anns an fhreagairt aca, thug Riaghaltas na h-Alba fa-near gu bheil ro-shampall ann airson na dòigh-obrach aca ann an Achd 2005 agus gu bheil e co-rèireach airson dèanamh cinnteach gu bheil cumhachdan aig Ministearan na h-Alba gus gnìomh òrdachadh thar gach eileamaid den structar planadh cànan a tha air a sholarachadh tron Bhile.
448. Ach, dh'aidich Riaghaltas na h-Alba gum faodadh an suidheachadh anns an gabhadh an cumhachd seo a chleachdadh a bhith gu math tearc agus cuingealaichte. Thuirt iad gum beachdaich iad air an raon de chumhachdan stiùiridh a sgioblachadh mar a thèid am Bile air adhart. Dhearbh Riaghaltas na h-Alba cuideachd nach eil iad an dùil an cumhachd a chleachdadh gus an lagh a shoilleireachadh, a neartachadh no gus cur ris.
449. Anns an aithisg aca, chuir a' Chomataidh DLPR cuideam air nach bu chòir cumhachdan tiomnaichte a ghabhail ach nuair a tha sin riatanach agus làn dhearbhte. Bho fhreagairt Riaghaltas na h-Alba, beachdaich a' Chomataidh gu bheil beagan teagamh ann am feumadh an cumhachd seo a ghabhail.
450. Thug a' Chomataidh fa-near gu bheil Riaghaltas na h-Alba an dùil tuilleadh beachdachaidh a dhèanamh air a' chùis seo agus chomharraich iad an fhreagairt aca don phrìomh chomataidh.
451. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near na puingeann a rinn Comataidh nan Cumhachdan Tiomnaichte agus Ath-leasachadh Lagha san aithisg aca agus tha iad a' sireadh freagairt a bharrachd bho Riaghaltas na h-Alba air na cùisean sin. Gu sònraichte, tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba mìneachadh a bheil iad an dùil an raon de chumhachdan stiùiridh sa Bhile a sgioblachadh agus, ma tha, ag iarraidh mìneachadh air mar a thèid seo a dhèanamh.

Meòrachan Ionmhais vs Ionmhas

452. Tha am Meòrachan Ionmhais (FM) a' mìneachadh nan cosgaisean a bharrachd ris a bheil dùil a thigeadh bhon Bhile – timcheall air £700k thairis air còig bliadhna. Tha an FM a' mìneachadh nan cosgaisean airson a bhith a' toirt air adhart na h-ullachaidhean sa Bhile, chan e na cosgaisean airson builean nan gnìomhan sin. Mar eisimpleir, tha e a' toirt seachad tuairmsean air na cosgaisean airson ro-innleachdan a chruthachadh, is e sin obair a bharrachd do sheirbhisich phoblach a tha ag obair mar-thà ann an riaghaltas ionadail no meadhain, ach chan e cosgaisean libhrigidh nan ro-innleachdan sin.
453. Alba an dùil gun deigheadh ullachaidhean a' Bhile a chleachdadh agus a chur an òrdugh thairis air a' chiad còig bliadhna de dh'obair. Nam measg—
- thathar an dùil gum bi timcheall air còig ùghdarrasan ionadail airson Sgìre Cànan Shònraichte a shònrachadh anns a' chiad còig bliadhna
 - thathar an dùil gum bi an Ro-innleachd Nàiseanta Ghàidhlig a' còmhdach na h-ùine còig bliadhna bho 2028
 - thèid an Ro-innleachd Nàiseanta Scots agus an stiùireadh reachdail a chruthachadh ann an 2025- 26
 - thathar an dùil ri riaghailtean a' suidheachadh ìrean foghlaim airson na Gàidhlig agus Scots timcheall air 2025-26.
454. Tha an FM ag ràdh—
- ” Is e prìomh bhuaidh ullachaidhean a' Bhile gluasad gnìomhachd, ath-chleachdadh ghoireasan a thaobh oidhirp agus aire. Tha Riaghaltas na h-Alba den bheachd nach eil ullachaidhean a' cruthachadh chosgaisean gu tur ùr no riatanas airson caiteachas gu tur ùr. ⁵⁴
455. Anns an fhianais aice don Chomataidh, thuirt an Leas-phrìomh Mhinistear gu bheil am Bile a' toirt taic laghail do na tha ann mar-thà. Chan eil e a' sparradh “sreath mòr de riatanasan is riaghailtean ùra” air buidhnean poblach a tha, ann an iomadh cùis, a' dèanamh na h-obrach seo mar-thà. ² Thuirt an Leas-phrìomh Ministear—
- ” 'S e tuairmse a th' anns a' mheòrachan ionmhais a tha stèidhichte air an obair a tha a' dol air adhart mar-thà, leis an tuigse gur dòcha gu bheil feum air beagan a bharrachd obrach a dhèanamh no gluasad gu obair eile. ²
456. Chuir a' mhòr mhòr-chuid den fheadhainn a thug fianais don Chomataidh an cèill am briseadh-dùil gun robh cosgaisean cho beag anns a' Mheòrachan Ionmhais. Thog iad na tha iad a' faicinn mar ghainnead ghoireasan airson na Gàidhlig agus Scots, agus an fheum air barrachd maoineachaidh gus taic a thoirt do na cànanan.
457. Bha grunn luchd-freagairt, a' gabhail a-steach daoine fa leth agus buidhnean leithid Misneachd Alba, Comhairle Baile Ghlaschu agus Bòrd na Gàidhlig, ag argamaid gun robh a' Ghàidhlig air a bhith a' fulang fo-thasgadh bho, agus ron àm a chaidh Achd na Gàidhlig (Alba) 2005 aontachadh.

458. Anns an fhreagairt aca, thug Comhairle Baile Ghlaschu fa-near gur e £29.6m am buidseat Gàidhlig iomlan ann an 2024-25, a thuir iad a tha timcheall air 0.0005% de bhuidseat iomlan na h-Alba de £59.7bn. Thug iad fa-near cuideachd gun deach buidseat Bhòrd na Gàidhlig suas bho £4.4m ann an 2006-07 gu £5.125m ann an 2024-25, àrdachadh a thuir Comhairle Baile Ghlaschu a bha “suarach”.²⁷
459. Dh’aontaich Urras Thiriodh, ag ràdh “gu bheil air dearbhadh tric gu leòr gu bheil am maoineachadh a th’ ann airson na Gàidhlig a-mhàin gu tur neo-iomchaidh... Chan urrainn don Ghàidhlig a bhith beò agus soirbheachadh gun tuilleadh maoineachaidh”.²⁴
460. Thog sgioba a’ Bhile, ged a tha buidseat na Gàidhlig is na Scots airson 2024-25 aig ìre £29m, gu bheil maoineachadh eile ann cuideachd do phròiseactan Gàidhlig is Scots tro bhuidhnean poblach eile a’ gabhail a-steach Alba Chruthachail, Iomairt na Gàidhealtachd ’s nan Eilean, Leasachadh Sgìlean na h-Alba, NàdarAlba, Foghlam Alba agus an SQA. Air an adhbhar sin, tha còrr is £29m ga chosg air Gàidhlig agus Scots gach bliadhna.⁶
461. Chaidh leasachadh coimhearsnachd a chomharrachadh gu cunbhalach mar rud a tha cudromach airson neartachadh na Gàidhlig, gus dèanamh cinnteach gum fuirich i na cànan beò agus nach e dìreach cànan acadaimigeach a th’ innte.
462. Na bu tràithe am-bliadhna chaidh innse nach robhar a’ leantainn air adhart le maoineachadh de £354,000 airson 2024-25 gus taic a thoirt do dh’Oifigearan Leasachaidh Gàidhlig, a bha air a bhith ann airson 2023-24.
463. Rinn grunn dhaoine fa leth agus buidhnean a’ gabhail a-steach An Comunn Gàidhealach agus Culture Counts gearan mun cho-dhùnadh seo, ag ràdh gun do thog e ceist mun luach a thathar a’ cur air cànanan na h-Alba agus a’ Ghàidhlig gu sònraichte.⁵⁸
464. Air 5 Giblean 2024, dhearbhadh Riaghaltas na h-Alba gun toireadh iad maoineachadh tùsail de £175,000 seachad airson 2024-25, a phàigheadh airson 27 obraichean le fòcas air leasachadh coimhearsnachd aig Bòrd na Gàidhlig. Dh’iarr iad cuideachd air a’ Bhòrd ath-sgrùdadh a dhèanamh air an sgeama coimhearsnachd gus cuideachadh le stiùireadh de an tuilleadh maoineachaidh a dh’fhaodadh a bhith a dhìth.⁵⁹
465. Anns an fhianais aca don Chomataidh, thug Bòrd na Gàidhlig fa-near nach e a-mhàin gu bheil obair coimhearsnachd deatamach ach gu bheil iarrtas mòr air cuideachd. Chomharraich iad gu bheil an sgeama thabhartasan coimhearsnachd aige, a’ phrìomh mhaoin aca airson taic a thoirt do phròiseactan gus cleachdadh agus ionnsachadh na Gàidhlig a bhrosnachadh agus a mheudachadh aig ìre coimhearsnachd, air tòrr a bharrachd iarrtasan fhaighinn na b’ urrainnear a phàigheadh; uiread ’s nach b’ urrainn don Bhòrd ach maoineachadh— neo pàirt-mhaoineachadh— 39 sa cheud de phròiseactan sa chuairt maoineachaidh mu dheireadh.⁶⁰
466. Anns an fhreagairt aca don ghairm bheachdan agus aig seiseanan fianais, dh’iarr ùghdarrasan ionadail, buidhnean agus daoine fa leth uile barrachd ghoireasan, ag ràdh nach tèid amasan a’ Bhile a choileanadh às aonais tuilleadh taic ionmhas. Nuair a bha iad a’ toirt fianais don Chomataidh, thuir Bòrd na Gàidhlig, gu bheil, aig

a' cheann thall—

” èiginn tasgaidh anns a' Ghàidhlig nach eil a' freagairt ris na miannan poileasaidh a chaidh a mhìneachadh airson a' chàinain. Faodaidh deagh phoileasaidh a bhith agad, ach mura h-eil am modail maoineachaidh iomchaidh, fàilligidh am poileasaidh, ach faodaidh poileasaidh lag diofar a dhèanamh ma tha airgead air a chùlaibh. ⁷

467. Dh'aidich a' mhòr-chuid de dhaoine agus bhuidhnean gun robh an suidheachadh ionmhasail duilich an-dràsta; ach, thuirt grunn luchd-freagairt, Misneachd Alba nam measg—

” 'S e pròiseas leantainneach a th' ann an gluasad càinain nach fhuirich gus am bi an eaconamaidh nas làidire: gu dearbh, tha rannsachadh ann an Èirinn air sealltainn gu bheil crìonadh san eaconamaidh a' luathachadh crìonadh càinain, a' toirt spionnadh às a' choimhearsnachd càinain nach fhaighear air ais gu furasta nas fhaide air adhart. ¹²

468. A' toirt fianais don Chomataidh, tha an Leas-phrìomh Mhinistear agus sgioba a' Bhile air eadar-dhealachadh a dhèanamh iomadh uair eadar na cosgaisean a tha air am mìneachadh anns a' Mheòrachan Ionmhais agus an caiteachas nas fharsainghe air a' Ghàidhlig.

469. Mhìnich sgioba a' Bhile gu bheil am Bile a' feuchainn ri gluasad mòr a thoirt gu buil ach ga dhèanamh—

” • gu sònraichte le bhith ag ath-phrìomhachadh agus a' leasachadh inbhe agus faicsinneachd nan cànanan. ...

Tha seo car eadar-dhealaichte bho na tha de dh'airgead ga thoirt don Ghàidhlig is Scots, bliadhna an dèidh bliadhna, tro phròiseas a' bhuidseit. Bidh sin airson bile a' bhuidseit agus thèid a cho-dhùnadh bliadhna an dèidh bliadhna. ⁶

470. Chuir Oor Vyce briseadh-dùil an cèill nach eil am Bile agus na sgrìobhainnean co-cheangailte ris a' dèanamh ullachadh airson barrachd maoineachaidh do Scots agus do bhuidhnean Scots. Thuirt iad gu bheil e “a' ceasnachadh ciamar a ghabhas iomairt dhàna ùr a choileanadh a thuilleadh air na th' againn an-diugh”. ¹⁰

471. Thug Comann Litreachas na h-Alba fa-near gun deach “an àireamh glè bheag de Cho-òrdanaichean Scots a chaidh a chruthachadh bho thùs o chionn còrr is deich bliadhna a lùghdachadh ann an 2017 gu aon dreuchd, a tha a-nis ceangailte ri Foghlam Alba”. Thuirt iad cuideachd “ma tha Riaghaltas na h-Alba dha-rìribh airson taic a thoirt don Ghàidhlig agus Scots tha e deatamach gun tèid dreuchdan Oifigearan Leasachaidh Gàidhlig agus Co-òrdanaichean Scots a chumail a' dol agus barrachd a chruthachadh, le raointean-ùghdarras leudaichte.” ⁵²

472. Thog mòran luchd-freagairt, a' gabhail a-steach Ionad na Scots agus Oor Vyce, gu bheil buidhnean Scots ann an èiginn, an dà chuid a thaobh ghoireasan agus maoineachaidh. Tha dùil gun tog am Bile iomhaigh na Scots ach cuideachd gun tog e na tha coimhearsnachd na Scots a' sùileachadh. Ach, an-dràsta, tha buidhnean a' toirt rabhadh nach eil comas a bharrachd ann airson barrachd a libhrigeadh.

473. Thuirt an fheadhainn a dh'fheumas na dleastanasan a chuireas am Bile orra a libhrigeadh, leithid Seumas Wylie bho Chomhairle Arcaibh—

” Feumaidh sinn sgur a bhith a' toirt a chreidse oirnn fhìn gu bheil ath-chleachdadh a' dol a choileanadh nam builean a tha sinn a' sireadh. ⁷

474. Dh'aontaich Dòmhnall MacLeòid bho Chomhairle nan Eilean Siar—

” ma tha sinn dol a dhèanamh rudeigin brìoghmhor bidh feum air ionmhas. ⁷

475. Dh'aidich an Leas-phrìomh Mhinistear gum biodh feum air barrachd—

” Chanainn-sa nach e am meòrachan ionmhais leis fhèin an t-suim airgid gu lèir a dh'fheumar a thoirt a-steach gus ar n-amasan a choileanadh nuair a thig e gu Gàidhlig. ²

476. Ach, anns an fhianais aca, tha mòran bhuidhnean air nochdadh nach eil am Meòrachan Ionmhais a' mìneachadh chosgaisean no maoinachadh airson—

- Libhrigeadh solar nas fheàrr de sheirbheisean agus taic don Ghàidhlig ann an sgìrean cànan sònraichte;
- Buidhnean Scots, gus dèanamh cinnteach gun urrainn dhaibh cur, mar a tha ga shùileachadh sa Bhile, ri ullachadh ro-innleachd Scots, stiùireadh Scots no bun-inbhean Scots;
- ùghdarrasan ionadail no buidhnean poblach—
 - nach eil, gu ruige seo, air obair a dhèanamh gus Gàidhlig no Scots a chur air adhart no taic a thoirt dhaibh;
 - aig am bi geallaidhean rin libhrigeadh mar thoradh air ro-innleachdan, bun-inbhean no stiùireadh nàiseanta, nach deach a dhearbhadh fhathast;
 - an dùil grunn sgìrean eadar-dhealaichte a chomharrachadh taobh a-staigh an crìochan mar sgìrean cànan cudromach.

477. Tha e an urra ri Comataidh an Ionmhais is Rianachd Phoblaich sgrùdadh a dhèanamh air Meòrachain Ionmhais Bhilean. Coltach ris an fhianais a fhuair a' Chomataidh seo, thog na tagraidhean sgrìobhte don [ghairm bheachdan](#) dragh a thaobh nan cosgaisean cuibhrichte a tha air am mìneachadh anns a' Mheòrachan Ionmhais, a bharrachd air maoinachadh airson taic don Ghàidhlig agus don Scots san fharsaingeachd, agus dh'fhaighnich iad an gabhadh amasan a' Bhile a choileanadh às aonais maoinachadh a bharrachd.

478. Sgrìobh [Comataidh an Ionmhais agus Rianachd Poblach chun an Leas-phrìomh Mhinistear air 13 Cèitean](#), gus na cùisean sin a thogail agus barrachd fiosrachaidh iarraidh.

479. Fhreagair an Leas-phrìomh Mhinistear [air 17 Cèitean](#), ron t-seisean fianais aice leis a' Chomataidh seo air 22 Cèitean, ag ràdh gu bheil “caiteachas ùr ga dhèanamh air cànanan na h-Alba an-dràsta” agus “nach e feart a th' ann a bu chòir a bhith co-cheangailte ri ullachaidhean a' Bhile a-mhàin”.

480. Dhaingnich i cuideachd a’ phuig a rinn oifigich Riaghaltas na h-Alba, gu bheil ìre de ghnìomhachd Ghàidhlig a’ dol air adhart ann an ùghdarrasan ionadail mar-thà, a ghabhas gluasad, le goireasan gan cleachdadh ann an dòighean ùra. Air an adhbhar sin, tha Riaghaltas na h-Alba “an dùil gum bi a’ ghnìomhachd làithreach co-cheangailte ri planaichean Gàidhlig coltach ris an obair san àm ri teachd agus nach eil coltas ann gun cruthaich ullachaidhean a’ Bhile, a thaobh nam pròiseasan sin, cosgaisean gu tur ùr.”
481. Às dèidh beachdachadh air freagairt an Leas-phrìomh Mhinisteir [sgriobh Comataidh an Ionmhais is Rianachd Phoblaich chun na Comataidh seo air 5 Ògmhios 2024](#) gus prìomh chùisean a chomharrachadh ris am feumar, nam beachd-san, dèiligeadh fhathast.
482. Thuir Comataidh an Ionmhais is Rianachd Phoblaich—
- ” Chan eil e soilleir ciamar a tha Rùnaire a’ Chaibineit air a sàsachadh fhèin nach bi feum air cosgaisean gu tur ùr. Bu chòir don FM, fo Ghnàth-riaghailtean, “na tuairmsean as fheàrr air na cosgaisean, sàbhalaichean, agus atharrachaidhean air teachd a-steach a dh’èiricheas bho ullachaidhean a’ Bhile a mhìneachadh” gu soilleir— is e sin cosgaisean sam bith co-cheangailte ri ullachaidhean a’ Bhile, ged a dh’fheumar an coinneachadh, san àm ri teachd, tro mhaoineachadh ùr no ath-adhbharachadh maoineachaidh. ⁶¹
483. Thug a’ Chomataidh fa-near cuideachd do bheachdan an Leas-phrìomh Mhinisteir gum faodadh “Riaghaltas na h-Alba moladh gu bheil co-theacsa nas eadar-mheasgte ann a tha a’ gabhail a-steach dùilean reachdail làithreach agus caiteachas co-cheangailte, agus fàs solair mar thoradh air cùisean eile nach eil ceangailte ri reachdas.” Thuir an Leas-phrìomh Mhinistear cuideachd gu bheil Riaghaltas na h-Alba air “dòigh-obrach nas fharsainge, èasgaidh a chleachdadh a tha a’ gabhail a-steach prìomhachasadh ionadail agus leasachadh solair, dùilean reachdail làithreach agus gnìomhachd a thig às, agus solar ùr mar thoradh air Bile nan Cànan Albannach”.
484. Anns an litir aca, thuir Comataidh an Ionmhais is Rianachd Phoblaich gun robhar a’ sireadh soilleireachd air dè an “co-theacsa nas eadar-mheasgte” a tha air fàgail gu bheilear a’ cleachdadh “dòigh-obrach èasgaidh” agus mar a thug seo buaidh air na cosgaisean a tha air am mìneachadh anns a’ Mheòrachan Ionmhais.
485. Thug a’ Chomataidh fa-near do bheachdan an Leas-phrìomh Mhinisteir nach eil na cosgaisean sin co-cheangailte ri ullachaidhean a’ Bhile a-mhàin, agus air an adhbhar sin gu bheil iad a’ dol thairis air cuingeadan a’ Mheòrachain Ionmhais. Ach, tha iad draghail mu cho pongail ’s a tha an FM a chaidh a thaisbeanadh don Chomataidh, às aonais tuilleadh soilleireachaidh air a’ bhuidhe phractaigich agus ionmhasail a thig an cois na “dòigh-obrach èasgaidh” air a bheilear a-mach.
486. Mhol iad, air an adhbhar sin, gum biodh a’ phrìomh Chomataidh fhathast a’ sireadh an fhiosrachaidh seo bho Riaghaltas na h-Alba air na cosgaisean ionmhais iomlan co-cheangailte ri ullachaidhean a’ Bhile.
487. Tha a’ Chomataidh mothachail air seasamh Riaghaltas na h-Alba nach e buidseat a th’ anns a’ Mheòrachan Ionmhais, agus nach eil e a’ toirt cunntas air

an iomlan de na thèid a chosg air a' Ghàidhlig agus Scots, ach gur e tuairmse a th' ann air cosgaisean nan gnìomhan sònraichte anns a' Bhile.

488. Ach, tha a' Chomataidh cuideachd a' toirt fa-near dragh bho luchd-ùidh, a' gabhail a-steach Comataidh an Ionmhais agus Rianachd Phoblaich, nach eil e soilleir ciamar a tha Riaghaltas na h-Alba air a shàsachadh fhèin nach eil e coltach gum bi feum air cosgaisean gu tur ùr, no dè a' bhuidhne phractaigeach agus ionmhasail a thig an cois "dòigh-obrach èasgaidh". Air an adhbhar sin tha a' Chomataidh ag iarraidh air Riaghaltas na h-Alba beachdachadh air na cosgaisean a tha air am mìneachadh anns an FM a-rithist agus tuilleadh mion-fhiosrachaidh a thoirt seachad air na cosgaisean ionmhais iomlan co-cheangailte ri ullachaidhean a' Bhile, ro Ìre 2 aig a' char as fhaide.
489. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near gu bheil am Meòrachan Ionmhais ag amas air tuairmse a thoirt seachad air na cosgaisean a thigeadh air ùghdarrasan ionadail a' dol tron phròiseas gus pàirt den sgìre aca, no an sgìre gu lèir, a shònrachadh mar sgìre cànan sònraichte, a' gabhail a-steach co-chomhairle le coimhearsnachdan. Ach, chan eil comharra sam bith anns a' Mheòrachan Ionmhais no pàipearan Bile eile gum biodh tuilleadh maoinachaidh bho Riaghaltas na h-Alba an cois sònrachadh, airson barrachd gnìomhachd a libhrigeadh no gus ìrean cànan nas àirde a choileanadh.
490. Ged a tha iad ag aithneachadh an t-suidheachaidh ionmhais làithrich airson gach ìre de riaghaltas, tha dragh air a' Chomataidh, às aonais maoinachadh, gun tog na ceumannan sa Bhile – gu h-àraidh sgìrean cànan sònraichte – dùil dhaoine nach gabh a libhrigeadh le ùghdarrasan ionadail, buidhnean Gàidhlig no Scots, a thaobh bhuidseatan làithreach.
491. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near don fhianais bho luchd-freagairt air an fheum air taic ionmhais, agus taic eile. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near cuideachd do bheachdan grunn luchd-fianais gum biodh e duilich, às aonais ghoireasan a bharrachd, do choimhearsnachdan no buidhnean poblach luach a bharrachd a' Bhile a chur an gnìomh.

Co-dhùnadh

492. Aig Ìre 1, is e dleastanas na prìomh chomataidh beachdachadh agus aithris a thoirt don Phàrlamaid air prionnsapalan coitcheann a' Bhile – is e sin, air prìomh adhbharan a' Bhile.
493. Tha a' Chomataidh a' toirt fa-near gur e amasan a' Bhile taic agus brosnachadh na Gàidhlig agus na Scots a neartachadh. Tha a' Chomataidh ag aithneachadh an luach shamhlachail a th' aig a bhith a' toirt inbhe oifigeil do na cànanan, agus a' bhuidheachadh a dh'fhaodadh a bhith aig ceumannan sa Bhile co-cheangailte ri foghlam, stiùireadh agus bun-inbhean. Ach, tha a' Chomataidh cuideachd a' toirt fa-near dùbhlain a thaobh ghoireasan airson na ceumannan sin a libhrigeadh agus mì-chinnt mu na bhios anns an stiùireadh agus sna bun-inbhean. Tha dragh air a' Chomataidh cuideachd mu mhìneachaidhean air Scots agus mar a thèid dèiligeadh ri eadar-dhealachaidhean.
494. Tha a' Chomataidh a' toirt taic do phrionnsapalan coitcheann a' Bhile, is iad sin “barrachd taice a chur ri cànanan dùthchasach na h-Alba, a' Ghàidhlig agus Albais”¹; ach chan eil iad den bheachd, leis fhèin, gun cruthaich am Bile na suidheachaidhean riatanach gus dèiligeadh ris na dùbhlain a tha mu choinneamh na Gàidhlig no gus an taic agus an dìon a tha a dhìth a thoirt don Ghàidhlig agus do na cànanan is dual-chainntean a thig fon teirm Scots. Tha a' Chomataidh den bheachd gum feum Riaghaltas na h-Alba barrachd a dhèanamh a bharrachd air na tha air a mhìneachadh sa Bhile, ma tha e gu bhith a' coileanadh a h-amasan gus taic èifeachdach a thoirt do na cànanan agus na dual-chainntean sin agus ma tha am Bile gu bhith a' dèanamh eadar-dhealachadh brioghmhor sam bith seach dìreach a bhith samhachail.
495. Tha dragh air a' Chomataidh mun dìth soilleireachd sa Bhile, gu h-àraidh a thaobh dè na dleastanasan a chuireas na ro-innleachdan, bun-inbhean agus stiùireadh, a thèid a chruthachadh a rèir a' Bhile, air buidhnean poblach, agus na cosgaisean co-cheangailte ri bhith a' coileanadh nan dleastanasan sin. Bidh e gu sònraichte dùbhlach a bhith a' coinneachadh nan cosgaisean sin leis gu bheil mòran chuideaman eadar-dhealaichte air buidseatan ùghdarrasan ionadail aig an àm seo. Tha a' Chomataidh an dùil ris an t-soilleireachd a tha a dhìth fhaighinn bho Riaghaltas na h-Alba, ro Ìre 2 aig a' char as fhaide.

Pàipear-taice A

Earrannan bho gheàrr-chunntas choinneamhan na Comataidh Foghlaim, Cloinne agus Dhaoine Òga.

13mh Coinneamh, Diciadain 1 Cèitean 2024

1 Bile nan Cànan Albannach:

Chuala a' Chomataidh fianais mun Bhile aig Ìre 1 bho—

Claire Cullen, Ceannard na Gàidhlig agus Scots, Dùghlas Ansdell, Ceannard Sgioba, Gàidhlig is Scots agus Niall Bartlett, Oifigear Poileasaidh, Gàidhlig is Scots, Riaghaltas na h-Alba;

Nico McKenzie-Juetten, Neach-lagha, Roinn Foghlam Sgoile agus Ninian Christie, Neach-lagha, Roinn na h-Eaconamaidh agus Dion Shòisealta, Buidheann-stiùiridh Laghail Riaghaltas na h-Alba;

agus an uair sin bho—

An t-Àrd-ollamh Conchúr Ó Giollagáin, Àrd-ollamh Rannsachadh Gàidhlig agus Stiùiriche Institiud nan Saidheansan Cànan, Oilthigh na Gàidhealtachd agus nan Eilean;

an t-Àrd-ollamh Wilson MacLeòid, Àrd-Ollamh air Foghnadh na Gàidhlig, Oilthigh Dhùn Èideann;

an Dr Micheal Dempster, Stiùiriche, Ionad na Scots;

An t-Àrd-ollamh Raibeart MacColla Millar, Cathraiche Cànanachais agus Cànan na h-Alba, Oilthigh Obar Dheathain.

2 Seisean Fianais (Prìobhaideach): Bheachdaich a' Chomataidh air an fhianais a chuala iad na bu tràithe fo artaigil 1 air a' chlàr-gnothaich.

14mh Coinneamh, Diciadain 8 Cèitean 2024

1 Bile nan Cànan Albannach:

Chuala a' Chomataidh fianais mun Bhile aig Ìre 1 bho—

Dòmhnall MacLeòid, Prìomh Oifigear airson Foghlam is Seirbheisean Cloinne, Comhairle nan Eilean Siar; Brus Eunson, Co-òrdanaiche Scots agus Joan Esson, Neach-sgrùdaidh an Rìgh, Foghlam Alba; Seonaidh Charity, Cathraiche, Comann Luchd-teagaisg Àrd-sgoiltean;

agus an uair sin bho—

an Dr Inge Birnie, Co-chathraiche Buidheann Chànanan, Comhairle Deadhain Foghlaim na h-Alba;

an Dr Sylvia Warnecke, Ceannard Co-cheangailte Sgoilearan agus Nàiseanan, Sgoil Chànanan agus Cànanachas Gnìomhaichte, Oilthigh Fhosgailte na h-Alba;

An Dr Gillian Rothach, Prionnsapal, Sabhal Mòr Ostaig;

Lydia Rohmer, Prionnsapal agus Ceannard, UHI a Tuath, an Iar agus Innse Gall.

2 Seisean Fianais (Prìobhaideach): Bheachdaich a' Chomataidh air an fhianais a chuala iad na bu tràithe fo artaigil 1 air a' chlàr-gnothaich.

15mh Coinneamh, Diciadain 15 Cèitean 2024

1 Bile nan Cànan Albannach:

Chuala a' Chomataidh fianais mun Bhile aig Ìre 1 bho—

Dòmhnall MacLeòid, Prìomh Oifigear airson Foghlam is Seirbheisean Cloinne, Comhairle nan Eilean Siar;

Joanna Peteranna, Manaidsear Sgìre, Iomairt na Gàidhealtachd 's nan Eilean;

Seumas Wylie, Stiùiriche Corporra Foghlaim, Chur-seachadan agus Taigheadais, Comhairle Arcaibh;

agus an uair sin bho—

Ealasaid Dhòmhnallach, Ceannard, Iain Mac a' Mhaoilein, Stiùiriche Leasachaidh agus Jennifer McHarrie, Stiùiriche Foghlaim, Bòrd na Gàidhlig.

2 Seisean Fianais (Prìobhaideach):

Bheachdaich a' Chomataidh air an fhianais a chuala iad na bu tràithe fo artaigil 1 air a' chlàr-gnothaich.

16mh Coinneamh, Diciadain 22 Cèitean 2024

1 Bile nan Cànan Albannach:

Chuala a' Chomataidh fianais mun Bhile aig Ìre 1 bho—

Ceit Fhoirbeis, Leas-phrìomh Mhinistear agus Rùnaire a' Chaibineit airson na h-Eaconamaidh is Gàidhlig, Claire Cullen, Ceannard na Gàidhlig agus Scots agus Dùghlas Ansdell, Ceannard Sgioba, Gàidhlig agus Scots, Riaghaltas na h-Alba.

2 Seisean Fianais (Prìobhaideach): Bheachdaich a' Chomataidh air an fhianais a chuala iad na bu tràithe fo artaigil 1 air a' chlàr-gnothaich agus aig coinneamhan roimhe.

20mh Coinneamh, Diciadain 19 Ògmhios 2024

4 Bile nan Cànan Albannach (Prìobhaideach):

Bheachdaich a' Chomataidh air dreachd aithisg aig Ìre 1.

21mh Coinneamh, Diciadain 26 Ògmhios 2024

1 Bile nan Cànan Albannach (Prìobhaideach):

Bheachdaich a' Chomataidh agus dh'aontaich iad air dreachd aithisg aig Ìre 1.

- [1] Scottish Government. (2023, November 29). Policy Memorandum for the Scottish Languages Bill. Retrieved from <https://www.parliament.scot/-/media/files/legislation/bills/s6-bills/scottish-languages-bill/introduced/policy-memorandum-accessible.pdf> [accessed 23 May 2024]
- [2] Scottish Parliament. (2024, May 22). Official Report of the Education, Children and Young People Committee. Retrieved from <https://www.parliament.scot/chamber-and-committees/official-report/search-what-was-said-in-parliament/ECYP-22-05-2024?meeting=15884&iob=135614>
- [3] UHI North, West and Hebrides. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=UHI+North&uuld=18559017
- [4] An Comunn Gàidhealach. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=An+Comunn+G%C3%A0idhealach&uuld=749823111
- [5] Comhairle nan Eilean Siar. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=comhairle&uuld=740049300
- [6] Scottish Parliament. (2024, May 1). Official Report of the Education, Children and Young People Committee. Retrieved from <https://www.parliament.scot/chamber-and-committees/official-report/search-what-was-said-in-parliament/ECYP-01-05-2024?meeting=15837&iob=135213>
- [7] Scottish Parliament. (2024, May 15). Official Report of the Education, Children and Young People Committee. Retrieved from <https://www.parliament.scot/chamber-and-committees/official-report/search-what-was-said-in-parliament/ECYP-15-05-2024?meeting=15865&iob=135464>
- [8] Scottish Government. (2024, May 21). Scotland's Census 2022 - Ethnic group, national identity, language and religion. Retrieved from [https://www.scotlandscensus.gov.uk/2022-results/scotland-s-census-2022-ethnic-group-national-identity-language-and-religion/#:~:text=Siar%20\(30.7%25\).-,Gaelic%20and%20Scots,some%20Gaelic%20skills%20\(57.2%25\).](https://www.scotlandscensus.gov.uk/2022-results/scotland-s-census-2022-ethnic-group-national-identity-language-and-religion/#:~:text=Siar%20(30.7%25).-,Gaelic%20and%20Scots,some%20Gaelic%20skills%20(57.2%25).)
- [9] Scottish Government. (2023, September 14). Scotland's Census 2022 - Rounded population estimates. Retrieved from <https://www.scotlandscensus.gov.uk/2022-results/scotland-s-census-2022-rounded-population-estimates/> [accessed 26 June 2024]
- [10] Oor Vyce. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=oor+vyce&uuld=316507457

- [11] Scottish Arts and Humanities Alliance. (2024, March). Response to Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=humanity&uuld=362266861
- [12] Misneachd Alba. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=misneachd&uuld=844988904
- [13] Comunn na Gàidhlig. (2024, May 13). Additional submission. Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=comunn&uuld=732946540
- [14] Scots Language Centre. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=scots+language+centre&uuld=877830471
- [15] Scots Language Dictionaries. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=millar&uuld=1018590217
- [16] The Law Society of Scotland. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=society&uuld=231018737
- [17] The Doric Board. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=doric+board&uuld=379269066
- [18] Education Scotland. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=education+scotland&uuld=809165546
- [19] Ceòlas Uibhist. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=%C3%B2las&uuld=870774066

- [20] Donald Morris. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=Donald+morris&uuld=887473503
- [21] Comann Luchd-Teagaisg Àrd Sgoiltean. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=CLAS&uuld=185769536
- [22] Historic Environment Scotland. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=%C3%80rainneachd+Eachdraidheil+Alba+%28Historic+Environment+Scotland%29&uuld=906038320
- [23] Comann nam Pàrant (Nàiseanta). (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=comann&uuld=902257731
- [24] Urras Thiriodh (Tìree Community Development Trust). (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=urras&uuld=753927111
- [25] National Trust for Scotland. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=national+trust&uuld=104406166
- [26] Wester Ross Biosphere Ltd, (Bith-Cruinne Rois an Iar). (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=wester+ross&uuld=487429698
- [27] Glasgow City Council . (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=glasgow+city+council&uuld=470136215

- [28] Bòrd na Gàidhlig. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=B%C3%B2rd+na+G%C3%A0idhlig+&uuld=243987057
- [29] Comunn na Gàidhlig . (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=comunn&uuld=219318142
- [30] Scottish Qualifications Authority. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=martin&uuld=406348996
- [31] COSLA. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=urquhart&uuld=104820410
- [32] Am Pàipear. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=Am+P%C3%A0ipear&uuld=546558957
- [33] Fèisean nan Gàidheal. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=cormack&uuld=634059510
- [34] Sabhal Mòr Ostaig. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=sabhal&uuld=564752880
- [35] The Highland Council. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=The+high&uuld=245730868
- [36] Gaelic Committee of the Church of Scotland. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=church&uuld=352136020

- [37] Dumfries & Galloway Council. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=galloway&uuld=376134358
- [38] Scottish Government. (2023, November 29). Explanatory Notes for the Scottish Languages Bill. Retrieved from <https://www.parliament.scot/-/media/files/legislation/bills/s6-bills/scottish-languages-bill/introduced/explanatory-notes-accessible.pdf>
- [39] Scottish Parliament. (2024, May 8). Official Report of the Education, Children and Young People Committee. Retrieved from <https://www.parliament.scot/chamber-and-committees/official-report/search-what-was-said-in-parliament/ECYP-08-05-2024?meeting=15851&iob=135336>
- [40] Orkney Islands Council. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=orkney&uuld=92005730
- [41] FC Sonas. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=misneachd&uuld=429447481
- [42] HM Inspectors Education Scotland. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=Hm+Insp&uuld=239499828
- [43] Foghlam Thidsearan (Teacher Education), Sabhal Mòr Ostaig, The National Centre for Gaelic Language and Culture. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=Foghlam+Thidsearan&uuld=670528053
- [44] Scottish Government. (2023, December 12). Summary Statistics for Schools in Scotland 2023. Retrieved from <https://www.gov.scot/news/summary-statistics-for-schools-in-scotland-2023/#:~:text=The%202023%20edition%20of%20Summary,compared%20to%20the%20previous%20year.>
- [45] Common Weal. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=common+weal&uuld=729330477

- [46] General Teaching Council for Scotland. (2024, May). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=general+tea&uuld=610593075
- [47] Thig a Chluich. (2024, March). Response to the Bile nan Cànan Albannach / Scottish Languages Bill (Gàidhlig - gairm bheachdan mionaideach). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/bile-nan-canan-albannach-mionaideach-gaidhlig/consultation/view_respondent?uuld=243181714
- [48] Professor Wilson McLeod. (2024, May 7). Supplementary submission. Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=mcl eod&uuld=789478132
- [49] Stòrlann Nàiseanta na Gàidhlig. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=St% C3%B2rlann+N%C3%A0iseanta+na+G%C3%A0idhlig&uuld=1014488714
- [50] Scots Hoose. (2024, March). Response to the Scottish Leids Bill / Scottish Languages Bill (Scots - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-leids-bill-detailed-scots/consultation/view_respondent?uuld=469583503
- [51] Scots Radio. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=scot s+radio&uuld=109793711
- [52] The Association for Scottish Literature. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=gold ie&uuld=462876741
- [53] Scots Leid Associe. (2024, March). Response to the Scottish Leids Bill / Scottish Languages Bill (Scots - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-leids-bill-detailed-scots/consultation/view_respondent?uuld=806073814
- [54] Scottish Government. (2023, November 29). Financial Memorandum for the Scottish Languages Bill. Retrieved from <https://www.parliament.scot/-/media/files/legislation/bills/s6-bills/scottish-languages-bill/introduced/financial-memorandum-accessible.pdf>
- [55] Time for Inclusive Education. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=jord an&uuld=250124733

- [56] Chris Gilmour. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=gilmour&uuld=2362997
- [57] Education Scotland. (2019, May). Language learning in Scotland: A 1+2 approach. Retrieved from <https://education.gov.scot/media/1cugpk4v/modlang12-l3-guidance-may19.pdf>
- [58] Culture Counts. (2024, March). Response to the Scottish Languages Bill (English - detailed call for views). Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=culture+counts&uuld=452931220
- [59] Scottish Government. (2024, April 5). Protecting Gaelic community scheme jobs. Retrieved from <https://www.gov.scot/news/protecting-gaelic-community-scheme-jobs/> [accessed 28 May 2024]
- [60] Bòrd na Gàidhlig. (2024, May 21). Additional information. Retrieved from https://yourviews.parliament.scot/ecyp/scottish-languages-bill-detailed-english/consultation/view_respondent?show_all_questions=0&sort=submitted&order=ascending&q__text=eala-said&uuld=1023552519
- [61] Finance and Public Administration Committee. (2024, June 5). Letter to the Education, Children and Young People Committee. Retrieved from https://www.parliament.scot/-/media/files/committees/finance-and-public-administration-committee/correspondence/2024/scottishlanguagesbillfm_convenertoecypconvener_5jun24.pdf

